

Михаилъ Ив. Гасевъ Мурадовъ
ЛОГИКА.

1861. № 36. 234/БВР.

ПЪРВИ ПЪТЪ НА
БЪЛГАРСКИ

ИЗЛОЖЕНА

отъ

ВАСИЛИЯ. Х. СТОЯНОВА-БЕРОНЪ,
Доктора медицины и хирургий.

ИЗДАНIE ПЪРВО.
ПЪРВОЕ ЧИТАЛЕ НАДЕЖДА

ЧИСЛ. № 12792 V
СЕРІЯ № 4400 II

ВІЕНА.

Бъ печатница-та на Л. Соммера.

1861.

А И Н Т О К

Ли атжев дычан

МЕЧАТИХА

Ли вакан

Ли вака квонкоту ж. Альбом

Крицкх и киндерлих постот

Ольжин

Сирин

1881

Церковь читалъ надежда

Учреден № 12792

Форм. № 4200/II

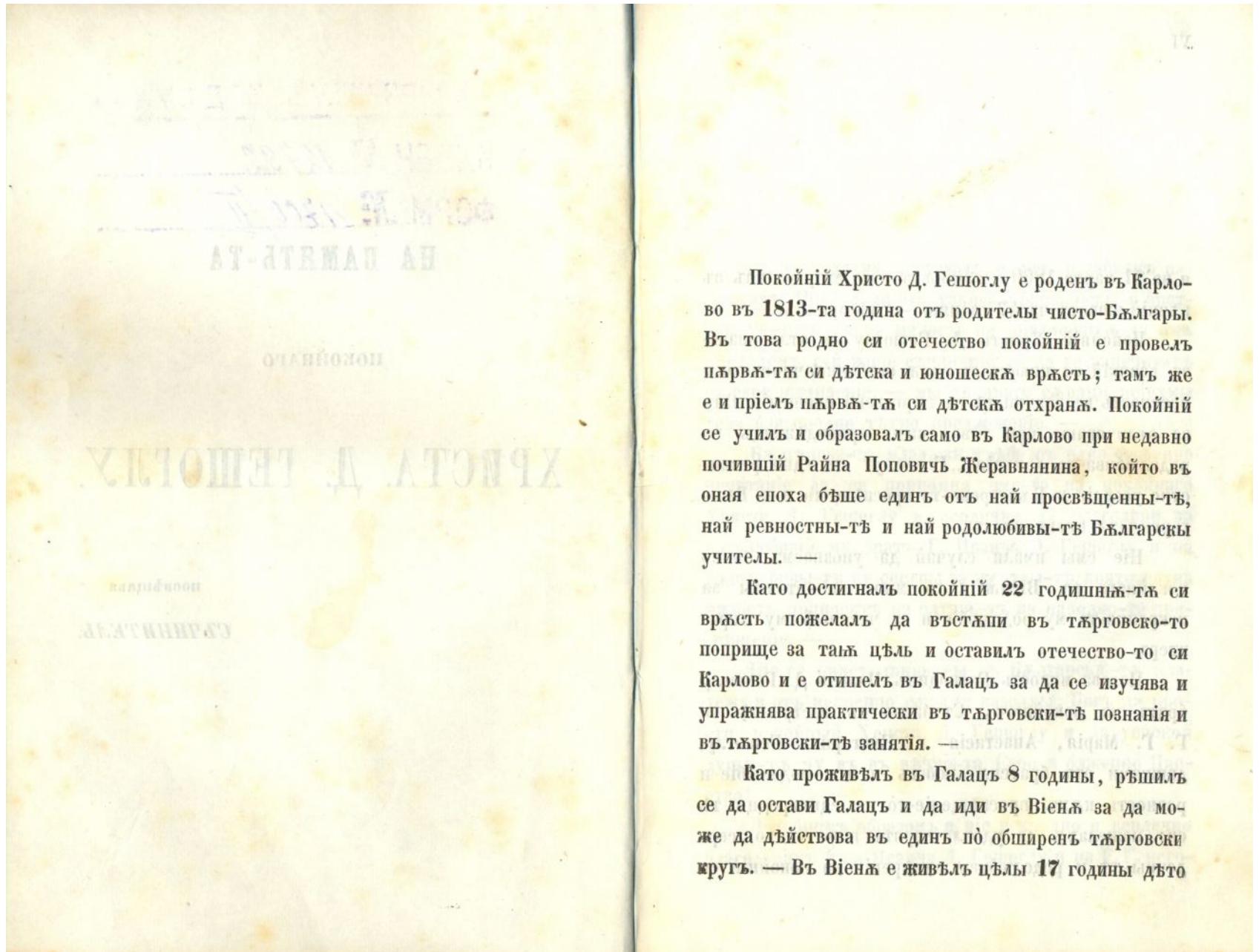
на память-та

покойнаго

ХРИСТА Д. ГЕШОГЛУ.

посвѣщава

СЪЧИННИТЕЛЬ.

Покойній Христо Д. Гешоглу е роденъ въ Карлово въ 1813-та година отъ родители чисто-Българи. Въ това родно си отечество покойній е провелъ първѣтъ си дѣтска и юношеска връстъ; тамъ же е и пріеълъ първѣтъ си дѣтскъ отхранъ. Покойній се учиълъ и образовалъ само въ Карлово при недавно почившій Райна Поповичъ Жеравнянина, който въ оная епоха бѣше единъ отъ най просвѣщенны-тѣ, най ревностни-тѣ и най родолюбивы-тѣ Български учители. —

Като достигналъ покойній 22 годишни-тѣ си връстъ пожелалъ да въстѣпи въ тѣрговско-то поприще за таъ цѣль и оставилъ отечество-то си Карлово и е отишель въ Галацъ за да се изучява и упражнява практически въ тѣрговски-тѣ познанія и въ тѣрговски-тѣ занятія. —

Като проживѣлъ въ Галацъ 8 години, рѣшилъ се да остави Галацъ и да иди въ Виенъ за да може да дѣйствова въ единъ по обширенъ тѣрговски кругъ. — Въ Виенъ е живѣлъ цѣлы 17 години дѣто

и на 21 марта 1860 е починалъ и се е преселилъ въ вѣчній животъ на 47-годишня-та си врѣсть. —
Покойній Христо Д. Гешоглу все отличаваше
въ всичкій си животъ съ единъ особеніемъ чинностъ и
честностъ въ всички-тѣ си търговски сношения. Онъ
се отличаваше при това, като принадлежашъ на
родолюбива-та фамилія „Гешоглу“ съ една ревностно
усердіе за Бѫлгарско-то просвѣщеніе и за Бѫлгарскъ-тѣ письменности.

Ние смы имали случай да упознаемъ лично
покойнаго и въ отвѣтъ Виенжий го многото почитахмы за
искренно-то му родолюбие и за честный му хара-
ктеръ. —
Негова милость Господинъ Иванчо Д. Гешоглу
брать на покойнаго, Съгласно съ сестры-тѣ си
Г. Г. Марія, Анастасія и Екатерина Гешоглу,
движими отъ братскъ любовъ и отъ родолюбіе и
ревностъ къмъ просвѣщеніе-то на мѣдиородци-тѣ
си: пожелахъ да удовлетворятъ поне малко, сер-
дечны-тѣ и родолюбивы намѣренія на покойній си

брать; и — да му поставить единъ незабвенъ па-
мятникъ. Подбудени отъ такива Христіенски и брат-
съкъ чувства тѣхна милость ни предложихъ да имъ
придадемъ туй наше съчиненіе за да го напечататъ
съ свое иждивеніе. — мы съ драго сърдце пріехмы
това благородно тѣхно предложеніе. —
Бѫлгарска-та младежъ трѣба съ едно особенно
почитаніе да си припомня името на покойнаго
Христа Д. Гешоглу и сердечно да благодари на
родолюбивій му братъ Г. Иванча Д. Гешоглу и на
родолюбивы-тѣ му сестры за жертви-тѣ, които тѣхна
милостъ приносятъ на олтаръ-тѣ на народно-то про-
свѣщеніе.

Ние се присъединявамы съ Бѫлгарскъ-тѣ мла-
дежъ и отъ искрено сърдце казвамы: Богъ да про-
сти покойній Христа Д. Гешоглу и да успокой
душъ-тѣ му въ вѣчно-то Своє и близкено Цар-
ство! . . . . .

Подобнимъ образомъ и ние искренно и сердечно
благодаримъ и на Иванча Д. Гешоглу и на Г. Г. него-

вы сестры за родолюбивы-тъ ѹмъ пожертвованія.
— Извѣстно, че ако учени-тъ не се подкрѣпятъ отъ такива благородны и родолюбивы Лица, каквото е негова милость, то много ще е жялно за трудове-тъ ѹмъ. — защото не само въ Блѣгарія, но и въ Европа не е возможно едно само лице и да се труди и да издѣлжатъ за напечатванье-то на съчиненія-та си. За това и въ Европа просвѣщеніе-то и книжевностъ-та се чудесно разпростираятъ, защото учени-тъ се щедро и благородно подкрѣпятъ. —
Вижда се че Г. Иванчо Д. Гешоглу е созналъ тѣзи истинѣ. — Негова милость подарява и по нѣколко тѣла отъ това съчиненіе на по значителни-тъ училища въ Блѣгарія, Тракія и Македонія, разнисъ-ть на които мы ще изложимъ на країн-ть на тая книга.

Тѣрново 28 марта 1861.

Vасиль X. Стояновъ-Беронъ.
отъ Г.Лаки и Ульюшъ Л. привади и ако въ

ПРЕДИСЛОВІЕ.

Всички-тъ науки и искуства, както и всѣкому е извѣстно, сѫ произведеніе на умъ-тъ и на разумъ-тъ, и сѫ основани на тѣхни-тъ здравы закони. — За да може слѣдователно нѣкой по лесно и по скоро да изучи и да разумѣе добрѣ какви да е науки или искуства: то се явно разумѣва че е неизбѣжно-нуждно най-напредъ да упознае законы-тъ и формы-тъ на умъ-тъ и на разумъ-тъ. — Инѣкъ, че му е много трудно и ще му трѣбова сравнително тѣждѣ по много време за да разбира и изучи сѫщи-тъ науки и искуства. То ще е все едно ако да се учи нѣкой единъ чюждъ язикъ само практически безъ да му е учили или безъ да му учи грамматически-тъ правила и формы. — А като е учили нѣкой и созналъ добрѣ тые законы на умъ-тъ и на разумъ-тъ и като се води отъ тѣхъ при изучванье-то на науки-тъ и на искуства-та, даже и при изучванье-то на человѣци-тъ съ които онъ живѣе и има разны общественны сношенія: то е явно че такжъ единъ человѣкъ ще е въ состояніе по лесно да различи и да разпознае: право-то отъ криво-то, истинно-то отъ лжедобро-то добро-то отъ злото и проч. и проч.

Спорядъ горѣзложенню се лесно разумѣва че

най нуждна, и — можемъ да кажемъ, най полезна за всѣкиго, който се учи, трѣба да е онаа наука, въ която съ положени и разяснени закони-тѣ на умъ-тѣ и на разумъ-тѣ. — Тая наука е Логика-та. Като глѣдахмы съ голѣма жалостъ че наша-та младежъ се лишава отъ такавъ единъ полезни книжъ за да се спомага при образованіе-то и учение-то си: то се подканихмы, мили съотечественници, да составимъ туй наше изложеніе на Логика-та.

При составянье-то на тая наша „Логика“ мы имахмы всякога предъ очи чѣ ѿпишемъ за наши-тѣ Бѣлгари и зехмы въ вниманіе степень-тѣ на тѣхно-то просвѣщеніе и образование. — Въ съображеніе на туй, мы се прудихмы да изложимъ Логическы-тѣ законы и формы ясно и вразумително, употребихмы единъ гладжъ и по возможности понятенъ язикъ и — всѣкога отбѣгвахмы ужъ *високы-тѣ* (?) и тѣмни израженія, които въобще се употребляватъ за такива съчиненія отъ всички-тѣ почти Европейски Списатели, а особено отъ Нѣмскы-тѣ, Рускы-тѣ и Грацкы-тѣ.

А за да бѫде Логика-та ни по полезна за единородцы-тѣ ни, и да принесе по добру плодъ ние изложихмы и 39 практически и объяснителни забѣлежкы. Освенъ туй, ти не вмѣстихмы въ „Вѣденіе-то си“ нѣкои философическы и психологическои забѣлежкы въ които на вѣсечко се визясняватъ: духъ-тѣ, умъ-тѣ, разумъ-тѣ и душа-тѣ като предмети на Логика-та и ѝ служатъ като предварителни понятия. — Спорядъ ти я забѣлежкы на-

ше-то туй съчиненіе на Логика-та отличава се отъ други-тѣ подобни съчиненія на Европейци-тѣ; и слѣдователно се представлява като едно особено и оригинално.

При составянье-то на туй съчиненіе мы се во-дихмы, особенно при распредѣленіе-то му отъ „Систематическое изложение Логики“ Профессора Карпова. Санкшепербиргъ. 1856. Тѣй и отъ нѣколко други Нѣмски такива съчиненія, между които най много се возползовахмы отъ „Исторія-та на душа-та“ Доктора Готхилфа Шуберта, Профессора въ Мюнхенъ, а напечатана въ Стутгартъ и Тюбингенъ 1839. *)

Колкото за правописаніе-то що употребихмы въ тая книга е то ежъ-то кое-то нie изложихмы и одобрихмы въ „Предисловіе-то“ на Бѣлгареко-Френска-та си Грамматика, освенъ пѣкои тѣждѣ незначителни промѣненія. — Колко бы было желателно да се состави едно общо приятно и добре устроено правописаніе!...

Намъ ще е много драго ако наши-тѣ съотечественици благоволно и смиходително прѣемятъ това наше съчиненіе. Съ туй тѣ ще ны ободрятъ и подбудятъ да си удвоимъ трудоветѣ въ полза на народна-та ни писменность; и — да издадемъ по скоро други-тѣ си съчиненія, съ които по настоя-

*) Die Geschichte der Seele, von Dr. Gotthilf Heinrich von Schubert, Professor an der Ludwig-Maximilians-Universität zu München. Stuttgart und Tübingen. 1839.

XII

щему се занимавамы и ще се занимавамы; а именно: Физиологій-тѣ и Антропологій-тѣ си. Българско-Нѣмска-та ни Грамматика е отдавно готова за печять; но като се не намѣри до сега нѣкой родолюбецъ, който да ѹж напечата съ свое иждивеніе, то и она тѣй си и стои и ще си стои додѣ се намѣри такъвъ единъ родолюбивъ нашъ съотечественникъ; защото ние не можемъ туй да сторимъ.

„Сила безъ средства нишо не струва, и Средства безъ силѣ ничтожни сѫ. —“

Доро наши-тѣ съотечественници не сознайтъ съвѣтно и доброволно истинѣ-тѣ на тія думи; то да сѫ увѣрени, че и до тогава наша-та книжевность и наша-та письменность ще се намиратъ въ най жалостно-то и най низко-то положеніе..... Ние обичамы обаче да вѣрвамы, и се ласкаемъ съ една сладка надеждѣ, че тѣ, скоро може, ще сѫ въ состояніе да оцѣнятъ по искренно и по пристойно ученіето и просвѣщеніе-то; особенно спорядъ милостиво-то закрилянѣе на науки-тѣ и искусства-та на Пречестно-то ни Державно Правителство; спорядъ кое-то закрилянѣе, ніс се намирамы въ най благопріятни-тѣ обстоятелства, стига само да искаамы да се учимъ и да се просвѣщавамы.

Съчинителъ.

СЪДѢРЖАНИЕ.

ВЪВЕДЕНИЕ.

	Стр.
§. 1. Определение на дума-та „Логика“.....	1
„ 2. За духъ-ть, умъ-ть и разумъ-ть като предмети на Логика-та	2
„ 3. Назначеніе на Логика-та.....	7
„ 4. Означение, цѣль и предметъ на всички-тѣ науки въобще, какво място съдѣржи Логика-та помежду имъ?.....	9
„ 5. Каквъ полж имамы отъ изучваніе-то на Логика-та и защо трѣба непремѣнно да ѹж учимъ?	11
„ 6. На що се основава Логика-та и какво сродство има она съ Психологій-тѣ?.....	14
„ 7. Раздѣление на Логика-та	16

ЧАСТЬ ПЪРВА.

За ограничаніе-то и отношеніе-то на разумъ-ть къмъ мисляніе-то.	
§. 8. Общий изглѣдъ на ограничаніе-то на разумъ-ть къмъ душѣ-тѣ.....	19
„ 9. Двойко ограничаніе на разумъ-ть къмъ мисляніе-то	20

За Условія-та на мисляніе-то. —

§. 10. За чувствено-то и умственно восприемванье на душа-та	21
„ 11. Пробужданье на разумъ-ть къмъ дѣятелностъ. — Що е размисляніе?	22
„ 12. За способъ-ть, по който разумъ-ть дѣйствова. — За представленіе-то и вниманіе-то	25
„ 13. За законъ-ть на съотношеніе-то и на срод-	

ство-то що се намиратъ между разны-тѣ представлениі	28
§. 14. За помнолянѣе-то и за разны-тѣ бѣляцы на представлениі-та	31
За Законы-тѣ и естество-то на мислянѣе-то.	
§. 15. Понятіе за тѣи законы	34
„ 16. Кон сж закони-тѣ на мислянѣе-то?	37
„ 17. I. Значеніе и полза закона ежности	38
„ 18. II. Значеніе и полза закона противорѣчія ..	40
„ 19. III. Значеніе и полза закона удовлетвори-телного основанія	41
„ 20. За естество-то на мислянѣе-то. — Понятіе за мислянѣе-то	43
„ 21. За математическо-то и Логическо мислянѣ	—
„ 22. Що е мислимо и познато, или теорія и практика и каква разлика ежествува по-между їмъ?	46

ЧАСТЬ ВТОРА.

За Формы-тѣ на мислянѣе-то.	
§. 23. Количество и качество тѣхно	49
За понятія-та.	
§. 24. Опредѣленіе на понятія-та	50
„ 25. Образуванье и раздѣленіе на понятія-та ..	52
„ 26. Вещество и форма на понятія-та	55
„ 27. Извлеченіе и ограниченіе на понятія-та ..	56
„ 28. За родотвореніе-то и видотвореніе-то на понятія-та	59
„ 29. Що се називава: бытіе, отношеніе и ка-тегорія?	61
„ 30. Що се називава: синтетическо и аналити-ческо понятіе?	62
„ 31. Дѣятельность и свойство на понятія-та. — Бытіе и отношеніе	64
За Сужденіе-то.	
„ 32. Що се називава сужденіе?	67
„ 33. Образуванье вещество и форма на сужденіе-то	69

§. 34. Формально развитіе на сужденія-та	72
„ 35. Вещественно развитіе на сужденія-та	74
„ 36. За проблематически-тѣ (вѣроятны-тѣ), ас-серторически-тѣ (потвѣрдителны-тѣ) и апо-диктически-тѣ (доказательны-тѣ) сужденія ..	77
„ 37. За качественно-то и количественно промѣ-нуванье и преобрѣщанье на сужденія-та ..	81
Раздѣленіе на сужденія-та.	
§. 38. Сужденіе категорическое, условное и раз-дѣлителное	84
„ 39. а) За категорическо-то сужденіе	85
„ 40. б) За условно-то сужденіе	87
„ 41. в) За раздѣлительно то сужденіе	89
За умозаключеніе-то.	
§. 42. Що е умозаключеніе?	91
За основаніе-то на умозаключеніе-то.	
§. 43. Що служи за основаніе на умозаключенія-та, и какви Логически способы се употребляватъ за да се намѣрѣ и положи това основаніе?	92
„ 44. За наведеніе-то (индукція-та)	95
„ 45. За сравниванье-то (аналогія-та)	98
II. За развитіе-то на умозаключеніе-то.	
§. 46. Вїзвратно извожданье на частности отъ общо-то	103
„ 47. Вещество и свойство на посредственно-то умозаключеніе	104
„ 48. За формж-тѣ на посредственно-то умоза-ключеніе и за иейны-тѣ видове	108
„ 49. За раздѣленіе-то на умозаключенія-та ..	110
„ 50. 1) Категорическо умозаключеніе	111
„ 51. 2) Условно умозаключеніе	113
„ 52. 3) Раздѣлително умозаключеніе	114
„ 53. За лжковы-тѣ умозаключенія или за со-физмы-тѣ	116
„ 54. За сложны-тѣ умозаключенія, или за сори-ты-тѣ	119

XVI

Стр.

§. 55. За видове-тѣ и образуванье-то на сорити-тѣ	122
„ 56. За услови-тѣ и раздѣлителнѣ формж на	
сорити-тѣ	125

ЧАСТЬ ТРЕТЬЯ.

За Съединеніе-то на форми-тѣ мисленія.	
§. 57. Общи изглѣдъ на съдържаніе-то на тая часть	128
„ 58. За съединеніе-то на форми-тѣ мисленія въ-	
едно цѣло и за логическо-то построеніе на	
систематика-та	130
За уловія-та на Развитіе-то едной системы,	
§. 59. Вещество и идеално условіе систематиче-	
скаго мисленія	133
„ 60. I. За опыты-тѣ познанія	135
„ 61. 1) За вѣтрешнии опытъ	137
„ 62. 2) За вѣншнии опытъ и за неговы-тѣ видове	143
„ 63. а) За гражданскій опытъ	144
„ 64. б) За ученый опытъ	148
„ 65. в) За исторический опытъ	152
„ 66. II. За умственны-тѣ познанія	156
„ 67. За идеи-тѣ (сознаніе-то) единого пред-	
мета като вещественно условіе за постро- еніе-то едной системы	159
За методи-тѣ на развитіе-то едной системы.	
§. 68. Що се називава метода?	166
„ 69. За видове-тѣ на метода-та	169
„ 70. 1) За синтетическ-тѣ методъ	170
„ 71. 2) За аналитическ-тѣ методъ	173
„ 72. Сравненіе на синтетическа-та метода съ анали- тическ-тѣ и неизбѣжна-та тѣхна зависимость	176
„ 73. За методическо-то разченванье на една	
система	179
„ 74. I. За опредѣленіе-то на предметъ-тѣ въ	
система-та	181
„ 75. II. За основно-то начяло на систематическо-	
то построеніе	185
„ 76. III. За дѣленіе-то на система-та	189
„ 77. IV. За доказателства-та на систематическа	
излагаемо-то ученіе	194

ВЪ ВЕДЕНИЕ.

Определение на дума-та „Логика.“

§. 1.

Дума-та „Логика“ произхожда отъ Грѣцкое „λόγος“ що означава по Бѣлгарски „слово;“ но спорядъ употребленіе-то на „λόγος“ отъ по много-то ветхи Грѣцки еписатели, оно има значеніе-то на Бѣлгарское „разумъ“ (Ераклить); а спорядъ нѣкои други, оно има значеніе-то на Бѣлгарское „умъ“ (Аристотель и пр.). — Дума-та „λόγος“ слѣдователно означавала въ ветхи-тѣ времена: *разумъ* или *умъ*; и по тѣзи причинѣ „λόγος“ и „умъ“ (умъ) често се ставили едно-то вмѣсто друго-то. За да преведемъ слѣдователно думк-тѣ „Логикъ“ на Бѣлгарски, трѣба да употребимъ слѣдующи-тѣ хораты: — *Една* *наука на разумъ-шъ, или на умъ-шъ.*

Но ако внимнимъ єще по внимателно въ значеніе-то на „λόγος“ и на Бѣлгарское *слово* и ако прочitemъ за това Священно-то Писаніе: то ще се увѣримъ че „λόγος“ или *слово* е оная отличителна черта, спорядъ коюто человѣкъ се различава отъ животните и е созданъ „по Божиѣ приликѣ“ тѣй напримѣръ мы читемъ въ Евангеліе-то: „Въ начальѣ бѣ Слово, и Слово бѣ въ Бога и Богъ бѣ Слово“ (Еванг. отъ Иоан. I, 1). — По на долу пакъ сѫщій Евангелистъ лог.

казва: „Въ него (Слово-то) бѣ животъ и животъ-тъ бѣ свѣтлина за человѣцы-тѣ.“ (Евангелие отъ Иоан. I. 4.) —

Тукъ ясно се вижда какъ първоначално-то Слово бѣлъ и е Богъ; а понеже и человѣкъ „созданий по образу и по подобію Божію“ има слово: то и спомъ рядъ него уприличява се Богу. За да представимъ горѣзложението пѣ ясно, и за да опредѣлимъ значеніе-то на дума-та „Логика“ по точно: — мы смыдлжни първень да изложимъ на късичко слѣдующи-тѣ философическы и психологическы объясненія, които, по нашему мнѣнію, сѫ неизбѣжно-нужни; и които могатъ да послужатъ като предварителни понятія на Логика-та (като наука).

Задача на дума-та „Логика“ е да изложи-
за духъ-тъ, умъ-тъ, разумъ-тъ и душа-
тъ, като предмети на Логика-та.

§. 2.

Свѧщенно-то Писаніе ни проповѣдава че когато Богъ сътворилъ вселението-тѣ, рекль въ шестій день: „Да сътворимъ человѣкъ по образу нашето и по подобію“ (Бытие I. 26.) По нататакъ е казано: *И създа Богъ человѣкъ отъ прѣстъ и съдѣхна сълицето му диханіе жизни, и тѣй станѣ человѣкъ живъ въ душа-та.*“ (Бытие II. 7.)

Като получилъ слѣдователно человѣкъ отъ Бога — своего Создателя, „диханіе жизни“, или животворно-то диханье: то и се уприличи Нему; и — пріель таковимъ способомъ *Слово-то Божие.*

За да може пѣ лесно и пѣ ясно да се разумѣе първоначално-то значеніе на дума-та „слово“ или „лѣтос“ и „убѣс“ или умъ и тѣхно-то близко сродство: то мы смыдлжни да изложимъ слѣдующе:

У ветхи-тѣ Грѣцки Списатели, както и пѣ горѣ казахмы „лѣтос“ и „убѣс“ често се обѣркватъ; тѣй сѫшо у нѣкои отъ тѣхъ обѣркватъ се „убѣс“ и „пъебра“ (духъ) и сеставлятъ едно-то вмѣсто друго-то. — Отъ това очевидно се разумѣва че слово „лѣтос“ има едно, туку рѣчи, подобно значеніе съ духъ (пъебра). — Причина-та на туй обѣрканье е та, че ветхи-тѣ человѣци ако и да сознали че Богъ въдѣхналъ въ человѣка *едно животворно диханіе* (диханіе жизни); и че — чрезъ Божественни-тѣ тѣзу дарбъ человѣкъ придобылъ *слово*: т. е. че онъ пріель способность да проумѣва, да мисли да разсѫжда, и — да хортува *слово*: но тѣ не можили ясно да разпознаять и различатъ свойства-та на тія Божественни дарби. — Въ человѣческій духъ е слѣдователно *образъ-тѣ и прилика-ша Божія* и человѣкъ само спорядъ него е придобылъ и има *слово*.

Забѣлежка 1) Въ най ветхи-тѣ єще времена, при образуваніе-то на първи-тѣ и стари язици, человѣци-тѣ сами и безъ да се учять съчювстввали че Богъ *въдѣхналъ* въ человѣка *едно животворно диханіе* при сотвореніе-то му; спорядъ туй тѣхно съчювствіе, они и назвали онова, щото Богъ въдѣхналъ въ человѣка всѣки на язикъ-тѣ си духъ. За доказателство на туй, мы превождамъ думж-тѣ *духъ* на нѣкои ветхи и нови язици и се увѣрявамъ че она се превожда: по Еврейски съ *Ruahъ*, по Арабски съ *Ruhъ* по Латински съ *spiritus*, или съ *animus* (отъ Гръжукое *ânemos*); по Грѣцки съ *пъебра* (отъ *пъеєсу* дишѣ); по Нѣмски съ *Geist*, по Френски съ *esprit* и проч: — Всички-тѣ тие преводи на дума-та *духъ*, спорядъ свойство-то на горѣречениетѣ язици, друго нищо не означаватъ освенъ едно *диханіе, дышаніе*, или единъ тѣнакъ вѣтръ. — Най ветхи-тѣ слѣдователно народи сознали свое-то созданіе — по „Божиѣ прилики“ — и онова що ймъ Богъ въ джиналъ, они го и назвали на язикъ-тѣ си *духъ, диханіе, или дышаніе.*

Като сознавали ветхи-тѣ человѣцій чи тѣхній духъ е Божественаго проуходженія; то и му отдавали такжвѣдни силы, спорядъ којто онъ да може всичко да управлява и да образува; за това и въ Священно-то Писаніе се казва че: *Вселенна-та е илъна отъ духъ Божій* (Бытие). Тамъ єще е казано какъ: *человѣческій духъ се упирлиѧва на единъ всеобъемлющій и животворенъ воздухъ или ешеръ* (аидѣр), *въ който само человѣческа-ша душа е способна да обитава и да го дишет а не безсловесни-тѣ животни.*

Забѣлежка 2) Тукъ мы смы должны за по голѣмѣ ясность да докажемъ на кжничко: по що се различаватъ бессловесни-тѣ животни отъ человѣцы-тѣ? — Наистинѣ и животни-тѣ имать душу, и память, тѣ имать єще едно, мжкарь и несъвршено разждително чювство, силж представленија (въображеніе) и желаніе (инстинктъ); но тѣ нѣматъ духъ, самосознанелъ, разумъ, свободнѣ волѣ и проч. којто има человѣкъ. — Въ слѣдствіе на туй тѣ не сж отвѣтствени за дѣйствія-та си както е отвѣтственъ человѣкъ, којто, спорядъ свой духъ, самостојателно и самосознательно дѣйствова; но за то и е долженъ да дава за всичко отвѣтъ Богу и на съвѣсть-та си. — Проповѣдникъ Екклезиастъ като сравнява человѣкъ (но неправеднаго) съ скотове-тѣ казва: „Человѣкъ ще умре като скотове-тѣ, всички-тѣ; еднакво дишатъ и нищо вѣма по много чловѣкъ ю отъ животны-тѣ и всичко е суета. Всички-тѣ оихождашъ въ едно мѣсто, всички-тѣ сж отъ прѣстъ и всички-тѣ въ прѣстъ-тѣ ще се захрижашъ.“ (Екклез. III. 19, 20.) Но пакъ сжшій проповѣдникъ по надолу казва: „*Н кой знае, ако духъ человѣческій иагорѣ възхожда, и ако духъ скотскій слазя долу въ земљ-тѣ?*“ (Екклез. III. 21). —

Платонъ же казва: че душа-та человѣческа само

тогава може да дине животворный воздухъ, когато она упознае истиинно-то и добро-то, или когато упознае истиинно-то бытие кое-то е Богъ. (Плат. за Републ. IX. 585). —

Человѣкъ состои отъ тѣло и душа. — Тукъ не е мѣсто да хортувамы за назначение-то и свойства-та на тѣло-то; мы смы должны само спорядъ предположеніе-то си да пообъяснимъ накжничко: що е душа-та? какво отношение има она кѣмъ духъ-тѣ, умъ-тѣ и разумъ-тѣ; и кои сж нейни-тѣ способности чрезъ којто человѣкъ мисли, разсѫжда и разбира?? — Това и составлява предметъ на Логика-та. Мы казахмы по горѣ че ветхи-тѣ Грѣцки Списатели разнозначително употреблявали думѣ-тѣ „*λόγος*“ по това и обжрквали дими-тѣ „*λόγος γοῦς*“ и „*πνεῦμα*“ (разумъ, умъ и духъ); тѣй сжшо они обжрквали „*πνεῦμα*“ еъ „*φυχὴ*“ (духъ еъ душа). — Еврипидъ напримѣръ казва че самосознательній духъ и душа-та едно *τρѣба да сж* (*τὴν φυχὴν ἡ τὸν γοῦν ταῦτα εἴναι*) — Нѣкои ветхи Списатели (Августинъ, Аристотель и проч) отдавали на душа-та двѣ способности: *упознавателнѣ и чювствителнѣ*; между всички-тѣ же Св. Отцы святій Атанасій особенно раздѣля душа-тѣ отъ духъ-тѣ. Подобно и Оригенъ казва „*ἔτερον εἴναι τὸ πνεῦμα τῆς φυχῆς*“ друго е духъ-тѣ и друго е душа-та. При това и св. Йоанъ ни проповядва въ Евангелие-то си че Иисусъ Христосъ *быль смущенъ духомъ* когато рекль на ученици-тѣ си: истиинно, истиинно ви казвамъ че единъ отъ васъ ще ме пригададе“ (Еванг. отъ Йоан. 13. 21). По отпреди же и пакъ сжшій Евангелистъ ни проповядва че Иисусъ Христосъ рекль: „*Сега душа-та ми е смущена*“ (Еват. отъ Йоан. XII. 27.) Това е доволно сякамы за да се докаже че духъ и душа не е все едно.

Умъ-тѣ же се просвѣтава отъ духъ-тѣ и съдѣр-

жя и образува въ себе си всички-тѣ начала, споядъ които онъ трѣба да дѣйствова и за основаніе на своя-та дѣялностъ, онъ има душъ-тѣ. Человѣческій духъ е слѣдователно, който дава силѣ на умъ-тѣ при негово-то страдателно чювство да вѣспріема впечатленія отъ вѣнъ, и при негово-то вѣтрешно дѣйствие — (да мисли и да разумѣва). — Спорядъ това разумъ-тѣ е едно умствено дѣйствие; но понеже за да се разумѣе едно вещественно нѣщо, трѣба непремѣнно и душа-та да дѣйствова: то спорядъ туй разумъ-тѣ става една особена душевна способность, каято се просвѣтава отъ духъ-тѣ и отъ него приемва и силѣ-тѣ си. Умъ-тѣ и разумъ-тѣ сѫ слѣдователно душевни способности, що се просвѣтаватъ и управляватъ отъ духъ-тѣ и въ слѣдствиѣ на това, они сѫ также Божественаго происхожденія и мѣкаръ и всичко видимо да сѫществува; но дуру едно дѣте не приемне тиа Божественны дарби; то оно и нищо не може да проумѣе и разбирае. Умъ-тѣ и разумъ-тѣ сѫ спорядъ това едно слѣнци, кое то всичко блѣскаво огрѣва и свѣти на душа-та за да може она да сознае истишно-то и добро-то. Наистинѣ, и ветхи-тѣ Философи и Психологи съчновствовали, както и по горѣ казахмы, че духъ, умъ, разумъ и душа не е все едно, но неможили ясно и точно да представятъ отношениe-то и свойства-та имъ. Тѣй напримѣръ, Схоластикъ Никифоръ казва че „самосознательній духъ (νοῦς) има съобщеніе съ мислящ-тѣ душѣ чрезъ разумъ-тѣ, (λόγος); мисляща-та же душа — съ чувствующ-тѣ чрезъ фантастический духъ; а сама-та душа е образъ на „νοῦς“ който съ „λόγος“ е отъ близо сроденъ, че между „νοῦς“ и „φορτ“ стои „διάνοια“ (проумѣванье, размиелянье).“ Аристотель же казва че „умъ-тѣ и разумъ-тѣ сѫ едно усовершенствованье на наше-то естество“ — (Ар. Пол. VII. 15). На друго място пакъ онъ казва

че душа-та е, тѣй рѣчи, „едно всеобъемлюще всичкаго бытія, или едно всичко за всички-тѣ нѣща“ (ἡ φυχὴ τὰ ὅτα πᾶς ἐστὶ πάντα) (Ар. за д. III. 8.) Всичко-то обаче туй и подобно нему объясненіе е твѣрдѣ тѣмно и непонятно: но таково едно объясненіе се прѣемва ушъ за високъ идея!! (?) Спорядъ горѣзложенное очевидно е, че самосознательній духъ человѣческій е *око-то* на душа-та и се поддѣржа и освѣтава отъ собственнѣкъ-тѣ си свѣтлинѣ, както и тѣлесно-то око се поддѣржа и спомага отъ слѣнчовѣкъ-тѣ свѣтлинѣ.

Забѣлежка 3) Мы не можемъ тукъ да умѣлимъ и да не назначимъ богатство-то и точно-то логическо значеніе на слѣдующи-тѣ и подобни тѣмъ Бѣлгарски думи: Отъ коренное напримѣръ слово *умъ* происходить: умѣнѣ, проумѣвамъ, разумѣбамъ, съумѣвамъ, изъумѣвамъ; както и отъ глаголъ берж става: разбирамъ отбирамъ, пабирамъ, събирамъ, избирамъ и проч. и проч. Отъ мислѣнѣ става: раз — мислямъ, при-мислямъ, помислямъ и пр. и пр. — Подобнимъ образомъ и Славянски-тѣ думи *духъ* и *душа* въ никой други Европейски язикъ нѣматъ и двѣ-тѣ толкова точно и сродно значеніе на *дихамъ* и *дышѣ*. (Това и Г. Шубертъ справедливо забѣлежва въ своя-та „Исторія на душа-та“). —

НАЗНАЧЕНИЕ НА ЛОГИКА-ТА.

За душевнѣкъ-тѣ мислителни силѣ.

§. 3.

Първоначялно-то страдателно чювство нашего ума е, както и по горѣ казахмы, да вѣспріемва впечатленія отъ вѣнъ и да ги представя на душа-та.

А за да може сега душа-та да упознае добре тиа умственны представлениа, то она трѣба да дѣйствова, и на туй она се спомага отъ умъ-тъ и разумъ-тъ, които се просвѣтяватъ отъ духъ-тъ. — Таково едно дѣйствие на душа-та називава се *мислянье и размислянье*. — Мислянье-то е слѣдователно едно хортуванье на душа-та съ себе си. А за да е това мислянье и размислянье право и съобразно съ Вѣчны-тѣ законы. Божественниа духа и Божеств. Слова; или, все едно, съ вѣчны-тѣ законы на разумъ-тъ, то нѣкои отъ ветхы-тѣ философы потрудили се за да открятъ и систематически да изложатъ тиа законы на разумъ-тъ въ една наука, която они и назвали „Логик.“ И тай, за да упознае и разбира человѣческа-та душа, или все едно человѣкъ, единъ наукъ, или какво да е друго нѣщо: то онъ трѣба да мисли и да размисля.

Онова, за кое-то мы мислимъ, називава се *вещество на наше-то мислянье*, а нова, спорядъ кое-то мы мислимъ за вещество-то, (матерія-та), спорядъ кое-то сирѣчъ мы съединявамы разны-тѣ вещества въ една мисль: називава се *форма на мислянье-то*. Напримѣръ въ предложеніе-то: „человѣкъ е смѣртъ“ дума-та „человѣкъ“ е вещество на мислянье-то; а разсажданье-то, че онъ е смѣртъ, и способъ-тъ, спорядъ който мы му отдавамы друго едно качество „смѣртъ“ и спорядъ който мы свѣрзвамы туй наше разсажданье: називава се *форма на мислянье-то*. —

А въ предложеніе-то: „Бѣлгарскій язикъ е богатъ и сладкъ, но по нѣкои причини ёще необработенъ и не нарѣденъ“ — видно че мисли-тѣ сѫ различни и че тѣхни-тѣ форми на мислянье-то сѫ также различнимъ образомъ свѣрзвани, мѣкаръ и да се хортува все за „Бѣлгарскій язикъ“. —

Отъ туй е видно, че при сѫщо-то вещество на

мислянье-то, форми-тѣ му могжть да бѫдѣтъ различни и могжть да дадѣтъ на смысль-тѣ разны зна-ченія; — спорядъ това, Логика-та ны поучава: *какъ да съединявамы и право да промѣнувамы форми-тѣ на наше-то мислянье за едноакво и да е дадено веще-ство?* — поучава ны сирѣчъ, *да мислимъ и да раз-саждамы право* за да можемъ добре да разбираемъ и да сознаемъ едно нѣщо. — Но за да бѫде горѣз-ложеннное поясно и за да може читатель-тъ добре да разбира истинно-то назначеніе на Логика-та при-лагамы и слѣдующее: — Неоспорима истина е че единъ естественно здравъ разумъ може твѣрдѣ право да мисли и да разсаждда спорядъ законы-тѣ на Логика-та, безъ да гы е училъ, или чювалъ, но такъвъ единъ человѣкъ дѣйствова безсознательно и онъ не е въ состояніе да открѣе чито свои-тѣ заблужденія, нито и онія на други-тѣ. Слѣдователно, Логика-та е една наука, която ны поучава: *какъ да можемъ да откриемъ свои-тѣ заблужденія и кривы-тѣ свои ра-боты, както и онія на други-шѣ хора?* — да можемъ сирѣчъ да упознаемъ дѣ, и въ какво мы сами смы от-стѣпили, или отстѣпвамы отъ здравы-тѣ и естествен-ны законы на разумъ-тъ; или пакъ дѣ и въ какво други-тѣ человѣци сѫ туй сторили или струватъ? — Това е сѫщо-то и точно-то назначеніе на Логика-та. —

Означаванье, цѣль и предметъ на всички-тѣ науки въ общѣ, и какво място задѣржя Логика-та помежду имъ?

Всички-тѣ науки спорядъ тѣхно-то съдѣржанье могжть да се раздѣлятъ на два класа; — едни изла-гатъ намъ поснанія за нѣщо, кое-то мы отъ по-

предъ не смы знали; а въ други — познанія-та се предполагать вѣчъ извѣстни и готови, показывать ни се при туй и форми-тѣ, спорядъ които онъ могжть да се съединятъ. Пѣрви-тѣ се називаватъ обикновенно Вещественни (реални, отъ Лат. *res* вещь); а втори-тѣ — образователни (формални, отъ Лат. *forma* образъ). —

Вещественни науки сѫ напримѣръ: Исторія, Географія и проч. а формални. — Грамматика, Живопись, Математика, Архитектоника и пр. Въ число-то на послѣдни-тѣ се счита и Логика-та; защото, както и по горѣ казахмы, она ни показа *формы-шѣ* (*образы-шѣ*), подъ коишо различни вещества на мислянѣ-то взаимно се съединяваши. — И тѣй, Логика-та е една образователна (*формална*) наука; но защото и при изучванье-то на една, каква да е наука, (Исторія напримѣръ) неизбѣжно е да знаемъ добрѣ форми-тѣ на мислянѣ-то, за да можемъ право и ясно да съединимъ познанія-та, които тая наука ни съобщава и да разбираемъ добрѣ взаимны-тѣ отношенія между тъя познанія: то Логика-та е неизбѣжно-нуждна. За изучванье-то на всяка една наука и справедливо може да се назове една *орудна наука* или единъ *образователенъ органъ* на познаніе-то. — Предметъ-тѣ же на всички-тѣ науки е *понятие-то* (*проумѣванье-то*) на истинна-та мѣдростъ; а истинна-та мѣдростъ, която вѣчно не се промѣнува, има за предметъ Богъ. Человѣкъ никога не може да при夺得е и да има тѣзи *сѫщѣ-шѣ* мѣдрости; онъ може само да има любовь къмъ мѣдростъ-тѣ — може да е философъ (любомѣдръ). — И тѣй, предметъ-тѣ на истинна-та мѣдростъ е вѣчно-то и непромѣнено-то бытіе: — Богъ; а предметъ-тѣ на философията която е основа на всички-тѣ науки е *понятие-то* за бытіе-то. — Спорядъ туй, първоначально-то направление на философія-та е поставено надъ основѣ-

тѣ на *всичко-то бытіе*, или на Бога. — Туй *направленіе* е слѣдователно Богословіе-то. — Наука-та же които има за предметъ бытіе-то, е *Логика-та* (Аристотель). Но тѣзи причинѣ она и е еднаква съ първоначиялнѣ-тѣ философіи. Но тукъ трѣба да забѣлежимъ че предметъ-тѣ на всяка една наука никога не може да бѣде *безкрайное*; понеже сознаніе-то никога не може да го постигне, спорядъ дѣто туй послѣднѣ-то е ограничено въ форми-тѣ пространства и времени, както по-нататакъ пространно за това ище хортувамы. Слѣдователно, като Логика-та ны поучава за *формы-шѣ* на мислянѣ-то: сирѣчъ — *какъ да мислимъ?* да нарѣждамы и да развивамы наши-тѣ мислы? — то она е ещо-то за нашій умъ, както какво и да е орудіе (алать) за ракѣ-тѣ на единъ художникъ. По таи причинѣ въ всички-тѣ человѣчески произведения най мѣчно-то е *кроекъ-шѣ* (планътъ); и — безъ кроекъ, нищо добро и хубаво не може станѣ, и не може и да бѣде.

Като вникни слѣдователно человѣкъ въ устройство-то и нарѣдъба-та на едно какво и да е произведеніе, то онъ всякога ще приглѣдѣ Логическѣ-тѣ му формалнѣ (образователнѣ) странѣ, и — спорядъ нейно-то оцѣненіе ще се явятъ достойнства-та или недостатки-тѣ на това произведение. —

Каквѣ ползѣ имамы отъ изучванье-то на Логика-та, и защо трѣба непремѣнно да *учимъ?*

§. 5.

Мы казахмы по горѣ че Логика-та е една формална (*образователна*), а не вещественна наука; сирѣчъ че она не ни съобщава познанія за нѣща, или

происшествія както Географія-та и История-та; но че она само *ни излага законы-тѣ*, спорядъ които единъ человѣкъ трѣба да мисли, ако иска *да му е мислянѣ-то право*, или пѣкъ — *да може да откроѣ заблужденія-та на други-тѣ человѣчи*. Може обаче нѣкой да каже, както и много хора казватъ че: „Логика-та е една наука безполезна, защото она не ни съобщава вещественны познанія и защото всѣки може спорядъ состояніе-то си добрѣ и право (разумѣва се относително къмъ себе си) да мисли и проч.“ — Като отвѣтъ на туй може да послужи въ страница 19 изложенное, тукъ мы не щемъ да повторимъ сѫщо-то. За по голѣмъ же ясность мы забѣлежъвамъ єще че: много отъ наши-тѣ съотечественницы до скоро хортувахъ и єще иѣкои хортуватъ за Аритметикѣ-тѣ: „че она была безполезна и че стига человѣкъ пары да има и онъ лесно гы приемѣтва“ По благополучію обаче, тѣ се увѣрихъ въ по благопріятни-тѣ сегашни времена, че совсѣмъ иѣмали право тѣй да разсаждать: сѫщо-то ще се случи и съ Логикѣ-тѣ както и съ Аритметикѣ-тѣ се случава и времія-то не е далечъ, когато Логика-та ще се приподава въ всички-тѣ почти училища по Бѣлгарія като наука полезна и нуждна за всѣкиго както и Аритметика-та сега се приподава. —

А за да представимъ по ясно ползѣ-тѣ що происхожда отъ Логикѣ-тѣ и вѣобще отъ всички-тѣ формални науки, мы прилагамъ и слѣдующее: — Мы учимъ напримѣръ Грамматикѣ-тѣ за това, защото имамы способность *да хортувамъ*; Математикѣ-тѣ — защото имамы способность *да мислимъ всичко съ пространство и времія*; Логикѣ-тѣ же за това, защото имамы способность *да размислямъ и да разсаждамъ* — защото сирѣчъ ны обдарилъ Всевишній Богъ съ умъ и разумъ: — слѣдователно, всички-тѣ формални науки съществуватъ за това,

защото въ наша-та душа (образъ-тѣ Божій) се нахождатъ известни способности, които съответствуватъ на тія науки и които се управляватъ отъ известни закони. По тѣзи причинѣ формални-тѣ науки друго нищо не еж, освенъ едно средство за да можемъ да развѣмъ и да усовершенствувамъ съответственны-тѣ имъ душевни наши силы; — сирѣчъ: 1. Да можемъ да внимамъ и да разбираемъ добре онъя правила, които мы, спорядъ естественни-тѣ ни душевни способноти безеознателно, слѣдователно иѣкои и погрѣшно исплѣнями и 2. Като излагамъ разнисътѣ на многовѣкови-тѣ познанія, да можемъ да улеснимъ и скъсимъ тежъкъ путь на опти-тѣ; и тѣй — да можемъ въ късно времія да научимъ основа, кое-то человѣци-тѣ трудно и за дѣлго времіе се научили. Впрочемъ, мы можемъ всичко това да го изразимъ въ едно понятіе: *Всички-тѣ формални науки* (слѣдователно и Логика-та) *служатъ и сѫщесствуваатъ за да образуватъ человѣка*. И тѣй вопросъ-тѣ: „полезна и нуждна ли е Логика-та??“ или все равно: „полезни и нуждни ли сѫ всички-тѣ формални науки?“ може да се преобрѣне въ други по прости: „полезно и нуждно ли е да се помога на человѣкъ за да се образуватъ негови-тѣ душевни способности?“ — Мы вѣрвамъ че всѣки единъ человѣкъ особено всѣки единъ здравомиелящї Христіенинъ трѣба съ драго сѣрдце да каже че: „не само е полезно, но даже и неизбѣжно нуждно.“ —

Логика-та при това мы поучава: —

- 1) Какъ да отдѣляемъ представлени-та, що се сливатъ въ наше-то мислянѣ; и, като ни открива чрезъ това составни-тѣ части на наша-та мисль съобщава ясность-тѣ на наши-тѣ познанія. —
- 2) Она показва взаимнѣ-тѣ зависимости на напишѣ познанія и взаимно-то тѣхно отношение; и, като гы произвожда едно отъ друго, полага се на

едиј неоспорим ј истинј, съ общава слѣдователно на наше-то разежданье основателност.

3) А като ни изяснява: какъ една мисъл по свој-тъ формъ се произвожда и се развива отъ другъ един, поучава ны — какъ мисли-тъ ни тръба да се нарѣдятъ; слѣдователно поучава ны да има разумътъ ни рѣдъ въ разежданье-то си. —

4) Като се мѣчи Логика-та да всели външитъ познанія ясносѣць, основателност и рѣдъ лесно разкрива таковимъ образомъ разны-тъ стапки на заблужденія та; обявлява сирѣчъ въ формално-то съединеніе на мисли-тъ ни погрѣжкы-тѣ на наше-то мислянѣе; показва противорѣчія-та и несъобразности-тѣ на тїа наши мисли. — Логика-та иска съ един рѣчъ: *въ всичко-то и въ всяко наше мислянѣе да владѣе: свъзъ, съгласие и система.* —

И т旣, може ли нѣкой да кажи, че: не е твърдъ добръ и твърдъ полезно ако всички-тъ наши слова, мисли и дѣла се отличаватъ съ ясность, основателност, рѣдъ и свъзъ?? Мы бичамы да вървамы, че никой разумѣнъ человѣкъ, и никога не ще се осмѣли т旣 глупаво да се изрази. Слѣдователно и никой не може да се сомнѣвава но тръба да еувѣренъ че: *Логика-та е една ошъ най нужни-тѣ, най полезни-тѣ и най хубавыашъ науки!....*

На що се основава Логика-та, и какво сродство има ова съ Психологіј-тѣ?

§. 6.

За да можи Логика-та да бѫде една дѣйствителна и цѣла наука и за да можи да ни принесе онашъ ползъ, којто мы тръба да чакамы отъ неј,

и за да не бѫде едно просто събиранье на забѣлежки за мислянѣ-то; то она тръба да осъществи онѣя правила, които она само поучява, тръба сирѣчъ заедно съ теоріј-тѣ да представи въ себе си единъ цѣлъ и строго-логически образецъ. — А за да можи Логика-та да се представи и нарѣдн въ такава една форма, особено е важно да се знае: на що тръба она да се основава?

Мы казахмы по горѣ че Логика-та испытва и опредѣлява законы-тѣ или формы-тѣ на мислянѣето; казахмы при това, че разумъ-тѣ е една душевна способност съ помошь-тѣ на коя-то човѣкъ е въ состояніе да мисли. Спорядъ туй объясненіе, можемъ да кажемъ: „*че първоначална-та сила кояшо мисли е душа-та*“ и че *Логика-та се основава на закони-тѣ на тая първоначална мисляща сила и ги обяснява.* Извѣстно е при това, че Психология-та е една наука, която разглѣдва чловѣческѣ-тѣ душѣ въ нейни-тѣ сили и способности; и че не е возможно да се хортува за разуѣ-тѣ и за негово-то законодателство безъ да се закачатъ и други-тѣ познавателни душевни сили: слѣдователно отъ първый поглѣдъ лесно може да се види че издириранье-то на закони-тѣ на разумъ-тѣ тръба да ны въведе въ предѣлы-тѣ на Психология-та. — А за да можемъ притакава една близостъ и сродство на Логика-та съ Психология-тѣ да отдалечимъ всякъ единъ мисъл на нихно-то смѣсьванье, мы смы должни да поставимъ помежду имъ единъ яснѣ граници, която отъ единъ странѣ бы позволяла намъ да удержанъ едно основаніе за Логикѣ-тѣ, а отъ другъ странѣ бы отдѣляла отъ нејъ всичко-щото се относя собственно къмъ Психология-тѣ; т旣 щото първа-та да не съдѣржи нищо чюздо, а втора-та да не губи нищо свое. — Характеристическая черта, която отдѣля Логикѣ-тѣ отъ Психология-

тъ состои въ двѣ слова: *бытие и действенность*. — Психология-та сирѣчъ, като една вещественна наука, излага всичко *що то съществува въ душа-та ни*: защо-то оно съществува; Логика-та же, както и други-тѣ формални науки, испытва всичко *що то се дѣйствова и върши въ душа-та ни*: защото оно съществува и се върши. — Она разглѣдва при туй и закони-тѣ спорѣдъ които оно се върши или трѣба да се върши.

По тъзи причинѣ Логика-та като хортутва за способности-тѣ на мислянѣ-то, въ отношеніе къмъ негова-та дѣятелностъ, совсѣмъ не можи да вљзе въ предѣлы-тѣ на Психология-та; но она ще намѣри въ сама-та тая способностъ (намислянѣ-то) и въ нейно-то законодателство *основаніе за да можи да развие свое-то съдѣржаніе въ форма-та на една наука*.

Раздѣленіе на Логика-та.

§. 7.

За да можи Логика-та да се изложи и да се нарѣди добрѣ, като една цѣла наука; за да можи при това да ни докара онаѧ теоретическѣ и практическѣ ползъ којъто мы отъ неиъ чакамы, то трѣба и спорѣдъ туй да тѣ раздѣлимъ на *теоретическѣ или чистѣ и приложнѣ и по практическѣ Логикѣ*. Освенъ туй трѣба:

1) Да се опредѣлятъ ясно граници-тѣ на основаніе-то ѝ — на онаѧ сирѣчъ душевна способность, *която мисли*; за да можемъ съ свойство-то на това ограничванье да опредѣлимъ количествено-то и качествено-то на форми-тѣ на мислянѣ-то; или по просто да кажемъ: Логика-та трѣба да се занимава

най напредъ съ земѣ-тѣ които произвожда Логически вещества (матеріали).

2) Сетиѣ трѣба да се опредѣли: каква е всяка една отъ намѣренни-тѣ форми? — какъ се образува она, какви видове пріемва, и съ какви характеристики черты се отличяватъ? — трѣба сирѣчъ да се опредѣлятъ видове-тѣ и свойства-та на веществата що сѫ необходими за устройство-то на единъ Логически смиль.

3) Най сетиѣ Логика-та трѣба да ни покаже возможни-тѣ способи спорѣдъ които форми-тѣ на наше-то мислѣнѣ могѫтъ да се съединятъ въ едно цѣло; трѣба сирѣчъ: *да се изложи общы-тѣ начертанія и крошки (планове) спорѣдъ които единъ логически — смыслъ трѣба да се построи*. И тай, мы ще раздѣлимъ Логикѣ-тѣ си на три части: Въ първа-та частъ ще се испыта и разглѣда ограничваніе-то и отношеніе-то на разумъ-тѣ къмъ мислянѣ-то. Въ втора-та частъ ще се хортутва за различни-тѣ форми на мислянѣ-то. Въ третя-та частъ ще се хортутва за съединяваніе-то на мислителни-тѣ форми. —

Спорѣдъ това е очевидно какъ първи-тѣ двѣ части ще сѫ като предуготовителни или теоретически и — ще представляватъ чистѣ-тѣ Логикѣ; а третя-та ще е като приложна, или практическа Логика. А за да може Логика-та, или по добрѣ да кажемъ, наше-то това собственно изложеніе на Логически-тѣ закони и форми да принесе по голѣмѣ нравствениѣ ползъ на наши-тѣ съотечественници; за да могѫтъ сирѣчъ Логически-тѣ закони *да се приложатъ на тѣхни-тѣ общежителни дѣйствия и на общы-тѣ имъ умственни и нравственни направления*, и за да може слѣдователно да бѫде полза-та които человѣчество-то чака отъ Логикѣ-тѣ по голѣма и по явна; за да могѫтъ при туй и ученици-
лог.

тѣ да ю разбирать по лесно и по скоро: — мы се рѣшихмы да изложимъ нѣколько практическыя забѣлжки, зеты отъ современный почти животъ на съотечественници-тѣ ни, които ще служять и като объяснителни примѣри на преждерѣченno-то, и като нравственни и поучителни образци, които ще произлизатъ отъ Логически-тѣ мислителны формы въ сравниваньето ѹмъ съ днешно-то умственно и нравственно образование на единородци-тѣ ни.

ЧАСТЬ ПѢРВА. ЗА ОГРАНИЧВАНЬЕ ТО И ОТНОШЕНІЕ-ТО НА РАЗУМЪ-ТЪ КѢМЪ МИСЛЯНЬЕ-ТО.

Общій изглѣдъ на ограничванье-то на разумъ-тъ кѫмъ душъ-тѣ.

§. 8.

Душа-та е единъ естественъ органъ, който всичко объемва и чрезъ неговы-тѣ способности: *умъ и разумъ-тѣ*, мисли, разсѫжда и заключава. — Мы изложихмы на к҃ссе и казахмы въ въведеніе-то (стр. 5 и 6) че умъ-тѣ въспріемва и дѣржи понятія-та на отвлечени и вещественни предмети, и гы представя на душа-та ни безъ обаче да гы приглѣдва и испытва и че разумъ-тѣ е оная душевна и само человѣку свойственна способность, която разглѣдва, разпѣтва и сознава ясно ако понятія-та на отвлечени и вещественни предмети сѫ прави или не; и — тая е Логическа-та способность на душа-та. Спорядъ туй свойство на душевни-тѣ тія способности, има много человѣци, които иматъ добръ умъ — помнить сирѣчъ добръ; но, или защото не развили съвѣршено свои-тѣ душевны способности, или защото Богъ не гы е обдарилъ съ нуждны-тѣ за туй дарбы: нѣматъ онаю силѣ, която истинно отличива человѣка отъ животны-тѣ — нѣматъ добръ развитъ разумъ-тѣ си.

Забѣлжка 4) Спорядъ туй, види се, Бѣлгари-тѣ има-
тъ една пословицѧ: „умъ има, а разумъ нѣма“ —
Това е едно доказателство че простій Бѣлгарски народъ
добрѣ и логически се изражава въ туй отношение; ако
и, разумѣва се, тукъ безсознательно да дѣйствова. —

Двояко ограничванье на разумъ-тѣ къмъ мислянѣ-то.

§. 9.

Всяко едно животно, или въобще всяко едно
органическо тѣло развива се и расте:

1) Отъ хранѣ-тѣ, водѣ-тѣ, теплинѣ-тѣ, ат-
мосферический воздухъ и проч.; и

2) Спорядъ известны-тѣ за особенный неговъ
видъ законы.

Сѫщо-то може да се кажи и за формы-тѣ на
мислянѣ-то. За да може сирѣть разумъ-тѣ да дѣй-
ствова; т. е да мисли и размисля; трѣда да има:
а) за какво да мисли и б) за да може онъ правилно
да мисли, трѣба да се управлява отъ *особенни изѣб-
стини, и свойствени нему законы*. — Тѣй като
дѣйствова разумъ-тѣ ни, и тѣй като се нарѣди нашето
мислянѣ, тогава и мы ще смы съ *состолни* —
в) да упознаймы *есшество-то на наше-то мислянїе*;
и — спорядъ туй негово естество ще разбираемъ добрѣ:
колко и какви форми му сѫ *свойствени*? — Аза да
постигнемъ тѣзи наша цѣль, мы трѣба да раздѣлимъ
нарвѣ-тѣ часть на Логика-та на три главы, сирѣть
трѣба да хортувамы:

- 1) За причинны-тѣ *условія на мислянѣ-то*,
- 2) За *законы-тѣ на мислянѣ-то*,
- 3) За *естество-то на мислянѣ-то*.

ГЛАВА ПЪРВА.

ЗА УСЛОВІЯ-ТА НА МИСЛЯНѦ-ТО.

За чувствено-то и умствено вѣспрѣем-
ванье на душа-та.

§. 10.

Мыказахмы въ прилично-то мѣсто (стр. 5 и 6) че
умъ-тѣ ее просвѣтва отъ духъ-тѣ и че онъ отъ него
приемва и силѣ-тѣ си, при вѣспрѣемванье-то на впе-
чатленія отъ вѣнъ, или кога онъ вѣтрено дѣйст-
вова. Доказахмы при това (пакъ стр. 6) че умъ-тѣ и
разумъ-тѣ сѫ *душевни способности*. — Слѣдователно
человѣческии духъ е, които дѣйствова при чувствено-
то вѣспрѣемванье, както и при умствено-то вѣспрѣ-
емванье на душа-та. — За да може сирѣть человѣкъ
да упознава и разбира добрѣ всяко що се намира
околь него на тойзи земнї свѣтъ: Богъ го обдарилъ
сѫ *чувственни тѣлесни органы*; а за да може при
това да упознава всичко що се намира въ Божій,
духовнї свѣтъ: Богъ го обдарилъ сѫ всичко нужное
за това — вѣдъхналъ му духъ.

Чувствующи-тѣ тѣлесни органи сѫ: око-то,
ухо-то, языкъ-тѣ, носъ-тѣ и прѣсти-тѣ. Спорядъ
различно-то физическо устройеніе на тие органи, и
представлението впечатленій, що се прави чрезъ
тѣхъ на душа-та, е различно; но сила-та която
дѣйствова при туй представлението е сѫща-та. — Чув-
ства-та же които се образуватъ чрезъ тые тѣлесни
органи сѫ: глѣданѣ-то, чуванѣ-то, хортуванѣ-то
обоняніе-то (мирисанѣ-то) и пипанѣ-то (осязанѣ-то).

— Оная же душевна способность чрезъ кои-то духъ человѣческій може да разбира и отвлечены предметы, називава се *умозрѣніе* (умствено сѣзиранье); — и когато оно е особенно развито, називава се *въображение* (фантазія).

И тѣй, человѣкъ разбира и упознава всички-тѣ отвлечены и вещественны предметы: или чрезъ чувствующи-тѣ тѣлесни органы, или чрезъ умствено-то сѣзиранье. Но тукъ трѣба да забѣлежимъ, че кога вещественни-тѣ или отвлечени предмети сами се представляватъ на душа-та безъ нейно знаинье, то тогава она се намира въ *страдашелно состояніе*; кога же сама душа-та иска да упознае нѣкои предметы; то она въ такъвъ случаѣ *своеволно дѣйствова*, и това нейно дѣйствіе при упознаваньи на вещественни-тѣ или отвлечени предмети, има и особенны названія. Напримѣръ: *чувствено-то вѣсирѣванье* преобрѣща се въ *чувствено вѣзрѣніе*; *глѣданіе-то*, въ *поглѣданье*, *чуваніе-то*, въ *слушанье*; *обоняніе-то*, въ *подушанье*; *умствено-то же сѣзиранье*, въ *умствено вѣзглѣданье*. — И тѣй, душа-та чрезъ чувствено-то вѣзрѣніе и чрезъ умозрѣніе-то е въ состояніе своеvolно да упознае вещественни-тѣ и отвлечени предметы и при това нейно дѣйствіе, она, като едно самодѣятельно начяло, явява се свободна; защото ако своеvolно желае, гужда се подъ вліяніе-то на вещественни или отвлечепни нѣкои предмети, които бы поискала да упознае.

Пробужданье на разумъ-тѣ къмъ дѣятельность. — Шо е размислянье?

§. 11.

Мы видѣхмы по горѣ, че душа-та чрезъ умственни-тѣ и вещественни органы, може да вжепрѣ-

ми впечатленія отъ вѣнъ; видѣхмы также че она, като Божие твореніе, може и свободно да дѣйствова пакъ чрезъ умственни-тѣ и чувственни органы — чрезъ умствено-то и чувствено вѣзглѣданье. — За да може обаче душа-та да съедини тыя двѣ противоположни представленія и да гы упознае; или за да може она, при своеволно-то нейно дѣйствіе, да сознае онова, щото чувствено, или умствено вѣзглѣда: то ѝ трѣба ёще една способность която е *разумъ-тѣ*; а дѣйствіе-то на тая душевна способность, називава се *размислянье*.

И тѣй чрезъ чувственни-тѣ и умственни органы, представляватъ се на душа-та вещественни-тѣ или отвлечени предмети; а чрезъ разумъ-тѣ, или чрезъ негово-то дѣйствіе (размисляніе-то), съединяватъ се противоположни-тѣ представленія на тие предмети, привождатъ се въ сознаніе и — упознаватъ се отъ душѣ-тѣ. А за да може разумъ-тѣ ни правилно да дѣйствова, за да можемъ сирѣчь право да размислямы и добре да упознавамы вещественни-тѣ или отвлечени-тѣ предметы: трѣба разумъ-тѣ ни да се управлява отъ извѣстни закони; и, както и по горѣ казахмы, това е и главна-та цѣль на Логика-та: — да ни покаже и научи тыя закони, за да можемъ въ к҃ко време да гы изучимъ, а не „*да си бѣжшимъ сами и за дѣлло време главж-шѣ*“.

Размислянѣто слѣдователно е начало на мислянѣ-то и безъ него нищо не може да сознае.

Спорядъ горѣзложенное, разумѣва се, че разумъ-тѣ зависи отъ умъ-тѣ и отъ чувства-та; сирѣчь че безъ чувственни и умственни представленія на вещественни и отвлечени предмети; разумъ-тѣ не може да дѣйствова и че слѣдователно колкото сж по развити умственни-тѣ и чувственни способности на душа-та, толкова по силно и по живо дѣйствова и разумъ-тѣ; а на противъ, колкото тія душевни способо-

бности съ по слаби и по извянили, и, или и двѣ-тѣ равно, или една-та по малко, а друга-та по много: толкова по слабо дѣйствова и разумъ-ть. Отъ това слѣдова че: за да може разумъ-ть най добрѣ да дѣйствова, за да можемъ сирѣчъ най добрѣ да разми-сямы, трѣба и чувственни-тѣ тѣлесни и умственни органи да съ силни и живи — сирѣчъ да съ естествено здрави. Спорядъ туй се разумѣва че, колкото по слабо е тѣло-то, слѣдователно и чувственни-тѣ му органи; или и колкото естествено умъ-ть е по слабъ у нѣкого — толкова и по слабъ ще е и разумъ-ть; за това има и една Латинска пословица: „*въ здраво тѣло, здрава душа*“.

Забѣлежка 5) Совсѣмъ безумно е слѣдователно и криво мнѣніе-то на Гржци-тѣ, които називаватъ Бѫлгары-тѣ дебели (*хуодроб*) особено защото много ядътъ и съ вѣобице здрави хора; а споридъ мнѣніе-то на Гржци-тѣ или погрѣчени-тѣ Бѫлгари, такива дебели хора не съ способни да се просвѣтятъ. — Спорядъ това и днесъ-днесъ се е увардила у наши-тѣ съотечественники (разумѣва се погрѣчени-тѣ и по прости-тѣ) една пословица че „за да се просвѣти нѣкой, трѣба да се изтѣжчи“: малко сирѣчъ да яде, и да му е тѣжика (!?) снага-та — да стане като Гржъ или като Гржкия (ако е момиче или жена). — „Това раздѣленіе на тѣжки (погрѣчени) и дебели Бѫлгари въвело се и се чува особенно въ ближни-тѣ и околнi села на онѣ градове, въ които жители-тѣ малко или много съ се погрѣчали и съ се изтѣжили (!) За примѣръ привождамъ Тѣрново, Пловдивъ Едрине и пр.

Отъ горбизложенное слѣдова, че за да може разумъ-ть добрѣ да дѣйствова, трѣба да сознава вещественни-тѣ или отвлечени предметы чрезъ чувственни-тѣ или умственни органи. Но защото всяко едно нѣщо се случава или „*шукъ*“ или „*на друго мѣ-*

сто“ или „*на всѣдѣ*“; и защото оно може или „*сега*“ да се случава, или „*по-наредѣ*“ да се е случило, или пѣкъ и „*по-подирѣ*“ да се случи: то отъ това се ражда ёще и други источникъ на мислянѣ-то — спорядъ различни-тѣ форми мѣснаго и временнаго пространства. — Мѣстно-то пространство ни се представлява като единъ кругъ, въ средоточи-то на когото мы се намирамы и съ единъ безкрайно простирающїй се радиусъ, описываемы неговъ-тѣ окружнѣ линиѣ (орбитѣ); а время-то ни се представлява като една линія, които разумъ-ть може да продѣлжи или „*назадъ*“ или „*наредѣ*“; но при всичко това, не може да излѣзе отъ границы-тѣ на оная *сила*, която ѹп изпирво продѣлжила и която ѹп безкрайно продѣлжава . . . . . Отъ това слѣдова че: „*дѣйствието на разумъ-ти, и негова-та способностъ за да упзнае и сознае, презъ чувственни-тѣ тѣлесни или умственни органы вещественни-тѣ и отвлечени предметы въ нихно-то мѣсто и временно пространство — називава се мислянѣ или разми-сянѣ*“.

За способъ-тѣ по който разумъ-ть дѣйствова. — За представление-то и вниманіе-то.

§. 12.

За да може разумъ-ть да дѣйствова — „*да мисли*“ трѣба да има за *що* да мисли. Мы показахмы по горѣ источники-тѣ, които давать на разумъ-ть ни вещество (матерія) на мислянѣ-то; сега остава да покажемъ онѣзи способность на разумъ-ть ни, или по ясно да се изразимъ, онїй неговъ органъ, посредствомъ коего онъ е въ состояніе да вѣспрѣемва вѣ-

щества-та (материалы-тѣ) на мислянѣе-то. — Рazuмъ-тѣ, тая Божественна сила, спорядъ коѫто чловѣкъ може да се приближи и уприличи на Бога, всякога и вездѣ дѣйствова *свободно*, и всички-тѣ наши чувственни и умственни органи му сѫ подчинени. — А за да може онъ да дѣйствова, има единъ естественъ способность, която се називава „*представление*“, и, за да си представи разумъ-тѣ ни едно веществено или отвлечено нѣщо, употреблява за това единъ другъ неговъ способность, що се називава „*вниманіе*“. И тѣй, способъ-тѣ или органъ-тѣ посредствомъ коего нашій разумъ дѣйствова, е *представление-то* а представленіе-то се извѣршва чрезъ *вниманіе-то*. — Безъ внимананіе-то слѣдователно не може да бѫде никакво представленіе и безъ представленіе-то — никакво разумно дѣйствіе, никакво *размисляніе*. При туй трѣба да забѣлежимъ че колкото съ по голѣмѣ силѣ наше-то вниманіе се въторачва въ нѣкой предметъ, талкова по исключително се усередоточва въ него. — Извѣстно е ёще че, кога вниманіе-то е отправено само на единъ предметъ, то, въ такъвъ случаѣ други нѣкои силни впечатления, даже и чувства, могатъ и да ослабнатъ: — Тѣй, напримѣръ, нѣкои болни (Ипохондри-тѣ, миракліи-тѣ) като мислятъ всякога за болестъ-та си, ослабватъ їмъ други-тѣ душевни и тѣлесни сили: тѣй и единъ цѣльитель (Докторъ) кога искатъ да изцѣфри нѣкого, що е боленъ отъ единъ извѣстнѣ нравственѣ причинѣ, (недостигна любовь, изгубванье на имотъ и проч.), то съвѣтува болни-тѣ си да се отдалечатъ за дѣлго време и колкото е возможно по надалечъ отъ предметъ-тѣ и причинѣ-тѣ на вихно-то тѣлесно и умствено ослабванье, и дѣйствително, само въ такъвъ случаѣ могатъ такива болни (и то само въ начяло-то на болестъ-та! . .) да оздравятъ тѣлесно и душевно. Колко обаче и да е въторачено и усередоточено вин-

маніе-то ни на единъ предметъ, никога тойзи предметъ не ни се начертава само чрезъ вниманіе-то съ точни нѣкои и отличителни черти; никога сирѣчъ не ни се показва че предметъ-тѣ е такжвъ, или такжвъ; но вниманіе-то ни показва само че е *тойзи*, а не други предметъ. — Слѣдователно:

1) Чрезъ *вниманіе-то* се задѣржатъ черти-тѣ и форми-тѣ на предмети-тѣ: а чрезъ представленіе то, тія форми, тія черти се образуватъ и се гуждатъ въ съгласно или несъгласно съотношеніе и, тогава мы казвамы, че „*размислямъ*.“

2) Размислянѣе-то слѣдователно е едно обратоянѣ на черти-тѣ и форми-тѣ, чрезъ вниманіе-то доставени, и чрезъ представленіе-то въ съотношеніе или противоположностъ представени; а съгласно-то или несъгласно-то образуванье на тія черти: називава се *разумѣваніе*, *разбираніе*.

И тѣй, за да разбираемъ добрѣ единъ предметъ, трѣба посредствомъ вниманіе-то, кое-то дѣйствова чрезъ чувственни-тѣ и умственни наши органи, да познаемъ добрѣ всички-тѣ черти и форми на единъ предметъ. —

3) При разумѣваніе-то на нѣкои нѣща, черти-тѣ їмъ се представляватъ не изведенѣждъ, и не всички-тѣ изведенѣждъ, но малко по малко: тѣй, напримѣръ, за да сознаемъ и да разумѣмъ добрѣ що е кѫща? най напредъ си представлявамы врата, покривъ, стѣни, стаи, прозорци и проч: и, като съединимъ всички-тѣ тиа черти и форми, образувамы едно цѣло понятие, и разумѣвамы че то е *една кѫща*.

4) Отъ всичко що до сега казахмы за мислянѣе-то, разумѣваніе-то, слѣдова че. — Вниманіе-то; и представленіе-то доставляватъ вещество-то (материалъ-тѣ) на мислянѣе-то; разумъ-тѣ обработя тойзи

материалъ, и — разумѣва и разбира що е добро и согласно съ Божественѣтъ истинѣ.

За законы-тѣ на съотношението и на сродството, що се намиратъ между разны-
тѣ представлениа.

§. 13.

Ако вникни нѣкой добрѣ въ разны-тѣ понятія, що се образуватъ чрезъ нашій разумъ отъ безчленни-тѣ представлениа, то ще сеувѣри че всички-
тѣ понятія имать помежду си едно сродство, едно съдружество; и че, спорядъ разни законы, едно понятіе, едно представление възбужда едно друго „докарва ни го на умъ-та.“ Тѣй напримѣръ понятіе-то „Тѣрново“ възбужда и представя понятіе-то и при-
помнянѣ-то на Бѣлгарски-тѣ Патріарси що сѣ имали въ Тѣрново свой престолъ; а това послѣднѣе-то понятіе напомня ни ёще безбройни други понятія, и всички-тѣ тія понятія имать помеждуси една извѣстнѣ свѣзъ, едно извѣстно сродство. — А както взички-тѣ наши представлениа зематъ се и происходять или отъ мѣстно-то пространство, или отъ време-то, или пѣкъ и отъ дѣл-то заедно: то сродство-то и съдружество-то на понятія-та могѫть да се объяснятъ и развиятъ чрезъ слѣдующи-тѣ три частни законы.

1) *Законъ современности и послѣдовательности* е онъ, спорядъ който современо съ предметъ-тѣ, или съ происшествието, що смы разумѣли и разбрали, могѫть и много други да сѣ съществовали, да сѣ били, или да сѣ се случили подиря имъ. Тѣй напримѣръ, представлението Русскаго Царя Алексан-

дра I. възбужда едно друго представление Наполеона I. и представлението Александра II. напомня ни онова на Наполеона III. защото въ време-то на тіе царіе станали сѣ велики происшествія.

2) *Спорядъ законъ мѣстности и докачанїя* припомнямы си че единъ предметъ сѣ намира мѣстно близо до единъ други и че даже може и да се докача до него. Тѣй напримѣръ, представлението „Мариново-поле“ (Мариново-поле) тутакси ни докарва на умъ-тѣ за градъ Тѣрново, както и Ницѣцъ за Котель, близо при които тѣ сѣ намиратъ; а представлението едного царства, напримѣръ на Турція, тутакси ни докарва на умъ-тѣ и граници-тѣ му, слѣдователно и онъя царства, до които оно се докача и проч.

3) *Спорядъ законъ приличїя, прошивоположности, причинности и обикновенїя*: мы си напомнямы че може да има ёще много други предметы, които да сѣ прилични, или неприлични на онї, що смы разумѣли и разбрали; — тѣй напримѣръ, като описвамы нѣкой предметъ, или като приказвамы за нѣкой человѣкъ, или за нѣкое нѣщо: то тутакси докарвамы си на умъ-тѣ и за други прилични, или неприлични предметы или человѣци; както, напримѣръ, единъ високъ, хубавъ и д. т. человѣкъ, напомня ни други единъ подобенъ, а топлина-та напомня ни студени-
нѣтѣ и пр. и пр. Подобнимъ образомъ като хортувамы за нѣкоѧ причинѣ, напримѣръ за джаждѣ: то тутакси си науменвамы и за иейно-то съдѣствиѣ — за камъ-тѣ и пр. — А за да можемъ да кажемъ нѣщо наизустъ, както нѣкоѧ хораты на единъ чюждъ язикъ, или съдѣржанѣ-то на нѣкоѧ книга; то за да се улеснимъ, присвоявамы си едно обикновенїе и съ колкото по голѣмѣ точность и сознательностъ дѣйствовамы при това обикновенїе, толкова по лесно ни е да запечатлѣвамы и запомнямы ясно щото смы научили

и слѣдователно толкова по лесно можемъ и да го кажемъ наизустъ. На таково едно памѧтно обикновеніе основава се особено изученіе-то на Исторіята, Географія-та и на чюжды-тѣ язици и, спорядъ горѣрѣченое, разумѣва се че, колкото по добрѣ сознавамы и добрѣ разумѣвамы щото читемъ и учимъ: толкова по лесно и по основателно се и научавамы и наопаки.

Забѣлежка 6) Спорядъ тове Логическо и естествено начило, трѣба всѣки единъ народъ да изучава всички-тѣ науки и чюжды-тѣ за него изнicy, а особено въ начило-то на ученіе-то си!... трѣба сирѣчъ едно учащее се дѣте, *доколкото е возможно*, сознателно и добрѣ да разбирахъ основа, щото чите и щото учи: то есть, трѣба оно всичко да учи на матерній си и за него разбираителъ язикъ и защото наши-тѣ съотечественници — Бѣлгари до сега не дѣйствовахъ таковимъ образомъ, и ёще нѣкои не дѣйствуватъ; зат това и си оставахъ неучени и необразованi, мѣкаръ и дѣща-та имъ довольно време да сж изгубили и губятъ въ училища-та. По многото сирѣчъ отъ наши-тѣ съотечественници безумно и срѣщу здравы-тѣ законы на разумъ-тѣ мислнхъ, и ёще нѣкои мислятъ; че было по нужно и по полезно да се учять чада-та имъ и особено въ първоначално-то имъ ученіе, на чюждъ, и за тѣхъ неразбираителъ ёще язикъ; и то-за да очюпляшъ (!) язикъ-тѣ (както тѣ казватъ,) на Грѣцки язикъ, или пжъ да учить паустница и псалтири и Апостолы на Славяно-Русски и за тѣхъ ёще непонятенъ язикъ ..... Таковимъ образомъ единъ 15 или 20-годишъ ученикъ що остави вечно училище-то, дѣто е изгубилъ, въ едно 10-годишно негли разстояніе, най злато-то време на животъ-тѣ си, едвамъ забралъ малко сознателно да разбира Грѣцки, и като училъ до това време като папагалъ нѣкоjk и другж наукj, оставилъ

училище-то и като се сяка ужъ че е ученъ, дѣйствително же нишо почти не знае! ... Колко же можаше тойзи ученикъ да научи въ това време, ако онъ всичко учише на свой матерній Бѣлгарски и особено простонароденъ и за него разбираителъ язикъ. ... На това се убѣждавамы отъ онїя училища дѣто всичко се приподава на простонародній Бѣлгарски язикъ и които сж и добрѣ нарѣдени. За чудянье е панстнij, какъ нѣкои Бѣлгари могжть да бѣдятъ толкова жестоки и немилостиви родители, щото да не жалитъ злато-то и скжло временце на злочести-тѣ си чада, отъ кое-то всичка-та имъ бѣдностъ зависи-и като тѣрговци и като граждане: — но гы оставятъ да си губитъ това злато временце въ изучванье-то на наустница и проч. тѣй напусто и бесполезно!! ... —

За помислянѣ-то и за разны-тѣ бѣляды на представления-та.

§. 14.

Мы казахмы (въ стр: 27) че обработяне-то на различни-тѣ черти на представления-та става чрезъ размислянѣ-то; често обаче едно размислянѣ не е доволно за да образува и да усовершенствова едно понятие за нѣкой предметъ, или за нѣкоя друга работа; тукъ трѣба нѣшо по много отъ едно размислянѣ, и Бѣлгарскій нашъ язикъ си има и думѣ-тѣ за такво едно логическо дѣйствие и оно е *помислянѣ-то*, кое-то има сѫщо-то значение като Нѣмское *Nachdenken*, Латинское *g  flexio*, и отъ него производное Френскное и Инглишкое *reflection*. Русск-тѣ въ такжъ случаѣ казватъ *подумашъ* или *вникнишъ*; но то нѣма сѫщо-то логическо значение на „*помислямъ*“; при туй и мы казувамы „*вниквашъ* въ нѣшо“

но негово-то значеніе мѣкаръ и да е сходно, но не е сѫщо-то съ — „*иомислямъ*“.

Забѣлѣжка 7) Явно е слѣдователно че Бѣлгарскій нашъ язикъ е по точенъ (етимологически) и по богатъ въ израженія-та си а не Русскій и нѣкои други Славянски нарѣчія; и тая точность на израженія-та, и това богатство на рѣчи-тѣ имено доказывать че *Бѣлгарскій язикъ е майка-та на всички-тѣ Славянски нарѣчія*, за кое-то и твѣрдѣ добре доказва Г. К. Зеленецкій въ негова-та Рѣчъ „*О Церковно-Славянскомъ язикѣ*“ *) и други подобно.

И тѣй, *помисляніе-то* е най сетьне-то и най усовершително-то дѣйствие на разумъ-тѣ ни; при това дѣйствие мы се мѣчимъ чрезъ вниманіе-то да упознаемъ и да отличимъ нѣкои особи бѣляци, спорядъ които се отличава едно представление отъ друго; и таковимъ образомъ мы намѣрямы че представленія-та имать нѣкои *най близкы и непосредственны бѣляци*, или *ошдалечены и посредственни*; или пакъ че тие бѣляци сѫ: *прости и сложни*; или *общи и чистни* (характиристически). — Всички-тѣ впрочемъ бѣляци се раздѣлятъ на *сѫщественны и случайны*. За примѣръ довождамъ едно пѣтно тескѣрѣ (Паспортъ), дѣто пространно се излагать, толкова най близкы-тѣ непосредственни, общы и сѫщественни бѣляци на оногова, комуто се дава тескѣрѣ-то, колкото и неговы-тѣ посредственни, сложни, чистни, или случайни бѣляци: — тѣй напримѣръ, тамъ се казва че онъ има: *носъ, очи, косъмы и проч.* такива и такива (общы бѣляци); но онъ може да има и нѣкои дамгѣ на лице-то си, или вѣкой други осо-

*) Виждь тѣзи Рѣчъ произнесенная въ Ришельевскій Лицей въ Одесса въ 1844 година. — при

бенъ бѣлинъ: — тие сѫ чистни негови и случайни бѣляци и т. д. —

Отъ всичко слѣдователно, що изложихмы досега, вижда се очевидно че мы, като показахмы и опредѣлихмы условія-та и источници-тѣ на мисляніе-то, произлѣзохѣ спорядъ тиа условія и отъ тиа источници, и съ дѣйствие-то на разумъ-тѣ, разни-тѣ *представленија* съ нихы-тѣ разновидни общи и чистни бѣляци: — тия представления сѫ слѣдователно *результатъ-то, слѣдствието* на дѣйствие-то нашего разума — на *мисляніе-то, размисляніе-то* и *помисляніе-то*. — Всичко това приличя на единъ обработенъ материалъ, на една направена кѫща. Но пыта се сега: какъ, и спорядъ какви закони се е обработилъ тойзи материалъ, се е направила тая кѫща?? — На това мы смы должни прилично да отвѣщаемъ. Остава ни сега слѣдователно да изложимъ чинно и систематически закони-тѣ, спорядъ които человѣкъ мисли, или трѣба да мисли, за да му е мисляніе-то математически право, ясно и понятно; или пакъ да може да открие, спорядъ право-то си ясно мисляніе, заблужденія-та на други-тѣ: — тая е и най главна-та цѣль на изученіе-то на Логика-та.

ГЛАВА ВТОРА.

ЗА ЗАКОНЫ ТЪ НА ЕСТЕСТВО ТО НА МИСЛИНЬЕ-ТО.

Понятие за тъе законы.

§. 15.

Всемѣдрій Богъ устроилъ тжъ всичкъ вселення, щото она да се управлява и всичко въ нея да дѣйствова спорядъ „извѣстни законы подобнимъ образомъ. Онь като обдарилъ чловѣкъ съ священнѣтъ дарбъ на разумъ-тъ, нарядилъ щото: и тая чловѣческа способность да дѣйствова спорядъ извѣстни, отъ Богъ вѣчъ начертаны, и слѣдователно свойственни разуму законы. И таковимъ образомъ закони-тъ, за които тукъ ще хортувамы не могѫтъ да се спичелятъ отъ вѣнъ; сирѣчъ чловѣкъ не може да придобие, или да изучи тъе законы отъ вѣнъ себе си — отъ другого: не, Богъ като обдарилъ чловѣкъ съ разумъ, всемѣдро нарѣдилъ и какъ да дѣйствова разумъ-тъ? —

Забѣлежка 8) Като е тжъ, може нѣкой да ни каже: что трѣба да учимъ Логикъ, отъ којто не можемъ да спичелимъ поне законы-тъ на мислинъе-то? — На това отвѣщавамы пакъ че Логика-та ны поучявя: да упознаемъ и разбираемъ добрѣ: кои сѫ, и какви сѫ тие закони? които сѫ свойственни разуму, и спорядъ които мы — безъ сознаніе дѣйствовамы — мислимъ и разсѫждамы. — За по голѣмѣ на това ясность прилагамы єще че като се роди едно дѣте не сѫли ражда обдарено, както и по горѣ казахмы, съ разумъ и съ свойственны-

тѣ нему и сѫщи законы? а защо не може да дѣйствова спорядъ тѣхъ? — защото „не гы познава“. Тжъ и динитѣ хора белкимъ нѣматъ и тѣ разумъ, и белкимъ и инхній разумъ не е обдаренъ отъ Богъ съ сѫщи-тѣ първоначални, и вѣчни законы, както и онія на просвѣщенин-тѣ народи?? а защо они не дѣйствоватъ спорядъ него? защо сирѣчъ не разсѫждатъ що струватъ, но дѣйствоватъ като едни неразумни и безразсѫдни звѣрове? защо?? — защото совѣтъ, или твѣрдѣ малко познаватъ закони-тѣ на разумъ-тѣ, сѫщо както и малки-тѣ дѣца; а защо не гы познаватъ? — защото не сѫ совѣтъ просвѣщенин, защото совѣтъ не се учить и образувать! . . . *) А коя наука може най скоро и най лесно да ны научи законы-тѣ на разумъ-тѣ за да гы познавамы добрѣ? — пакъ Логика-та. Чловѣкъ е долженъ слѣдователно да упознае добрѣ тые законы, да дѣйствова сирѣчъ съ сознаніе, да разбира онова, кое-то мисли и само тогава може да се роди единъ добръ плодъ въ малкій разумній неговъ свѣтъ. —

И наустинѣ, колко трѣба да се удивлява единъ човѣствителенъ чловѣкъ кога забире да сѫзира и разглѣдва добрѣ тайны-тѣ и вѣчни законы на природа-та.... — Отъ горѣреченное слѣдова че:

1) Закони-тѣ, спорядъ които чловѣкъ мисли, или трѣба да мисли, сѫ свойственни разуму, не могѫтъ отъ вѣнъ да се спичелятъ и всяко дѣте гы има при ражданье-то си.

2) За да може обаче чловѣкъ да има полѣ отъ тыхи Божественни дарбѣ, трѣба да гы упознае и разбира добрѣ.

3) За да гы упознае и разбира добрѣ, трѣба че

*) Ветхата и современна история ни е дала довольно примѣры на това. —

ловѣкъ, да се учи или въ голѣмо-то училище на свѣтъ-тъ, дѣто всички-тѣ человѣци, помежду които онъ живѣе, му сѧ учители, или въ по малки-тѣ общи или частни училища, въ които само нѣкои, относително по просвѣщени лица, се избиратъ за учители и развиватъ умственны-тѣ способности на дѣца-та. —

4) Спорядъ това, колкото по просвѣщенъ с единъ народъ помежду когото нѣкой живѣе, или колкото по просвѣщени еж учители-тѣ въ общи-тѣ и частни училища, толкова по скоро, по лесно и по добрѣ се развиватъ и упознаватъ добрѣ закони-тѣ на мислянѣ-то. —

5) Най лесно и най скоро се развиватъ и упознаватъ закони-тѣ на мислянѣ-то чрезъ изученіе-то на Логика-ша, и сетьѣ приложно на Математика-та. По тѣзи причинѣ Логика-та и Математика-та съ неизбѣжни науки за всѣкого.

6) Ако нѣкой человѣкъ е ималъ злонолучие-то да се роди и да живѣе помежду единъ дивъ народъ, то онъ си остава дивъ, мѣкаръ и да се ражда съ сѣщъ-тѣ дарбы, както и други-тѣ человѣци. Отъ това слѣдова че: спорядъ степень-тѣ на просвѣщение-то едного народа, развиватъ се и усовершенствоватъ се по-скоро, или по полека; по лесно или по мѣчно; или пакъ совсѣмъ не се развиватъ закони-тѣ на мислянѣ-то, които съ най голѣма-та Божественна дарба отъ всички-тѣ умственни способности....

7) Ако тѣ закони, слѣдователно и други-тѣ умственни способности, сѫ развити и усовершенствованы у единъ народъ, или у едного человѣка, то мы казвамы, че онъ е просвѣщенъ и образованъ (poli. gebildet). — А ако тѣ сѫ малко, или пакъ совсѣмъ не развити у нѣкого, то мы казвамы че онъ е полвинъ-образованъ, полвинъ-просвѣщенъ, полвинъ-дивъ; или пакъ казвамы, че онъ е дивъ.

Забѣлѣжка 9) Спорядъ таково оцѣненіе едного народа Европейци-тѣ а особено нѣкон отъ тѣхъ, доскоро називавахъ Бѣлгари-тѣ даже и єще нѣкон гы називавать единъ полвинъ-дизъ народъ; защото по "онова време просвѣщение-то бѣше се твѣрдѣ малко разспространило между мили-тѣ и съотечественница, спорядъ нѣкон обстоятелства и препятствія.

Кои сѫ закони-тѣ на мислянѣ-то.

§. 16.

За да може человѣкъ да сѣди и разсѣжда право за единъ кой да е предметъ, трѣба да знае, или да упознае добрѣ че: 1) онъ е, за когото-той иска да хортува и да сѣде; 2) че не е онъ, но че трѣба други да е; и 3) да се мѣчи удовлетворително и основателно да докаже какъ непремѣнно (мутлакъ) онъ е, а не други; или пакъ че ако и да не онъ; — зашо не е? и кои е? — това като докаже, тогава мы казвамы че той упозналъ и разбралъ добрѣ предметъ-ти си за когото хортува. На тїа три начала основаватъ се закони-тѣ на мислянѣ-то, които сѫ:

- 1) Законъ сѫщности (то жества),
- 2) законъ противорѣчія и
- 3) законъ удовлетворителнаго основанія.

Тие закони могатъ и тѣй да се изразятъ:

1) Законъ положенія (полага се спрѣчъ че предметъ-ти, за когото мы хортувамы, е сѫщій, а не други. 2) Законъ противоположенія (че не е онъ). И, като се докаже съ удовлетворителни основанія че не е сѫщій предметъ, за когото се хортува; да составимъ, да съчинимъ отъ сѫщій и не сѫщій предметъ едо третъе понятие, което да представлява онъ

предметъ точно, за когото мы искали да хортувамы и това се називава : 3) *Законъ съчиненія или съединенія.* — На тие трь първоначални закона основава се всичко-то поучение на Логика-та; *формы-тѣ на мисляніе-то* (понятие, сужденіе и умозаключеніе) и проч. и проч., за които мы въ прилично-то място пространно ще хортувамы. — На тие законы се основаватъ всичките истини, точни и практически науки; спорядъ тие законы всичко на тойзи свѣтъ дѣйствова и се управлява...

отъ логики до естествознанія

I. Значеніе и полза закона сѫщности.

§. 17.

Когато мы мислимъ за едно какво да е нѣщо, и казвамы или, *веднѣждъ за всяко и за всички-тѣ му състоянія* че оно е таково, или таково; или пакъ, *въ единъ извѣщенъ окомигъ, и за едно само негово изсѣченъ състояніе*: то тогава казвамы че това нѣщо е *една недѣлмиа единица*; такава *единица* е *Божественна-та истина*, такава единица е *Божье-то пра-восждіе*. А когато се случява намъ да посрѣщамы и да видимъ *едно и сѫщое нѣщо* въ разни негови *състоянія*: то мы въ такъвъ случай не казвамы че оно е *една недѣлмиа единица*; но казвамы че, мѣкаръ спорядъ различно-то време, промѣнило му се и състояніе-то, оно обаче е пакъ *сѫщое*; а за да можемъ това да докажемъ трѣба да размислямъ и *рассѫждамъ*. *По таѣ причинѣ: Законъ сѫщности е едно шаково правило, чрезъ кое-то се заповѣда на разумъ-тѣ, да иска въ предмети-тѣ, че сѫ влѣзли въ форми-тѣ, пространства и времени онова, що постоянно въ тѣхъ се продѣлжава и кое-то онъ трѣба да мисли като сѫщо (точествено.)*

Но защото количество-то и качество-то на бѣляци-тѣ, спорядъ които единъ предметъ може да се упознае за сѫщи, не сѫ всякога еднакви но 1) или всички-тѣ сѫ помежду си еднакви; или пакъ по многото, или по малкото сѫ такива: за това законъ сѫщности се подраздѣля на *законъ съвѣршенной и не-съвѣршенной сѫщности*. При това, горѣречени-тѣ бѣляци могатъ да бѫдатъ 2) или *най близни и вѣнкаши*, или 3) по *отдалечени и вѣнтрешни*. Спорядъ това, законъ сѫщности се подраздѣля єще на *законъ вѣншиной и вѣнтрешной сѫщности*.

За да може нѣкой да упознае ползъ-тѣ закона сѫщности, трѣба да си напомни че много человѣци има, които, като приказватъ или пишатъ за нѣкой случай, или за нѣкоя работѣ; не си излагатъ мислы-тѣ чинно и систематически; но тукъ прибягватъ отъ единъ предметъ на други, и — ту размѣсятъ онова що хортуватъ съ друго несвойственно и не-прилино нему; ту пакъ оставятъ разказанье-то и описание-то на нѣкой єще непонятенъ предметъ, или неискрашъ случай, и забиратъ да приказватъ за друго нѣщо.

Забѣлежка 10) За такива хора казватъ *Бѣлгари-тѣ* въобще че иматъ „*единъ размѣщенъ главъ*“ и тие хора съгрѣшаватъ противъ законъ сѫщности. Но ако такива хора се изучатъ и се образуватъ добре; то разумѣва се, че они не ще съгрѣшаватъ вечно, или поне твърде малко противъ тойзи законъ. —

И тѣй, законъ сѫщности служи да спира разумъ-тѣ, когато онъ се приготва да мисли за нѣкой предметъ и го поучава да се спира на него и да го мисли като единъ *шакъвъз*, и постоянно да го мисли като центръ, около когото е дѣлженъ да се вѣрти мисляніе-то му; и тѣй да може да приготви едно-поприще за дѣятелность-тѣ на други-тѣ закони. Слѣ-

дователно, законъ сѫщности е твърдѣ полезенъ и трѣба всѣки единъ образованъ чеовѣкъ да го знае и варди добрѣ.

II Значеніе и полза закона противорѣчія.

§. 18.

Спорядъ законъ сѫщности, разумъ-тѣ полага че едно иѣщо е сѫщо то; а такива положенія, или сѫщи иѣща, могѫтъ да бѣдѣтъ толкова, колко-то предмети мы можемъ да сознаемъ и упознаемъ, ѿ имать единъ постояннѣ продлжителностъ. — Защото же предмети-тѣ сѫ много, и защото всѣки единъ отъ тѣхъ, като сѫщи, той, трѣба да се различава отъ други-тѣ: за това всички-тѣ онѣ, като се разглѣдѣтъ въ взаимно-то иихно отношеніе единъ къмъ други, не могѫтъ да бѣдѣтъ сѫщи-тѣ. Онїи предметъ слѣдователно, когото мы смы упознали че не е сѫщи онъ въ отношеніе къмъ — единъ други, когото мы узнали за сѫщи, заключая въ себе си едно противорѣчіе и ны привожда къмъ понятіе-то на законъ-тѣ прошиворѣчія. Законъ противорѣчія сирѣчъ подбужда разумъ-то да отрица всичко нова, кое-то, спорядъ законъ сѫщности, е положено како сѫщо. Тойзи законъ е также твърдѣ нуженъ и полезенъ и трѣба всѣки единъ да го знае добрѣ, за да може да отличава истинно-то отъ лжиковно-то; право-то отъ криво-то, полезно-то отъ вредно-то: да може сирѣчъ разумно да мисли и да дѣйствова. А за да може иѣкой да сознае скоро и лесно ако едно иѣщо е то или не то, трѣба да има единъ остръ умъ и да е въ состояніе да прониква отъ далечъ въ истиннѣ-тѣ ползъ на едно иѣщо.

Забѣлежка 11) За по голѣмо доказателство, че

тойзи законъ има голѣмѣ важность служить голѣмнѣтѣ — кавги и смущенія ѿ станахъ въ послѣдни-тѣ времена и єще ставать между Бѣлгары-тѣ и Гржы-тѣ, или погржчены-тѣ Бѣлгары: — Гржци-тѣ, или погржчени-тѣ Бѣлгари искажъ да докажитъ че „Бѣлгари и Гржкъ е все едно и че иѣмало никаква разлика помеждъ имъ“ а Бѣлгари-тѣ се мжихъ и се мжчатъ да докажатъ (и справедливо!) че Бѣлгаринъ и Гржкъ не е все едно; но че Бѣлгаринъ-тѣ си е Бѣлгаринъ (по законъ сѫщности) а Гржкъ-тѣ — Гржкъ; и че не е все едно, ако въ Бѣлгарски-тѣ черкови се чите и проповядва Слово-то Божие по Бѣлгарски, или по Гржки; но че естественно и право е: Бѣлгари-тѣ да си чиляшъ и служияшъ по Бѣлгарски; а Гржци-тѣ по Гржки.

III. Значеніе и полза закона удовлетворителнаго основанія.

§. 19.

Всичко на тойзи свѣтъ трѣба да си има едно основаніе (единъ темелъ); и колкото основаніе-то на едно какво да е вещественно, или умствено зданіе (една наука и проч.) е по крѣпко и по твърдо толкова и това послѣднѣе-то быва по здраво и непреклонно и наблаки. — Спорядъ това, наши-тѣ мисли и наши-тѣ доказателства трѣба да иматъ едно основаніе; но често това основаніе на мисли-тѣ ни, или е не явно и трѣба да го тѣрсимъ и объяснимъ, или пѣкъ мы, за да докажемъ иѣкое слѣдствіе, иѣкое явленіе, трѣба напредъ да докажемъ основаніе-то имъ. — И тѣй, кога мы не знаемъ основаніе-то на едно иѣщо, забирали да го тѣрсимъ; и, за да го намѣримъ, забирали да полагамъ и да подполагамъ: такива положенія (ипотези) или подположенія сѫ опыти за да намѣримъ истинно-то основаніе, отъ кое-то естѣнѣ да произлѣзе

истинно-то съдѣствіе; това дѣйствіе нашего разума е най мѣчно-то, но и най полезно-то и плодородно-то. Кога же мы изражявамы единъ мисль, но безъ основаніе и безъ доказателства: то, такава една мисль назива се *мнѣніе*, кое-то, като се разглѣдѣ отъ разны хора, и въ разни времена, и въ разни обстоятелства, може да се покаже то истинно, то лжжливо. — Но тукъ като тая мисль се утвѣрди на едно удовлетворително и ягко основаніе, и произлиза отъ него като съдѣствіе, то она не е вѣчъ *мнѣніе*, но е *зnanіe*. Съдователно, никоя мисль и никоя наука не могатъ да се назовѣтъ едно *зnanіe*, ако не се опиратъ на нѣкое удовлетворително и твѣрдо основаніе. Подобно и вънкѣ царство, въ никое училище, даже въ и никой домъ, не може да сѫществува едно *зnanіe* едно *сознаніе на рабоши-шѣ*; и — съдователно единъ *усиѣхъ*, ако въ това царство, въ това училище, въ тоя домъ не сѫществуватъ *основателни закони*, на които всичко-то тѣхно Правленіе да се опира и отъ тѣхъ да произлиза като съдѣствіе. Отъ горѣреченное явное, че законъ удовлетворителнаго основанія е всесма нуженъ и полезенъ, и — който дѣйствова и се съображава спорядъ него, то и всички-тѣ му работи ще се умно и добрѣ нарѣдени и всичко ще му е ясно и свѣтло; защото онъ всякога ще дѣйствова съ *сознаніе*, всякога ще може да си дава счетъ: защо тай, а не другояче дѣйствова; и само такива хора имать *характеръ и единъ твѣрдѣлъ волнъ*. Най величественъ и изященъ примѣръ ни даде въ туй отношеніе самъ Спаситель нашъ Іисусъ Христосъ, Който, като се основаваше на Божественнѣк-тѣ истинѣ и на Добро-то, толкова мѣкки притѣрпѣ, даже и допусти да Го распинѣтъ! . . . Спорядъ сѫщи-тѣ тия начала дѣйствовахѫ и Святѣи-тѣ Мѣченици и други тѣ велики Благодѣтели человѣчества.

За естество-то на мислянѣ-то. Понятіе
за мислянѣ-то.

§. 20.

Отъ всичко що казахмы досега за мислянѣ-то лесно се разумѣва и съдѣрова че: — *Мислянѣ-то е една разумна дѣятелностъ и че человѣкъ мисли, размисля и помисля, спорядъ законы-шѣ на мислянѣ-то, чрезъ разумъ-шѣ си*. — Тойзи е родовѣй бѣлягъ на мислянѣ-то. — При това мы доказахмы че вещество (матеріалъ) за дѣтелностъ-тѣ на разумъ-тѣ друго нищо не е, освѣнъ бѣляци-тѣ на предмети-тѣ, които се представляватъ и чрезъ, представление-то въ вождатъ се отъ вѣнчаній и вѣтрешни міръ въ областъ-тѣ на разумъ-тѣ и че, всичка-та работа посльдняго съ тые бѣляци, извѣржва се въ форми-тѣ пространства и времени; а всичко-то се извѣржва спорядъ изложени-тѣ законы на разумъ-тѣ: — тие сѫ видови-шѣ бѣляци на мислянѣ-то. Спорядъ туй разумѣва се ясно че: безъ бѣляци на предмети-тѣ и безъ да се въведѣтъ и нарѣдятъ тие бѣляци въ форми-тѣ пространства и временни и безъ законы-тѣ на разумъ-тѣ никакво мислянѣ не може да бѫде.

За математическо-то и Логическо мислянѣ.

§. 21.

Ако разложи нѣкой единъ представлений предметъ на бѣляци, и като насели съ тѣхъ областъ-тѣ на разумъ-тѣ; ако внимни при това въ свойство-то на бѣляци-тѣ: то ще се увѣри че нѣкои се вносятъ

въ форми-тѣ пространства и времени; а други не сѫ съ тѣхъ еднородни; защото едини-тѣ подхождатъ подъ понятие-то *числа* и *прояженности*; а чрезъ други-тѣ се изражава *свойство* и *принадлежностъ*. Спорядъ туй относително тѣхно различие кѫмъ пространство и време, първи-тѣ бѣляци могѫтъ да се назовѫтъ *количество-нни*, а втори-тѣ *качество-нни*. За да се обясни това по добрѣ, да замнемъ за примеръ представленіе-то на една кѫца. Въ нея, ширина, джлжина число-то на ест-тѣ, прозоруци-тѣ и т. под. сѫ *бѣляци количесщени*; а хубостъ, ягкостъ, угодностя и т. под. сѫ *бѣляци качествени*. — Като размислимъ за тые предметы отдельно, и като съединимъ черты-тѣ на всѣки родъ особно, ще видимъ че мѣкаръ това съединеніе да се свърши спорядъ сѫщи-тѣ законы на разумъ-тѣ, но че оно не е еднакво, и че, като поставимъ количесщени-тѣ бѣляци въ едно взаимно отношение, ще имамъ едно *математическо мислянѣ*; а като съединимъ качествени-тѣ бѣляци помежду имъ, ще имамъ едно *логическо мислянѣ*. — Отъ това слѣдова че:

1) Да мислимъ математически ще каже: да поставимъ въ взаимно отношение иѣкои *численни* или *прояженни величины* спорядъ законы-тѣ на мислянѣ-то или — все равно, да мислимъ и *пространство-то и време-то* въ иѣкои предѣли и ограничения, съобразно съ законы-тѣ на разумъ-тѣ. — Но защото форми-тѣ пространства и времени сами по себе си естественно нѣматъ никон предѣли, то мы трѣба да почитамы ограничения-та пространства и времени; или, все едно, числителни-тѣ и протяженни величины за исподѣлно условie на математическо-то мислянѣ. Подъ тія условія, математическо-то мислянѣ, кое-то е, по само-то свое съдѣржанье, формално, обикновено се називава *чисто*, и се развива по особенный, чemu свойственный спо-

собъ. Спорядъ туй негово свойство, математическо-то мислянѣ никога не може само и отдельно да състави едно цѣло, единъ образъ; но тукъ разумъ-тѣ види само едно извѣстно съчитаніе или едно построение, но кое-то еще не е образовано.

2) Да мислимъ Логическище кажи, да поставимъ въ взаимно отношение иѣкои свойства или принадлежности на иѣща-та съгласно съ законы-тѣ на разумъ-тѣ; а както е извѣстно че иѣща-та сами по себе си и въ свое-бытие, не се мислятъ, но или се гльдалъ чрезъ тѣлесны-тѣ чувства, или пѣкъ се сѫзиратъ отъ умъ-тѣ: то тѣ ставать предметъ на мислянѣ-то по това само, понеже тѣхни-тѣ бѣляци влизаатъ като стихии въ безпредѣлни-тѣ форми пространства и временни.

Чрезъ съдѣствието на разумъ-тѣ онъ се привождатъ въ едно съединеніе, въ едно бытие и ставать *иѣща мислими*. Това дѣйствието на разумъ-тѣ, чрезъ кое-то онъ привожда качествени-тѣ бѣляци, или свойства-та и принадлежности-тѣ на предмети-тѣ въ значеніе на иѣща мислими: називава се *логическо мислянѣ*. — Тукъ е явно че се хортутва за едно вещественно бытие; и, мѣкаръ иѣща-та трѣба да се образуватъ отъ таковы бѣляци, които сѫ не-еднородни съ пространство-то и време-то; но защото дѣятелност-та на разумъ-тѣ може да се произведе само въ форми-тѣ пространства и временни; и защото само въ тія форми могѫтъ да се изравнятъ противоположни-тѣ законы на познавателни-тѣ наши способности: за това рѣченено-то образуванье на едно вещественно бытие инажъ не можи да бѫде возможно освенъ подъ форми-тѣ пространства и временни. Слѣдователно за да образува человѣкъ чрезъ разумъ-тѣ си единъ вещественъ предметъ; трѣба,

1) да упоснае добрѣ *качество-нни-та* *му бѣляци* — да мисли сирѣчъ математически и —
2) да упознае и *качество-нни-та* *му бѣляци*;

сестнѣ да приведе едны-тѣ и другы-тѣ спорядъ законы-тѣ на разумъ-тѣ въ формы-тѣ пространства и времени, чрезъ едно взаимно и прилично съединеніе; и само таковимъ образомъ може да се образува едно *цѣло вѣществено бытие, единъ поняшенъ и сознашленъ предметъ.*

Що е мислимо и познато или теорія и практика и каква разлика съществува помежду имъ?

§. 22.

Всички-тѣ почти нѣща що окружаватъ человѣка и съ които онъ се служи за да премине животъ-тѣ си колкото може по угодно и по благополучно на тойзи свѣтъ, сѫ искусствени образи или копii снети отъ Природѣ-тѣ — тойзи чудесенъ и величественъ първообразникъ... -- Тѣй напримѣръ, една кѣща, едно платно и т. под. сѫ образци, снети отъ разны-тѣ произведения на природа-та, но чрезъ съдѣйствието на разумъ-тѣ, искусственно приведени въ формите на кѣща, платно и проч. Подобнимъ образомъ и най искусствени-тѣ и заплетени пародвижни и други машини друго нищо не сѫ, освенъ образецъ на прекрасно-то устройство человѣческаго тѣла, или пожъ на нѣкои извѣстни природни явленія. Слѣдователно, человѣкъ отъ себе си нищо първообразно не може да направи; онъ може само отъ дадены-тѣ вѣч и първообразни нѣща, искусственно други да устрой и да съчини; и, отъ созидателный и острый неговъ духъ, зависи и совершенство-то и хубостъ-та на твореніето му. —

Когато человѣкъ си предложи да направи нѣкое

здание, или да съчини нѣкое умствено твореніе, то онъ най напредъ трѣба да мисли; въ слѣдствието на това мислянѣе, онъ измисля едно начертаніе на зданіе-то си, или на съчиненіе-то си; но доро онъ не е гудилъ въ дѣйствието това негово измислено начертаніе, оно се називава *мислимо, теоретическо* — това е сирѣчъ едно ѡще умствено отвлеченно негово твореніе, отъ кое-то нито онъ, нито человѣчество-то може да има нѣкои ползъ. — А като размисли разумъ-тѣ и разсѫди за него добрѣ, и като го сравни съ сѫщия явный предметъ, или съ сѫщаѫ практическѣ цѣль, за които онъ е измислилъ това *мислимо*, и като се увѣри че оно е добро и съответствува на предметъ-тѣ и на цѣль-та му; то тогава се казва че онъ си знае и разбира добрѣ работѣ-тѣ: сирѣчъ, че онъ упозналъ ясно мислимо-то.

Въ такъвъ единъ случай разумѣва се, че онъ го и лесно прилага и гужда въ дѣйствието, и тогава мислимо-то не е вѣч *мислимо, или теоретическо*; но *познато и практическо*, отъ кое-то и мислителъ-тѣ и человѣчество-то погѣтъ да иматъ вещественъ или нравственъ ползъ. Всяко едно друго мислянѣе е безполезно, и много е жално за оные человѣци, които се трудятъ много години и издержватъ много пары само и само, да мислятъ отвлеченно или теоретически безъ да има мислянѣе-то и измислянѣето имъ нѣкое полезно за человѣчество-то и практическо слѣдствието. Таковимъ образомъ само едно голо мислянѣе, или сама една гола теорія безъ никакво практическо приложеніе, трѣба да е свойственно на человѣци съ една фантастическѣ главѣ.

Трѣба обаче да си напомнимъ що казахмы въ страница 10, че *свѣршенно-то познаніе* се основава на вѣчна-та и Божественна истина; и человѣкъ, за да упознае добрѣ истинѣ-тѣ, съ восторгъ се стреми къмъ неї, за това и се мячи да увеличи сумѣ-тѣ

на свои-тъ познанія, варви слѣдователно съ мжже-
ственны и исполненскы крачки въ поприще-то на-
разни науки, и се труди да гы упознае и сознае, но...
колко хорица се излѣгватъ въ това!... — Какъ да е
цѣль-та на наше-то мысліяне *въ знаніе-то*, а цѣль-та
на всички-тѣ наши знанія *въ истинѣ-та*, която е от-
раженіе на неизслѣдуема-та Божія премъдростъ. —
Но както человѣческій разумъ дѣйствова само *въ*
пространство и време; и както онъ само отъ тѣхъ-
ны-тѣ опредѣлены и конечны формы можде да упо-
знае и разбира добрѣ одно какво и да е нѣщо: то ее
разумѣва, колко трѣба да му е трудно да упознае и
постигни Божій-тѣ истинѣ, която е безконечна и
непостижима....

ЧАСТЬ ВТОРА.

ЗА ФОРМЫ-ТЪ НА МИСЛЯНЬЕ-ТО.

Количество и качество тѣхно-

§. 23.

Форми-тѣ на мислянѣ-то се основаватъ на изложенны-тѣ законы на разумъ-тъ. — Когато сирѣчъ разумъ-тъ положи нѣщо и сознае че всички-тѣ бѣляци на това положено-то еж, спорядъ законъ ежносты, тѣ *сѫщи*: то сознаніе-то на тѣ бѣляци, съединени и изразени съ единъ думъ, називава се понятие. А спорядъ потрѣбъ-тѣ закона противорѣчія, разумъ-тъ забѣлжва между возможни-тѣ бѣляци на мислимо-то, сходство или несходство; съобразность, или несъобразность; и — като ограничи и опредѣли добръ предметъ-тъ си то съ едни, то съ другы: онъ вѣзлиза на вторій стажъ осѫществованія; отдава сирѣчъ на мислимо-то нѣкой бѣлагъ, спорядъ който онъ приемва единъ новъ видъ: тая форма на мислянѣ-то називава се *сужденіе* (разсаждданье). За да може най сестнѣ разумъ-тъ да утвѣрди свѣ-то разсаждданье на нѣкое подположеніе (ипотеза), отъ кое-то оно да произлиза като само отъ себе си; и тѣй да потвѣрди ежностъ-тѣ на предметъ-тъ, като такжъ, а не други: то онъ слѣдова законъ-тѣ *удовлетворителнаго основанія*. Тукъ се отдава и приписъва единъ извѣстенъ бѣлагъ на мислимій предметъ не

право и непосредственно; но посредствомъ другы единъ бѣлгъ; и — таковимъ образомъ мислянье-то пакъ се проявява въ една нова форма, която изражава едно заключеніе на разумъ-тъ, зето отъ отношеніе-то, което съществува между связь-тъ на основаніе-то съ бѣлгъ-тъ, кѫмъ связь-та на бѣлгъ-тъ съ предметъ-тъ, и — тойзи третій ст҃пъ на осъществованіе-то мислимаго предмета, називава се *умозаключеніе*. — Слѣдователно, общи-тъ форми на мисляніе-то, които произлизатъ отъ закони-тъ на разумъ-тъ сѫ три, *понятіе*, *сужденіе* и *умозаключеніе*. Отъ това ясно се вижда че закони-тъ на разумъ-тъ служатъ за да опредѣлятъ, че едикой предметъ, спорядъ извѣстны-тъ му бѣлци, е *сѫщи той*, или *не е той*; за това тѣ (закони-тѣ) си предполагатъ едно основаніе, едно положеніе; а форми-тѣ на мисляніе-то ны поучяватъ; какъ да извѣршимъ това, какъ сирѣчъ да опредѣлимъ тоизи предметъ? — Въ тая втора часть на Логика-та мы ще опредѣлимъ отличителни-тѣ черты на три-тѣ намѣрени форми на мисляніе-то отдално.

ГЛАВА ПЪРВА.

ЗА ПОНЯТИЯ-ТА.

Определение на понятия-та.
§. 24.
Сознаніе-то на много бѣлци единого предмета, приведени въ единство чрезъ негово-то име: на зивава се *понятіе*. То ще каже че, само за оные пред-

меты можемъ да имамы едно понятіе: — 1) които съдѣржатъ въ себе си много бѣлци, 2) когато мы сознавамы и упознавамы добрѣ тие бѣлци, и 3) кога тие бѣлци сѫ приведени въ единство и сѫ изразени съ единъ думѣ, която се називава *имя-то* на единъ каквъ да е предметъ. За да объяснимъ туй по добрѣ прилагами єще че:

1) Мы не смы въ состояніе да упознаемъ и сознаемъ добрѣ оные предметы, които *не съдѣржатъ въ себе си много бѣлци*, но сѫ прости. — Тѣй на примѣръ, всички-тѣ человѣци, които сѫ мислили до сега за понятіе-то на Божіе-то сѫщество, не сѫ могли да горазумѣятъ и сознайтъ добрѣ; защото Богъ е едно *Сѫщество недѣлимо и вѣчно*; спорядъ това, человѣческій разумъ не е въ состояніе да ограничи туй Сѫщество, и да Го подведе въ *формы-тѣ на мисляніе-то* (пространства и времени).

Забѣлежка 12) По тѣзи причини *философи-тѣ* казватъ че Богъ е предметъ *благоговѣнаго сѫзирания* на умъ-тъ а не на логически опредѣленія на разумъ-тъ. Сѫщо сѫ и всички-тѣ други умопостигаеми и недѣлими предмети, както е душа-та и други-тѣ коренни части на всички тѣ вещества (атоми-тѣ). Химици-тѣ напримѣръ казватъ че вода-та е составена отъ водородъ и кислородъ; но пытайте ги: чо е водородъ? и чо е кислородъ? — они ще ви кажатъ че *не знаятъ*, че ви изложиятъ само нихны-тѣ видими свойства. Подобнімъ образомъ *философи-тѣ*, *Богослови-тѣ* и *лѣкарни-тѣ* излагатъ и объясняватъ душевны-тѣ способности и свойства; но ако ги попыта нѣкой за само-то сѫщество на душа-та, то они най-сести ще ви кажатъ че *не знаятъ*; понеже душа-та е Божественаго происхожденія, е безпредѣлна и вѣчна, слѣдователно — непостижима за человѣческій разумъ (стр. 10.) Най тѣмни же и най неточни сѫ объясненія-та на *философи-тѣ* за самаго

Бож; защото Богъ е вѣченъ, и нѣма никакви предѣлы въ пространство-то и време-то, за да може человѣческій разумъ да Го ограничи, разумѣе и логически да Го сознае.

2) За да сознамъ и разбираемъ добръ единъ предметъ, що ни се представлява, не е доволно само да сознамъ бѣляци-тѣ на това представление, трѣба ёще да сознамъ и разбираемъ: ако всѣки-тѣ тие бѣляци, или само нѣкои отъ тѣхъ, наистинѣ принадлежатъ на тойзи представляемій предметъ. При това не е доволно да упознаемъ бѣляци-тѣ отදно, но въ связь и въ съединеніе, за да могѫтъ да составята едно цѣло или едно точно понятіе на представляемій предметъ.

Образуванье и раздѣленіе на понятія-та.

§. 25.

При образуванье-то на едно понятіе за нѣкой представляемій предметъ, мы всякога дѣйствовамъ и мислимъ двояко: 1) Ако представлемъ нашъ предметъ приличия или неприличия на едикой другы? и 2) ако онъ не му приличия, то какво различие има помежду имъ и кое е туй различие. — Спорядъ тые два способа, мы можемъ лесно да образувамъ всяко едно понятіе, стига само опредѣленіе-то и назначение-то на тие прилични, или неприлични бѣляци, да е логическо и точно. За да обяснимъ това съ примѣръ, излагамъ образуванье-то понятія „человѣкъ“. Тѣй мы казвамъ какъ человѣкъ приличия на други-тѣ животны, защото и онъ има като тѣхъ животиностъ: слѣдователно, человѣкъ е едно животно; но онъ приличия на онїй класъ отъ животны-тѣ, що подаятъ сами рожбы-тѣ си 'и' ядѫгъ, и зелень и мясо; по чи-

стно же человѣкъ приличия на оніе животны, що могѫтъ да се исправятъ като него на два крака, (каквото маймуни-тѣ). Най чисто же и особенно, человѣкъ приличия Богу, защото е созданъ по образъ-тѣ и по Божиѣ-тѣ приликѣ. Таковимъ образомъ за да си составимъ едно понятіе за человѣкъ, трѣба да си вѣзвисимъ умъ-тѣ и да си представимъ що е Богъ? и — само тогава можемъ да сознамъ и да разбираемъ добръ: що е человѣкъ? — който е созданъ по приликѣ-тѣ Божиѣ . . .

2) Спорядъ горѣзложенное, человѣкъ приличия на други-тѣ животни т. е. на левъ, конь, овца, риба и пр.; понеже има общій съ тѣхъ бѣлягъ „животность“ но тукъ можемъ да кажемъ какъ человѣкъ не е риба, защото си подая самъ рожбы-тѣ; и какъ человѣкъ не е нито конь, нито левъ, нито овца; понеже онъ е едно животно, обдарено съ слово и разумъ — дарби, които други-тѣ животни: левъ, конь, овца и проч. нѣматъ. — Слѣдователно, само на онова животно може да се даде понятіе-то „человѣкъ“ кое-то подая само рожбы-тѣ си и е обдарено съ слово, умъ и разумъ: — е создано сирѣчъ по Божиѣ приликѣ. Таковимъ образомъ се образува всяко едно понятіе и спорѣдъ горѣзложены-тѣ два способа, които се називаватъ: единъ-тѣ синтетически а другиѣ аналитически.

Понятія-та се раздѣлятъ ёще на 1) ясни, 2) тѣмни, 3) различителни, 4) убѣрканы, 5) пълни и 6) непълни.

1) Ясно понятие се називава онова, на кое-то бѣляци-тѣ сѫ изложени и назначени съ отличителни и ясни черти въ форми-тѣ на мислянѣ-то.

2) Напротивъ, тѣмно понятие е онова, бѣляци-тѣ на кое-то не сѫ ясно начертани въ форми-гъ на мислянѣ-то и — представляемъ предметъ не може ясно да се отличи отъ други-тѣ предметы.

3) *Различително понятие* е основа, кое-то, като го разложимъ на бълаци-тъ му, да можемъ ясно да сознаемъ количество-то и качество-то имъ: да можемъ сиръчъ даси давамы счетъ (хесапъ) за съдържанье-то на наше-то понятіе. Тѣй, напримѣръ, мы само тогава можемъ да имамы едно ясно понятіе за „Тѣрново“ като го представимъ общо подъ форма-та на градъ; а отдално и чистно, като разбираемъ и сознаемъ внимателно негово-то географическо и естествено положение, както и нравственно-то и имотно состояніе на жители-тъ му; освенъ това, като опишемъ и всички-тъ му исторически памятници.

4) *Убѣждано же понятие* има тогава нѣкой за единъ извѣстенъ предметъ, когато разумъ-тъ му не може ясно да различи бълаци-тъ, що се въ него съдържатъ; но гы прѣемва едни вмѣсто други, или нѣкъ слива едни-тъ съ други-тъ.

5) *Пълно понятие* се називава то, въ кое-то се сознава отдално пълнѣ-тѣ суммѣ на бълаци-тъ които сѫ общи на всички-тъ представления, що могатъ да се съдържатъ подъ него. Само при една такава, крайна пълнота, понятіе-то може да заключи въ себе си бълаци-тъ що сѫ вѣтренно съединени и що се намиратъ въ едно сѫществено и взаимно отношение. Таково понятіе називава се ёще и *основашленно*.

6) Непълно же понятие се називава то, въ съдържанье-то на кое-то недоставатъ нѣкои бълаци, които му сѫ свойственни и които сѫществено му принадлежатъ; спорядъ това оно има едно значеніе, що се относя на разумъ-тъ едного извѣтнаго человѣка; — таково едно понятіе називава се ёще *покърхностно*.

Вещество (матерія) и форма на понятіе-то.

§. 26.

1) Вещество или матерія на едно извѣстно понятіе составляватъ оніе бълаци, които, въ отношеніе къмъ другородни представления, были бы также общи; а сега, като се относятъ къмъ уприличени представления явяватъ се частни и като частни, служатъ като едни отличителни черти, или като ограничения на понимаемое представлениe. Тѣй напримѣръ, бълаци-тъ на единъ Бѣлгаринъ, че онъ живѣе между Черно-то, Адріатическо и средиземно море; че онъ е Славянскаго происхожденія; че онъ исповѣда восточнѣ-тѣ Православнѣ Христіянскѣ Вѣрѣ и т. под. сѫ вещественни (матеріални) черти за негово-то собственно понятіе. Тія вещественни и отличителни черти составляватъ съдържанье-то на туй понятіе. —

2) Когато же разумъ-тъ мисли и разсѫждда за всяко понятіе подъ единъ общи бълягъ; ако при това онъ го ограничава съ други представления сѫщаго рода, които впрочемъ да му сѫ като частни или отличителни, то чрезъ това онъ указва намъ въ негово-то туй понятіе *форма-тѣ* и *объемъ-тѣ* му. — Тѣй напримѣръ, ако представлениe-то „Бѣлгаринъ“ се уприличи съ основа на Нѣмецъ, Френецъ, Италіанецъ и проч.; то оно се мисли подъ общи бълягъ „Европеецъ“ и, като излѣзе отъ кругъ-тъ на представления-та и стане понятие, то бълягъ „Европеецъ“ е форма-та на понятіе-то „Бѣлгаринъ.“ А ако допустимъ че понимаемо-то представлениe се привожда съ общий бълягъ къмъ единъ родъ съ всички-тъ представления, които въ отношеніе къмъ тойзи бълягъ сѫ подобни между себе си; то тойзи общи бълягъ, що дава форма-тѣ на понятія-та, справедливо може да се назове тѣхъ объемъ. —

Форма-та и объемъ-тъ на понятія-та често се измѣняватъ. — Объемъ-тъ на едно понятіе тогава се промѣнува, кога, или мы извадимъ нѣкой отъ съществуемы-тѣ въ него бѣляцы, или пѣкъ прибавимъ и присъединимъ къмъ понятіе-то единъ новъ бѣлагъ. — Правила-та, спорядъ които се опредѣляватъ промѣнуванія-та на форми-тѣ или на объемъ-тъ на понятія-та називаватъ ее *закони родошпоренія и видоизмененія*; а тѣ, отъ които разумъ-тъ се управлява въ промѣнуванія-та на съдѣржанія-та понятій, извѣстни сѫ подъ име-то *законовъ извлечениія и ограниченія*.

Извлѣченіе и ограничение на понятія-та.

§. 27.

Отъ съдѣржаніе-то на нѣколко понятія разумъ-тъ може да намѣри вещество щото да состави и образува отъ него новы понятія. — Средство-то, чрезъ кое-то онъ въ такжъ случаѣ дѣйствова, називавасе *извлечениe* или ограничениe на онова, щото е вѣчъ разбрano и прѣто като едно понятіе.

Извлѣченіе-то на едно понятіе состои въ това, че мы, за да опредѣлимъ по отъ близо нѣкой общий бѣлагъ, който е свойственъ и принадлежи на много понятія, извлечимъ го отъ тъя понятія, разглѣдвамъ го отдѣлно, и го опредѣливамъ; чрезъ тойзи способъ разумъ-тъ се отдѣля отъ всичко вещественное, (матеріалное) и най сеятъ дохожда до най простое и идеальное сѫщество, кое-то вѣчъ не съдѣржя нищо въ себе си но подъ себе си; и въ форми-тѣ пространства и времени не е вѣчъ друго, освенъ вещественное (онтологическое) сѫщество. Такива извлечени или отвлечени сѫщество носятъ се въ разумна-

та область като чисти и пѣрвообразни объеми. Ако рѣчемъ, напримѣръ да опредѣлимъ по отъ близо значеніе-то на „зелено“ въ понятія-та, зелена мурава, зелено плащно, зелена книга; то мы можемъ да си составимъ едно ново понятіе, ако помислимъ „зелено-то“ не въ мурава-та не въ платно-то, не въ книга-та; но ако го извлѣчимъ отъ тъя: понятія: въ та-кжъ случаѣ мы си образувамъ едно ново понятіе „зеленина“ и кое-то мы да докажемъ искажъ не можемъ, освенъ като разстроимъ пѣрвообразный бѣлагъ свѣтъ или бѣлъ-тѣ зарина бои, отъ които се образуватъ седемъ-тѣ разни бои на дага-та, и кажемъ че и зеленина-та е едно явленіе, що проиходжа отъ разстроеніе-то на бѣла-та тая зарина боя. Но въ сѫщности да докажемъ: що е зеленина? трѣба вѣчъ да се мѣчимъ това умственно да доказвамъ; защото мы не можемъ да разстроимъ зеленинъ-тѣ — това е вѣчъ едно просто и отвлечено понятіе. Подобнимъ образомъ мы можемъ отъ понятія-та, сладка ябалка, сладка круша, сладъкъ человѣкъ, сладка вода и т. п. да си образувамъ едно ново понятіе, като извлѣчимъ отъ тѣхъ общий имъ бѣлагъ „сладко“ и составимъ понятіе „сладостъ“ кое-то е также едно умозрително и просто понятіе, но да докажемъ що е сѫщественно сладостъ? мы не можемъ.

Ограничение на едно понятіе се казва за съединеніе-то му съ други понятія, които служятъ или могатъ да служатъ за неговы бѣляцы. Съ тойзи способъ разумъ-тъ се мѣчи да ограничи колкото може по добре едно понятіе, като му приаде и опредѣли всички-тѣ бѣляцы, що могатъ да му бѫдатъ свойственни: мѣчи се сирѣть да осаждестви точно понятіе-то си, като го опредѣли и разглѣда отъ всяка единъ страна. Трѣба обаче смиренно да се припознаемъ че Всезнайшій Богъ не даль смѣртному человѣку единъ всезнайшъ и всемогущъ способность;

слѣдователно человѣкъ не е като Бога *всезнающъ*; по тѣзи причинѣ онъ никога не може да упознае и сознае всичко съ кое-то единъ предметъ да може да се ограничи свѣршено; никога сирѣчъ смѣртнїй человѣкъ не ще може да вникни и да упознае добрѣ непроницаемы-тѣ Божии тайни — ико човѣкъ *гражданинъ* єсть!.. За примѣръ ограниченія да зажмиемъ понятіе „човѣкъ“ какъ едно само по себе си и отдално понятіе и да го разглѣдамъ между много-то други и вѣчъ готовы понятія, *добрина, ученостъ, образованность, благочестие, хитростъ* и проч. Колкото отъ тия понятія мы бы придали човѣкку, като свойственни нему бѣляци, толкова ограничены понятія мы получивамъ; мы ще имамъ сирѣчъ понятія-та, *добръ човѣкъ, учень човѣкъ, образованъ човѣкъ* и проч. Освенъ туй, всяко едно отъ тия понятія може изново и по отъ близо да се ограничи. Тай на примѣръ, мы можемъ по отъ близо да ограничимъ понятіе-то „учень човѣкъ“ като го опредѣлимъ по тѣсно съ понятія-та, *Богословіе, математикъ, живописецъ* и пр.; тогава мы ще имамъ други, єще по отъ близо, ограничены понятія, каквите сѫ понятія-та. *Богословъ, математикъ, живописецъ* и пр. Всички-тѣ тія понятія, мѣкаръ и да сѫ само едно сомнѣніе на по преднье-то понятіе „учень човѣкъ“; но спорядъ нихное съдѣржанье и спорядъ тѣхнѣ-тай, формѣ, онѣ сѫ совсѣмъ нови и се отличаватъ отъ коренно-то си това понятіе. Таковимъ образомъ мы можемъ да ограничимъ понятіе „човѣкъ“ єще съ безбройни други понятія; и, чрезъ таково ограничение да получимъ и безбройни други новы понятія. —

Спорядъ горѣзложенное, явно се разумѣва че, колкото по отъ близо и по тѣсно се ограничива едно понятіе, толкова по малѣкъ става неговѣ объемъ; но толко по пространно става число-то понятій на съдѣржанье-то му и — на опаки. —

Отъ това свойство ограниченія, ражда се единъ логически законъ, колкото по голѣмъ е объемъ-тѣ на понятія-та, толкова по малко е неговѣ-то съдѣржанье; а колкото по много понятія се намирашъ въ съдѣржанье-то му, толкова по малѣкъ е неговѣ — объемъ.

За родотвореніе-то и видотвореніе-то на понятія-та.

S. 28.

При родотвореніе-то и видотвореніе-то разумѣ-тѣ друго нищо не прави, освенъ да ограничва, объемъ-тѣ на нѣкое понятіе, или пѣкъ да извлечи отъ него. — Нарѣжданье-то на много сходни между себе си и прилични предмети подъ единъ общий имъ свойственний бѣлягъ (спорядъ законъ отвлеченія) називава се *родошвореніе*. Тай напримѣръ, общій бѣлягъ на конь, воль, овца орель и проч. е *живошностъ*; по тѣзи причинѣ дума-та „живошно“ е родъ-тѣ на тія и на подобни-тѣ имъ сѫщества. Спорядъ това извлечианье на понятія-та, при родотвореніе-то, явно е че, объемъ-тѣ на понятія-та се разширокава а съдѣржанѣето имъ се умалява. — Ограничванье-то же на нѣкое предмети сѫщаго рода по нѣкой тѣхенѣ различителенъ бѣлягъ и нарѣжданье-то имъ по тойзи тѣхенѣ бѣлягъ називава се *видотвореніе*. Спорядъ това ограничванье на понятія-та, объемъ-тѣ му става по тѣсень; а съдѣржанье-то на понятія-та му става по обширно. —

Въ горѣзложеннія примѣръ, конь, воль, овца и риба мы видѣхмы че дума-та „живошностъ“ е тѣхнѣ-то родовое понятіе и дума-та „живошно“ е тѣхенѣ родъ; но конь, воль и овца отличаватъ се отъ орель и риба; защото пѣрви-тѣ сѫ четерь-крачни а

втори-тъ не съ. И тај, спорядъ тајзи отличителна
чертъ, (четири-крачность) конь, волъ овца и др. т.
составляватъ единъ особенъ видъ на животни и съ
четирикрачни животни. Помежду орель и рибъ има
также едно различие: орель-тъ има крила, два крака
и фърка; а риба-та живѣе въ вода-та и нѣма нито
крила нито крака; по тајзи причинъ орель кокошка
и др. т. составляватъ единъ особенъ видъ и съ жи-
вотни двукачни и фарковати; риби-тъ же составля-
ватъ други единъ видъ и съ животни водни що дишатъ
чрезъ жабры-тъ си и проч. и проч. —

Таковимъ образомъ, мы можемъ при видотворе-
ніе-то до толкова да се простремъ, щото да додемъ
до едиѣ недѣлимъ единицѣ, като ограничвамы по-
нятія-та по отъ близо. — Слѣдователно, при родо-
твореніе-то и видотвореніе-то произлизатъ слѣдую-
щи-тъ три логически закона:

1) За да намѣримъ родъ-тъ на нѣкои видове,
трѣба да предположимъ че разумъ-тъ ни издирилъ,
какъ они при всичко-то имъ различие, въ нѣкое от-
ношеніе обаче непремѣнно съ сходни между себе си,
и — въ слѣдствie на туй, могжть да се съдѣржатъ
въ общіи имъ объемъ. — Това начяло сходства или
единородности називава се *законъ родотворенія*.

2) А за да намѣримъ видове-тъ, които бы съ
се съдѣржали подъ единъ извѣстенъ родъ, трѣба
разумъ-тъ ни да издири и докаже че ако и да съ
сходни понятія-та единого рода между себе си: въ
извѣстно обаче отношеніе, тъ непремѣнно се различавать
помежду си и могжть слѣдователно да се
ограничатъ и назначатъ съ нѣкои отличителни черты.
Това начяло несходства називава се *законъ видо-
творенія*.

3) Но както тие изложени начяла съ противопо-
ложни помежду си, то трѣба да тѣрсимъ нѣкое
основаніе на взаимно-то имъ отношеніе, сирѣчъ нѣщо

посредствующее можежду имъ и за кое-то трѣба да
предположимъ че оно има между имъ висшитъ и низ-
ши-тъ понятія нѣщо отчасти сходно, и отчасти не-
сходно съ тѣхъ, каквото е напримѣръ понятіе птиче
между понятія-та „животно“ и „орель“ това прави-
ло се називава *законъ классификації, классотворенія*.
Като съединявамы таковимъ образомъ недѣлимъ-тъ
сходни нѣща, мы образувамы *видъ*; а като съеди-
нимъ съ едиѣ общѣ чертъ видове-тъ, образувамы
родъ; отъ съединеніе-то же на сходни тѣ родове,
происхожда *фамилія-та, семейство-то* (соя-тъ)
имъ; а като съединимъ *фамиліи-тъ*, мы получувамы
цѣлій класъ на предмети-тъ.

Що се називава *бытие, отношеніе и кате-*
горія? §. 29.

Мы разглѣдахмы до сега понятія-та, като едно
произведеніе на разумъ-тъ, или като една извѣстна
форма на мислянѣ-то и недадохмы никакво вниманіе
на разны-тъ значенія на вещества-та, отъ които оно
е составено. Мы видѣхмы че като дѣйствова разумъ-тъ
ни спорядъ законъ отвлеченія, достигва до едно не-
дѣлимо понятіе: това недѣлимо вѣчъ понятіе назива-
ва се *бытие*, химици-тъ и физици-тъ го називаватъ
атомъ. Всичко же друго, съ кое-то може да се огра-
ничи и опредѣли това коренно *бытие*; му се отдава
и приписва само спорядъ прилично-то му или непри-
лично *отношеніе*, кое-то съществува между корен-
но-то това бытие и бѣлящи-тъ, които му се отдаватъ.
Като разложимъ сирѣчъ онова щото мислимъ на пъ-
рвообразны-тъ му начяла, то мы памиррамы въ несо-
пѣрво тѣ, що се *мисли*, то есть, представление-то

на нѣкой предметъ и неговы-тѣ бѣляцы; второ тѣ, какъ това *що* се мисли? т. е. какъ се ограничивасть взаимно представления-та съ тѣхны-тѣ бѣляцы. И, за какво мы и да не смы бы мислили, не е возможно, освенъ това, да се открие въ наше-то мислянье и въ наше-то мислимо нишо друго; и — въ туй се съдѣржя всичко-то понятіе съ неговѣ-тѣ формѣ и съ неговѣ-тѣ материцѣ.

И тѣй *що* се мисли, е коренно-то и пѣрвообразно *бытие* на наше-то понятіе, а *какъ* то се мисли, или трѣба да се мисли? — е отношение-то, кое-то мы смы должни да знаемъ че може да сѫществува между това коренно бытие и ограничительны-тѣ му понятія. Въ тія двѣ форми на понятія-та се съдѣржя всичко, кое-то нашій разумъ нѣкога е разбираль и разбира.

Когато намѣрени-тѣ отъ настъ начяла сирѣчь *бытие* и *отношеніе* съ такива, каквите мы смы гы нашли; то тія пѣрвообразни начяла друго нишо не съ, освенъ категоріи. Спорядъ туй, категоріи се називаватъ най сестни-тѣ объеми (названія) съ които разумъ-тѣ опредѣлява всички-тѣ свои понятія. Тѣй напримѣръ, кога нѣкой принуждава нѣкого за нѣщо, и кога вѣчъ му обявлява най послѣдни-тѣ си воли, казва се че му хортута *категорически* сирѣчь називава онова щото ще му каже съ най послѣдните-то му име (*ultimatum*).

Що се називава синтетическо и аналитическо понятіе?

§. 30.

Всяко едно понятіе, както мы видѣхмы, съдѣржя въ себе си много общы бѣляцы, но се мисли

само подъ единъ отъ тѣхъ. Тойзи единъ бѣлягъ, който составлява формѣ-тѣ на понятіе-то подъ която оно се мисли: или е таکъвъ, че може да се отдае на понятіе-то, или е таکъвъ, че онъ не може да му се отаде. Тѣй напримѣръ азъ могъ да мислъ за човѣкъ въобще че онъ е ученъ, но азъ могъ да го мислъ и безъ ученіе; напротивъ, тѣрговецъ не може да се мисли безъ тѣрговиѣ, и занаятчий безъ занаятъ. Тѣковимъ образомъ понятія-та се раздѣлятъ на два рода: едни сѫ *синтетически* (съчинителни), а други сѫ *аналитически* (разчленителни). Синтетическо сирѣчь понятіе е то, кое-то се ограничива и опредѣля отъ единъ бѣлягъ не за да бы принадлежалъ нему неизбѣжно; но защото оно се поставя въ свъзъ съ други понятія, които се мислятъ подъ сѫщій тойзи бѣлягъ. — Аналатическо же понятіе е то, приписываемъ бѣлягъ на кое-то, принадлежи нему самому, независимо отъ никакви други понятія и неизбѣжно трѣба да принадлежи нему, за да може оно да бѣде това *сѫщо* понятіе.

За да се разумѣе по ясно що казахмы за синтетическо-то-то понятіе, трѣба да прибавимъ ёще че пѣрво-то за това се називава синтетическо (съчинително); защото тукъ пѣрвообразно-то слово (човѣкъ) трѣба да се съчини съ отдаваемый неми бѣлягъ (ученъ) за да може да произлѣзе понятіе „ученъ човѣкъ“. Но това отдаванье на ученіе-то човѣку става спорядъ разсажданье-то и одобреніе-то на разумъ-тѣ, който можаше твѣрдѣ лесно да отдае човѣку вмѣсто ученіе, други единъ бѣлягъ. И тѣй, синтетическо-то понятіе се характеризува само по съдѣржаніе-то си: напротивъ аналитическо-то понятіе като съдѣржя въ себе си онзи бѣлягъ, подъ който оно се мисли, и има именно тѣзи формѣ само отъ себе си; и като поставя разумъ-тѣ въ зависимостъ отъ неиъ характеризува се само по свойствѣ

формъ. Слѣдователно, синтетическо-то понятіе спомага на сознаніе-то чрезъ свое-то съдѣржаніе и сътвѣтствува на понятіе бытія; а аналитическо-то понятіе спомага на сознаніе-то чрезъ свої-тѣ формъ и сътвѣтствува на понятіе-то отношенія.

Дѣятельность и свойство на понятія-та; — бытіе и отношеніе.

§. 31.

За да разбираемъ добрѣ каквѣ дѣятельность и какво свойство има понятіе-то отношенія, трѣба по-на-предъ да кажемъ: що значи *отношеніе*? — То ще каже че *едно какво да е нѣщо* (дѣятельность, или свойства) *се относя* или трѣба *да се отнесе* на друго. Всяко едно нѣщо, сирѣчъ, всяко едно бытіе що съ-ществува въ цѣлій и стройній Божій свѣтъ, трѣба да има едно *строеніе*, едно *строиство* (кое-то Г. Докторъ Петръ Беронъ називава *организъ*); то ще каже че всяко едно вещество трѣба да дѣйствова на едно друго вещество за да може да се строй и да съществува; или пакъ обратно, друго едно вещество трѣба да дѣйствова на него, за да може оно различно да се строй.

Когато едно вещество дѣйствова на едно друго, то мы казвамы че оно има една силъ за да дѣйствова и различни-тѣ явленія на това дѣйствіе, називаватъ се *различни дѣяшелности*.

Такъ напримѣръ, мы казвамы че слѣнци-то свѣти, (намъ), огнь-тѣ топли (насъ); или пакъ сиѣгътъ се топи отъ слѣнци-то, држво-то гори отъ огнь-тѣ и пр. и пр. Когато же дѣйствіе-то дохожда отъ нѣйдѣ обра-

тно на единъ извѣстенъ предметъ, който трѣба ня-какъ да се строй; то мы казвамы въ такжъ случаи, какъ спорядъ туй обратно дѣйствіе, опредѣлява се стройство-то, или по ясно, свойство-то и количествово-то на нашій предметъ. Спорядъ туй Божіе устройство міра, всяко едно нѣщо, всяко едно бытіе има една *стройнѣ дѣяшелность*, чрезъ којто оно е въ состо-яніе да ограничи и устрой различно други-тѣ нѣща, други-тѣ бытія, тѣй и обратно. Въ слѣдствіе на взаимно-то това и различно дѣйствіе: различно си-рѣчъ устройство на предмети-тѣ, опредѣлявать имъ се и различни-тѣ *свойства* и *качества*.

При това извѣстно е че мы не можемъ да си образувамы нѣкое понятіе за единъ извѣстенъ пред-метъ, освенъ спорядъ неговѣ-тѣ стройнѣ дѣяшел-ность и неговы-тѣ свойства (обратно дѣйствіе). Такъ мы си образувамы понятіе-то на огнь-тѣ, когато осъ-щамы, или си представявамы топлинѣ и свѣтлинѣ; въ слѣдствіе на туй, мы всякога сѫдимъ за нѣкой из-вѣстенъ предметъ и го разбираамы спорядъ неговѣ-тѣ дѣяшелность и свойство: — „челакъ се познава по хора-ти-щѣ, рабоши-тѣ му“ казватель Бѣлгари-тѣ. — Но за-щото единъ извѣстенъ предметъ може да има разны дѣяшелности и разны свойства; то за да го разбираемъ добрѣ, трѣба да разглѣдамы отдѣлно всяка една неговѣ дѣяшелность и всяко едно негово свойство, за това разумѣ-тѣ ни се обрѣща къмъ свои-тѣ формални способи на измѣненіе-то на понятія-та и чрезъ тѣхъ приема возможность да развива понятія-та на бытіе-то въ *определень рѣдъ и послѣдовашелность*. Тукъ разумѣ-тѣ ни се спомага отъ законы-тѣ родотворе-нія и видотворенія, за които мы хортувахмы въ §. 28.

Спорядъ *отношеніе-то* опредѣляватъ се и се объясняватъ дѣ-тѣ общы понятія: — 1) Понятіе-то на *сила*, която неизбѣжно се изражава чрезъ *яв-леніе* и 2) понятіе-то на *причина*, която дава *произ-лог*.

всем. — Понятие силы едно таково понятие отношения, действенность-та на кое-то се мисли отвлечено отъ действующий предмет и премва свое-то значение само спорядъ естество-то на онова вещество, чрезъ кое-то се ограничва и проявява себе си: сирѣчъ обикновенно се разсажда за силж-тѣ не по нейній источникъ; а по нейное явленіе.

Като мисли слѣдователно разумъ-ть за единъ силж, оцѣнява ю и назначава ю само спорядъ явленіе-то ѹ, такива понятія сѧ: умъ, электричество и т. под. — Кога же разумъ-ть разсажда за едно явленіе спорядъ силж-тѣ; то онъ развива формж-тѣ понятія силы; а когато онъ разсажда за силж-тѣ спорядъ явленіе-то ѹ, то ѹ собщава съдѣржанье-то. И тѣй, понятие-то на сила и съ свойств-тѣ формж, и съ свое-то съдѣржанье, изражава не друго нѣшо, освенъ отношение-то между дѣятельност-тѣ и предметъ-тѣ който ю проявява.

Понятие же причины едно таково поняше отношениа, чрезъ кое-то се изражава една дѣятельность, която неизбѣжно ограничва едно какво да е бытие и кое-то заедно неизбѣжно се ограничва отъ единъ какъ да е предметъ, който спорядъ туй и се сознава като произведеніе на бытие-то, а бытие-то като причина на произведеніе-то. — Такива понятія напримѣръ сѧ овчерь, земледѣлецъ, войль и проч. въ които овчерь-ть се називава тѣй, понеже онъ пасе овцы; а земледѣлецъ-ть, защото (спорядъ причинж-тѣ) работи землж-тѣ и т. д. — Таковимъ образомъ, причина-та и произведеніе-то составляватъ формж-тѣ и вещество-то на едно и сѫщо поняше причины; а ограничение-то на подлежаще-то и на бѣлагъ-ть, които го опредѣляватъ и назначаватъ обяснява се спорядъ понятие-то отношениа, що сѫществува между подлежаще-то и бѣлагъ-ть му.

ГЛАВА ВТОРА.

ЗА СУЖДЕНИЕ-ТО. (сѫдѣніе-то).

Що се називава сужденіе?

§. 32.

Когато мы сравнявамы едно извѣстно количество на вѣч готови понятія, и, като размисляемъ за тѣя понятія, то полагамы, или казвамы че едно-то отъ тѣхъ се намира, или не намира въ отношеніе кѣмъ друго едно: това дѣйствіе нашего разума називава се *сужденіе* (сѫдѣніе). За примѣръ да зѣмнемъ слѣдующы-тѣ понятія: — Който испѣхла свои-тѣ Христіенски обвязанности кѣмъ Бога кѣмъ отечество-то, кѣмъ себе си и кѣмъ ближній свой, ще наслѣди Царство небесное; спорядъ това и Господинъ Святозаръ е достоенъ за ублажаванье; понеже онъ испѣхла речены-тѣ свои обвязанности. — Тукъ мы сѫдимъ за работы-тѣ и дѣйствія-та на Г. Святозара и като гы сравнимъ съ Христіенски-тѣ начила, намѣрямы че онъ е достоенъ за ублажаванье ипр. И тѣй, сужденіе-то е *едно положеніе взаимного отношенія на поняша-та* и, — спорядъ различното това положеніе, быватъ и сужденія-та отъ различни видове. Отъ туй слѣдова че за едно сужденіе неизбѣжно се иска: 1) понятія, 2) отношение-то имъ и 3) положеніе-то на това отношеніе.

1) За да сѫди слѣдователно единъ человѣкъ за единъ предметъ, трѣба непремѣнно да има понятія за него, трѣба сирѣчъ да го разбира и сознава, а не да различава въ представлението за него само нѣкои

бъяци, както това видѣхмы че е нужно при образуванье-то на понятия-та; но трѣба да съединява понятия-та съ предметъ-тъ имъ; а тия понятия мы трѣба ёще отъ по напредъ всяко едно отдельно добрѣ да упознавамы и да разбирамы.

2) За да съединимъ же нѣкои извѣстни намъ понятия съ познатій намъ предметъ значи — трѣба да гы поставимъ въ едно утвѣрдително или отрицателно отношение кѫмъ тойзи тѣхенъ предметъ. — Мы видѣхмы че всяко едно понятие си има и съдѣржанье-то (число-то на бъяци-тѣ му) и форма-тѣ. Въ понятие-то на прѣмъръ „вода“ съдѣржанье-то му е водородъ и кислородъ; а мокрина-та и ройность-та (течность-та) му саж формата. Кога мы сѣдимъ за нѣкой предметъ, то съединявамы съ него понятия-та му формално сирѣчъ полагамы тия понятия въ отношение кѫмъ предметъ-тъ имъ. По тѣзи причини сужденіе-то не може да се изрази чрезъ едно слово, но чрезъ толкова, колкото понятия виѣзвать въ него.

3) Всяко едно отъ тиля понятия въ сужденіе-то безъ да глѣдамы на взаимно-то тѣхно отношение, сознава се като едно отдельно понятие; всяко едно сирѣчъ понятие сознава се подъ особыній свой объемъ. — За да се осъществи съединеніе-то на понятия-та съ предметъ-тъ имъ, не е довольно само отдельно-то имъ сознание; тукъ трѣба ёще да сознаемъ добрѣ и отношение-то, кое-то тия понятия иматъ помежду си; а додѣ нашій разумъ сознаетъ това отношение, що съществува между самы-тѣ понятия, и между тѣхъ и предметъ-тъ имъ; то онъ полага че туй отношение е таково или таково. Отъ това е видно, че въ сужденія-та положение-то взаимнаго отношения на понятия-та съответствува отдельному сознанию на различни-тѣ бъяци въ понятия-та; и составлява отличителнѣ-тѣ чертѣ иешего разу-

ма — неговѣ-тѣ самодѣятелностъ сирѣчъ въ сужденіе-то.

Образуванье, веществво (матерія) и форма на сужденіе-то.

§. 33.

Спорядъ горѣзложенно-то ни опредѣленіе, мы знаемъ че сужденіе-то друго нищо не е, освенъ едно положеніе взаимнаго отношения на понятия-та ни; а както най лесно е человѣкъ да полага, то се види че най лесно-то нѣщо на свѣтъ-тъ е да сѣди человѣкъ за какво и да е нѣщо: трѣба само да зѣмне едно какво да е понятие, да то отдаде на едно друго, и — сужденіе-то ще да е готово. Но ако разглѣдамы тѣзи работѣ по отъ близо, то ще се увѣримъ, че да сѣди нѣкой право е много по маично, а не да разбира; — по тѣзи причини здраво-то размислянѣе добрѣ ны съвѣтува: да не бѣргамы съ осажданьето (сенченцѣ-тѣ) на единъ извѣстенъ предметъ, но да се смирамы по на джлго въ разбиранье-то му.

Различието же между разбирамъ и сѣдѣ е то, че при разбиранье-то, наши-тѣ понятия, като такива, принадлежатъ само намъ, а кога сѣдимъ за единъ предметъ, давамы при осажданьето му свое-то понятие за общо, и полагамы и искали всички-тѣ человѣци тѣ, а не инѣкъ да мислятъ. Извѣстно, че таково едно наше исканѣе трѣба да събужда разумъ-тъ ни да е внимателенъ, за да не съгрѣши въ осажданьето си. А за да може разумъ-тъ ни тѣй да сѣди, онъ е длѣженъ.

- 1) Внимателно да притѣгли и разбire добрѣ понятие-то за онova, за кое-то е намѣренъ да сѣди.
- 2) Добрѣ и настойчиво да вникни въ онova;

кое-то ще постави въ отношение къмъ туй понятие, и за да бъде суждение-то му логически върно, тръба да знае: какъ да го постави въ това отношение? —

1) За да можемъ да разбираемъ добръ едно понятие, тръба най напредъ да прiemнемъ за несомнѣнно и истинно *шо*, щото се нахожда въ понятие-то; освенъ това, въ него тръба да се съдържатъ напълно вещества-та извѣстнаго предмета за всички-тѣ возможни суждения, понятие-то ѡще тръба да е ясно и добръ ограничено. Суждение-то слѣдователно е едно развивање и овеществленіе на понятие-то; и колкото послѣдните-то е по ясно, толкова и суждение-то быва по опредѣлено и по рѣшилно: — колкото сирѣчъ единъ човѣкъ по добръ познава единъ предметъ, толкова по смѣло и по рѣшилно може да сѣди за него; и колкото съдържаніе-то на понятие-то е по пълно, толкова оно быва и по основателно и — толкова е по-лесно да се сѣди за него. — Тѣй напримѣръ, до преди нѣколко години нѣкои историци казаха че Кирилъ и Методий привели първи пътъ Свѧщенное писаніе на „Церковно Славянски ѹзикъ“ — ако обаче попыташе нѣкой: кой е тойзи Церковно-Славянски ѹзикъ?? — то никой не можаше на върно и точно да отвѣщае, понеже не знайаше, както всѣкому е извѣстно сега, и както е достовѣрно и точно доказано че тойзи Церковно-Славянски ѹзикъ е *старо Бѫлгарски нашъ ѹзикъ* . . . Слѣдователно, понятие-то „Церковно-Славянски ѹзикъ“ е тѣмно и неограничено, за това и суждение-то му е неопредѣлено; но спорядъ ясно-то и отдѣлно понятие „Бѫлгарски ѹзикъ“ быва и суждение-то му рѣшилно. —

2) А за да можамъ да издирамъ и опредѣлимъ точно *отношеніе-то* на едно понятие къмъ друго едно, тръба по напредъ да упознаемъ добръ объемъ-тѣ и съдържаніе-то на негови-тѣ бѣляци; извѣстно е

сирѣчъ, че всяко едно понятие состои отъ нѣколко общы бѣляци, отъ които единъ быва неговъ объемъ, а други-тѣ — негово съдържаніе, и че, като послѣдни-тѣ се разложатъ, то пакъ ще произлѣзе формално объемъ и съдържаніе; — и туй друго не е, освенъ родотвореніе и видотвореніе; а извѣстно че, за да можемъ да сѣдимъ или да разбираемъ едно понятие, тръба сознательно и ясно да знаемъ формално-то му отношение (родовое или видовое). Тѣй напримѣръ, макаръ маймуни-тѣ Уранъ-гутанъ има нѣкои способности кои-то го уприличяватъ и приближаватъ до човѣка, но спорядъ формалнѣ-тѣ му направъ, онъ пакъ принадлежи на родъ-тѣ на маймуни-тѣ, а не на човѣци-тѣ.

Вещество-то на суждение-то сѫ сами-тѣ понятия; между тъя, едно тръба да е коренно, отъ кое-то други-тѣ сѫ произведения. Коренно-то понятие се називава подлежащѣ, а произведено-то — сказуемо, за които мы въ прилично-то имъ място пространно и хортувахмы. Способъ-тѣ же, или отношение-то, чрезъ кое-то сказуемо-то е свѣрзано съ подлежащето, називава се форма на суждение-то; тѣй напримѣръ, като разсѫждамы за „благодѣяніе-то“ казвамъ въобще, че оно е: *едно благородно качество на душа-та* — това е формалнѣ бѣлягъ на понятието. Слово *благодѣяніе* е коренное, или подлежащее, отъ кое-то могатъ да се произведатъ разни други бѣляци; които, спорядъ различно-то си отношение къмъ подлежащете, съобщаватъ му и различни значенія. Спорядъ това различно отношение на произведения-тѣ бѣляци, които ставатъ также сказуеми, образуватъ се и различни-тѣ форми на суждение-то. Таковимъ образомъ въ горѣзложеннї примѣръ — коренно-то слово „благодѣяніе“ може да се яви и извѣрши въ разни форми, както и дѣйствително благодѣяніе-то става чрезъ пары, чрезъ съѣтъ, чрезъ

покровителство, чрезъ тѣлеснѣ или каквѣ да е друго помошь и проч. и проч. и — всички-тѣ тія разни средства чрезъ които може да се извѣрши благодѣяніе-то, съ разни форми на произведеніи-тѣ бѣляци, отъ коренно-то слово *благодѣяніе*.

Ед вѣ ^{вронтъ} онтѣчни въ ^{вронтъ} законодателна и ^{вронтъ} законодателна бѣткот ондѣ амънсъц ^{ид} или ^{имѣнно} въ гиражъ ^{уи} отъ онъсъцоф амънсъ въ онен и онътвено вѣдѣтъ.

Формално развитіе на сужденія-та.

— опо ионаи син анатут анесъ ^{ст-гнчийк} асъкъи одъ атважнѣдци и атважнѣдци отъ ной ^{исторон} дено

гно Колко и да сѣт различни сужденія-та спорядъ формѣ-тѣ си, но като се управлява разумѣтъ ни отъ законъ-тѣ тожества и противорѣчія, и като разгъда добре всички-тѣ бѣляци, ищо се намиратъ въ коренно-то понятие, и като ги сравни съ, сказуемо-то, ще приведе всички-тѣ форми на двѣ *общи* форми, въ които непремѣнно се явява всяко едно возможно сужденіе. Тия двѣ форми съ взаимно противоположни и се називаватъ: утвѣрдителна и отрицателна и спорядъ това, всяко едно сужденіе може да бѫде, или *утвѣрдително*, или *отрицателно*.

1) Въ утвѣрдително-то сужденіе, трѣба сказуемо-то да се отдава положително или утвѣрдително на подлежаще-то и въ таково сужденіе, сказуемо-то се съдѣржава въ объемъ-тѣ на подлежаще-то и възвѣа въ составъ-тѣ му; напримѣръ: Богъ е всемогущъ, премъдръ и проч. — А за да може едно утвѣрдително сужденіе да се право и вѣрно, трѣба оно да е и количественно-положително, сирѣчъ, трѣба всички-тѣ бѣляци които сѫ изложени въ таково едно сужденіе да се съдѣржатъ въ подлежаще-то; или поне да сѫ сходни и прилични нему, напримѣръ: Богъ е справедливъ, иреблагъ, всемогущъ, дѣлготерпѣливъ милосердъ и проч. Но ако въ едно таково сужденіе, нѣкои си бѣляци не се съдѣржатъ въ объ-

емъ-тѣ на подлежаще-то и не сѫ сходни, но противоположни нему; то таково едно сужденіе се назива *члѣшно-утвѣрдително*, както: Всички-тѣ человѣци сѫ длѣжни да почитатъ родъ-тѣ си, и материй си язикъ, нѣкои обаче нечювствителни наши сътечественици не испѣлняватъ тѣзи священни нихи длѣжностъ, за кое-то и Богъ ги наказва.

2) Въ отрицателно-то же сужденіе, сказуемо-то се съдѣржава въ объемъ-тѣ на подлежаще-то, напримѣръ: злато-то не е дѣрво; дѣрво-то не е металъ. Когато въ едно сужденіе единъ бѣлягъ се совѣсъмъ исключва отъ объемъ-тѣ на подлежаще-то, то таково сужденіе се назива *общо отрицателно*. — Въ утвѣрдително-то сужденіе напримѣръ,,Бѣлгари-тѣ сѫ православни Христіани,, подразумѣвавъ се подъ понятие-то,,православенъ Христіанинъ“ у Грѣци-тѣ и Влахи-тѣ и Сѣрби-тѣ и пр.; но за да ограничи разумѣтъ по отъ близо понятие-то,,Бѣлгари-тѣ“ съ понятие-то,,православенъ Христіанинъ“ исключва всички-тѣ други православни народы и казва: „ни единъ православенъ Бѣлгаринъ не е нито Грѣкъ, нито Влахъ, нито Сѣрбинъ, и проч.; но Бѣлгари-тѣ, спорядъ неговѣ-тѣ народностъ, си е бѣль, и е,,Бѣлгаринъ.“

Забѣлежка 13) Отъ това явно се вижда колко криво и не логически разсѫждатъ Грѣци-тѣ, като и днесъ, днесъ подъ тѣхно-то име „,(τὸ γένος μας, τὸ ἔθνος μας)“ искать да ослѣпятъ разумѣтъ на всички-тѣ человѣци (разумѣва се созданіи *по образу и по подобию Божио*“) и искать да ги накаратъ да повѣрватъ че подъ това тѣхно име (τὸ ἔθνος μας) (ба да смы и ние и че они не могатъ да ны отдеять и че това не можа и никакъ да бѫде и проч; и проч: — А когато въ едно отрицателно сужденіе единъ бѣлягъ не се исключва совсъмъ, и съ всичко-то си съдѣржанье отъ объемъ-тѣ на подлежаще-то, но само нѣкои негови чат-

стн се иключватъ: — то таково едно сужденіе се називава *частно отрицарелно*. Напримѣръ: нѣкои Бѫлгари не обичатъ материальный си язикъ и совѣтъ не милѣятъ за родно-то си отечество. —

Вещественно развитіе на сужденія-та.

§. 35.

Както въ послѣдній параграфъ видѣхмы че разумъ-тъ спорядъ законъ сѫщности и противорѣчія може да развие двѣ сужденія взаимно-противоположни по *формѣ-тѣ*: тѣй онъ намѣрва основаніе въ едно какво да е понятіе за да развие други двѣ взаимно-противоположни сужденія по *съдѣржаніе-то имъ*. Това основаніе состои въ туй, че всяко едно понятіе е не само *цѣлостъ* на бѣляци-тѣ, що се съдѣржатъ въ него, но ёще и *общностъ* на представлени-я-та му. — За да объяснимъ това по добрѣ казвамы че всичко що се съдѣржава въ понятіе-то, непремѣнно сѫ намира въ него; а щото сѫ намира въ понятіе-то всякога може да се извади отъ него и да му се направи сказуемо безъ да се повреди чрезъ това цѣлостъ-та на съдѣржаніе-то му; защото всички единъ отъ бѣляци-тѣ на понятіе-то, мѣкаръ и да му стане сказуемо, но като черта на съдѣржаніе-то сѫщаго и самаго того понятія пакъ принадлежи на само-то това и всичко понятіе. Напротивъ, всичко щото се съдѣржава подъ понятіе-то быва обикновено таково, щото може да ограничи или само негово то вещество (матерія), безъ да закача объемъ-тъ му; или пакъ само объемъ-тъ му, безъ да ограничва вещество-то му; при това, може да ограничва единъ само вещественный бѣлягъ безъ да

ограничва други-тѣ. По тѣзи причинѣ никоя черта, никой бѣлягъ, който е изведенъ изъ подъ понятіе-то и му е станжалъ сказуемо, не може да принадлежи на всичко-то понятіе, и за да може да му се даде място въ объемъ-тъ на това понятіе, то непремѣнно трѣба да го ограничва въ едно какво да е отношение. — Като разглѣдамы добрѣ това *двойно* происхожденіе на сказуемо-то, и негово-то отношение къмъ съдѣржаніе-то на подлежаще-то: то намирамы че всяко едно сужденіе може спорѣдъ веществото му да се назове аналитическо и синтетическо.

1) Аналитическо сужденіе се називава слѣдователно таково едно сужденіе, въ кое-то сказуемо-то е едно понятіе, изведено изъ само-то подлежаще; или въ кое-то оно, разглѣдано въ отношение къмъ съдѣржаніе-то що составлява подлежаще-то, че е нищо по много, освенъ единъ отъ общы-тѣ негови бѣляци. Напримѣръ, злато-то е металъ, человѣкъ е едно разумно и словесно животно и т. под. — А за да можемъ да упознаемъ добрѣ, ако едно сужденіе е аналитическо или не, трѣба всякога и тутакси да обрѣщамы вниманіе на сказуемо-то; и ако видимъ че оно е единъ неизбѣженъ бѣлягъ на подлежаще-то; ако сирѣчъ мы бы поискали да си направимъ едно общо понятіе за подлежаще-то на дадено едно сужденіе, и ако видимъ че безъ сказуемо-то не можемъ стори това; то сужденіе-то е *аналитическо*. Въ това сужденіе, сказуемо-то непромѣнна ни родовий, ни видовий смисъ на подлежаще-то, но оно и не прибавя нищо къ упознаніе-то му; защото оно е единъ общи бѣлягъ въ съдѣржаніе-то на то само понятіе, кое-то сега станжало подлежаще. Напримѣръ, человѣкъ е едно разумно и словесно животно; человѣкъ има двѣ очи, два крака, двѣ рѣщи и проч: Тукъ е видно, че безъ общы-тѣ бѣляци: *разумъ, слово, два крака, двѣ рѣщи*, и пр. никога не

можемъ да си составимъ общѣ понятіе „человѣкъ“ кое-то е подлежаще въ това аналитическо сужденіе. 2) Синтетическо же сужденіе се називава оножва, въ което сказуемо-то е изведено не изъ понятія то, що служи за подлежаще на сужденіе-то, но е зето подъ понятіе-то, като едно ограничване на единътъ отъ неговы-тѣ общы бѣляци. А за да можемъ по-лесно да разумѣмъ ако едно сужденіе е синтетическо, или аналитическо; то при едно дадено сужденіе, трѣба тутаки да обхврнемъ внимание на негово-то сказуемо, и когато поискамъ да составимъ отъ него едно общо понятіе за подлежаще-то: да разглѣдамъ ако оно бы влязло въ съдѣржаніе-то му, като характеристикически неговъ бѣлягъ; и, ако намѣримъ че оно не бы влязло; то тогава трѣшително и земѣло трѣба да кажемъ че таково едно сужденіе е синтетическо. Тѣй напримѣръ въ сужденіе-то „тойзи человѣкъ е богатъ“ ако си составимъ едно общо понятіе за подлежаще-то му „человѣкъ“ и ако попытамъ: нуждно ли е да влѣзе и негово-то сказуемо „богатъ“ (или богатство) въ съдѣржаніе-то му, като неизбѣжнъ и характеристикически неговъ бѣлягъ? — очевидно, тукъ не е нужно; защото человѣкъ може и безъ да е богатъ иакъ да е „человѣкъ“ и — слѣдователно това сужденіе е синтетическо.

Вънатуй сужденіе, сказуемо-то е непремѣнно измѣнява объемъ-тѣ на онова понятіе, що дѣржи място на подлежаще-то и увеличива съмѣж-тѣ на наши-тѣ познанія за него; защото нашъ разумъ зада може да намѣри естественикъ-тѣ истинѣ, мѣчи се чрезъ всяко едно ново ограничване да постави това понятіе въ разно отношение къ други понятія; и — като го опредѣли по-точно составя го и поясно. — Тѣй напримѣръ, подъ понятіе-то

ци дѣрво разумѣватъ се различни дѣрва, и то като какъмъ: това дѣрво е букъ, храстъ, олена и проч.; то составимъ понятіе-то си по-точно и поясно. — Спорядъ сътоя способъ составляватъ се. Твички-тѣ синтетически построенія, както посѣщѣ видимъ язувцъ йашъ въ атиконо піацъ и въ садѣ въ садон и движокъ въ движкъ отъ би-нъ оакъ би ахѣт за ано пакъ оди энджељсъ оакъ ондъ за вѣроты-тѣ (проблематически-тѣ), и потвѣрдителни-тѣ (асерторически-тѣ) и доказателни-тѣ (аподиктически-тѣ) сужденія.

§. 36.

Ако вникнѣшъ и разсѣди добѣ за всички тѣ бѣляци що се съдѣржатъ (въ едно понятіе, то чрезъ таково едно сужденіе че намѣри че отношеніе-то на всички-тѣ бѣляци къмъ сами-тѣ имъ понятія, не е еднакво, и не е равнодѣлно — близориично спорядъ туй и сами-тѣ имъ сужденія ставатъ израженія на неравно-цѣнни понятія. — Когато сирѣчъ забирѣмъ да сѣждимъ по тѣнико за едно ишо, кое то искамъ да разбираемъ добѣ; то забѣлежвамъ че сказуемо-то (сирѣчъ единъ отъ неговы-тѣ бѣляци) или може да му се относя, или дѣйствително му се относя, или пакъ непремѣнно трѣбо да му се относя. Спорядъ това забѣлежване мы се увѣрявамъ че единъ отъ наши-тѣ понятія въ разсѣданіе-то за извѣстни ишко-тѣхъ бѣляци (ж. или 1) возможни, и такива понятія даватъ сужденія сѣроядни; други же (2) дѣйствителни, отъ които се образува сужденія по-сѫдителни; а 3) други необходими, неизбѣжни, спорядъ които се развиватъ сужденія доказателни. — Още една форма и то (1) Возможно понятіе се називава онова, кое-то

е ограничено отъ такжвъ единъ бълягъ, който или може, или не може да му принадлежи; или за който ёще не е решено ако онъ трѣба да му принадлежи, или не. Такъ мы можемъ въобще да кажемъ че всички-тѣ почти понятія сѫ при първо-то тѣхно разглѣданье и при първій окомигъ за нашій разумъ по малко или по много поняшія возможни, и подиръ едно право разсъжданье що прави онъ за тѣхъ упознава се вътрешно-то имъ и сѫщо значеніе; и — таковимъ образомъ произлиза и се развива едно вѣроятно (проблематическо) сужденіе. На примѣръ: „Бѣлгари-тѣ могѫтъ да бѣдѫтъ учени и добродѣтелни“. — Въ таково едно сужденіе сказуемо-то се намира само въ возможное отношение къмъ подлежаще-то си, и само-то това подлежаще (понятіе-то) не противорѣчи на сказуемо-то си (характеристической неговъ бълягъ) мѣкаръ и да го не иска. Такива сѫ напримѣръ сужденія-та: Живѣянѣе-то и сношеніе-то съ просвѣщенны и добры хора може да преобрѣне и образува простаго и развращеннаго человѣкъ и да го состави по добръ и по образованъ; напротивъ, живѣянѣе-то или сношеніе-то съ прости и развращены человѣцы, може да опрости и разврати спорядъ обстоятельства-та доброго и просвѣщенаго человѣкъ.

2) Дѣйствително понятіе се називава основа, кое-то се образува отъ едно чувствено и дѣлговременно разглѣданье и вникванье въ нѣщо и това разглѣданье потвѣрдява представление-то ни за единъ извѣстенъ предметъ. — Такива понятія могѫтъ ёще да се назовѣтъ и исторически; защото тѣ состоятъ отъ нѣкои съобщенны бѣляци на естество-то и съ кои-то бѣляци оно постоянно се явява; напримѣръ: благоуханій трандафиль, свѣтлій огнь и проч. Сужденія-та що се образуватъ отъ такива понятія називаватъ се потвѣрдителни (ассертори-

чески) Въ такива сужденія, отношеніе-то между подлежаще-то и сказуемо-то (между понятіе-то сирѣчъ и неговъ бълягъ) се оправдава и потвѣрдява чрезъ то, че подлежаще-то сѫществува и се явява само и само защото се опредѣля и се назначава именно чрезъ тойзи самый бълягъ. На примѣръ: слѣпце-то свѣти, грѣи и топли; дѣждъ вали, вѣтръ вѣе, и проч. Такива сужденія сѫ по точни и по високи отъ вѣроятны-тѣ; защото разкриватъ и описватъ исторически явленія-та на естество-то и распространяватъ кругъ-ть на наши-тѣ опыти. Спорядъ туй онъ се називавать сужденія на катадневній и обикновенъ нашъ животъ. Но при всичко това, мы не трѣба да се благодаримъ само съ исторически и естественни явленія за да испытамъ естественни-тѣ сѫщность на нѣкое предметъ, или на нѣкое какво да е нѣщо: — не трѣба сирѣчъ да сѫдимъ и да потвѣрждавамъ и увѣрявамъ за едно нѣщо само спорядъ неговъ-тѣ вѣншность и спорядъ явленія-та му; но всякога трѣба да се мѣчимъ да му испытамъ и издиримъ вътрешни-тѣ му причины и сѫщи свойства. Въ сљѣдствie на туй, таково едно наше сужденіе трѣба да се вѣзвиси въ едно по високо значеніе и да се развие отъ понятіе-то на точна-та и сѫща необходимость. —

3) Необходимо или неизбѣжно понятіе називава се то, въ кое-то нѣкои извѣстни бѣляци не только се намиратъ, но и неизбѣжно (мутлакъ) се съдѣржатъ въ него. — Такива понятія сѫ естественни форми на нѣща-та, които разумъ-ть составлява, спорядъ дѣто гы е добръ разбралъ, независимо отъ всяка вѣншна ограничванія и по тѣзи причинѣ тѣ могѫтъ да се назовѣтъ въ обширенъ смисъ философски понятія, въ които всяко едно нѣщо се отражава и явява, не таково, каквото оно е, но таково, каквото оно трѣба да е. Твой напримѣръ, необ-

ходими понятія еж слѣдующи-тѣ: двѣ по двѣ въ
отношеніе кѣмъ, четири; мокрина, въ отношеніе
кѣмъ вода-та, и проч: —

Сужденія-та, които се образуваць отъ необходимости
понятія називаватъ се доказателни (аподиктически)
въ които се изражава че сказуемо-то непрѣ-
мнно принадлежи, или необходимо трѣба да при-
надлежи на подлежаще-то. Напримѣръ, топлина-та
увеличяягть обемъ-тъ на всички-тѣ тѣла; бла-
годарность-та е най сладостно-то чувство. — Отъ
това е видно, че всички-тѣ сужденія що изражаватъ
повѣленіе и должностъ, трѣба да се отнескатъ кѣмъ
доказателни-тѣ сужденія, както: „всѣки трѣба да
обича и почита родителы-тѣ си.“ —

Забѣлѣжка 14) Спорядъ горїзложеннюе, явно се
вижда че въ душа-та на всѣкого человѣка джлбоко
трѣба да еж скрити най благородни-тѣ и добродѣтель-
ни-тѣ идеи; защото всяка една человѣческа душа има
и трѣба да има естественно сѫщи-тѣ бѣляци сирѣчъ
сѫщи-тѣ сказуеми. Трѣбаше слѣдователно да пѣмало-
шавы хара и зломисленници, понеже естествени-тѣ ц
ежци качественни бѣляци трѣбаше да произведѣтъ и
да образуваць едномисленни и равни въ дѣйствія-та
си человѣцы. Но трѣба да знаемъ, че тія джлбоко скри-
ти идеи въ человѣческа-та душа, никога не могутъ
да се гудять въ дѣйствіе отъ кого и да е человѣкъ,
преди да вѣльзжтъ и да се вселить въ негово-то созна-
ніе; а за да се постигни тая цѣль, трѣба благородни-
тѣ тія идеи да се освобождаватъ постепенно вѣкога
даже и за джлго време отъ свойства-та на вѣнини-тѣ
бѣляци и случаи; и, като со развиватъ въ форми-тѣ
на сужденія-та, да се привождатъ отъ вѣроятны-тѣ
кѣмъ потвѣрдителни-тѣ, отъ потвѣрдителни-тѣ кѣмъ
доказателни-ты: — тогава само тія благородни идеи
влизатъ въ сознаніе; а причина-та на това тѣхно ме-

дленно сознаніе друга не е, освенъ дѣто духовній нашъ
животъ се потѣпка и дави отъ животнѣ-тѣ чувствен-
ность и вещественность на тойза земній нашъ животъ.
А за да може единъ человѣкъ по скоро и по лесно да
се освободи отъ тиля вѣнини препятствія, за да може
сирѣчъ да сознае истиннѣ-тѣ сѫщностъ на иѣкое пѣщъ,
или все едно, истинны-тѣ неговы вѣтрешни бѣляци:
да упознае, то есть, неговѣ-тѣ необходимости доказа-
телно — трѣба да се учи; защото само чрезъ едно
систематическо и добро просвѣщеніе, може человѣкъ
да сознае истиннѣ-тѣ и нейны-тѣ благородни и бо-
жественни идеи. По тѣзи причинѣ, колкото вѣобще
единъ человѣкъ или единъ народъ е простъ и неученъ,
толкова онъ быва по зломисленіи и по развращеніи.

За качественно-то (вещественно) и коли-
чество-то (формально) промѣнуванье и
преобрѣщанье на сужденія-та. —

§. 37.

Всяко едно понятіе се промѣнува (както въ
§. 27. видѣхмы); а както всяко едно сужденіе со-
стои отъ понятія: то и всяко едно сужденіе трѣба
да се промѣнува. Но въ промѣнуванье-то на су-
женія та, мы трѣба да имамы по голѣмо вниманіе,
нежели въ промѣнуванье-то на понятія-та; защото
понятія-та се относятъ въ едно сужденіе какъ и да
е: само-то обаче сужденіе не трѣба да се промѣну-
ва; инѣкъ ще произлѣзе едно сужденіе вѣчъ не про-
мѣнено, а наимѣшено съ едно друго ново сужденіе.

— Н тай, когато мы искамы да промѣнимъ едно
сужденіе, трѣба всякога да се основавамы на отно-
лог.

шение-то неговихъ понятій, кое-то трѣба да служи като основа на сѫщность-та му; трѣба сирчъ това отношение при всички-тѣ возможни промѣнуванія-та да уварди всякога равенство; ако мы слѣдователно нарѣчемъ това отношение чрезъ А и Б и кажемъ че А = Б, то туй равенство трѣба да се уварди при всякакво и какво да е промѣнуванье на сужденія-та; и това е общи законъ на промѣнуванье-то имъ. А за да можемъ да увардимъ тойзи законъ, когато искамы да преобразимъ или да разнообразимъ едно сужденіе: мы смы длѣжни да сторимъ това чрезъ едно вещественно или формално промѣнуванье на понятія-та що се съдѣржитъ въ сужденіе-то. Въ първій случай сужденіе-то се промѣнува *качествено*, а въ вторій — *количественно*. Таково едно промѣнуванье може да се назове *уравняванье* или пакъ преобрѣщанье на подлежаще-то и сказуемо-то. —

1) Да се промѣни едно сужденіе качественно ще каже: — или да се ограничи въ него подлежаще-то и сказуемо-то, или да се отѣмнѣтъ отъ тѣхъ нѣкои ограниченія. А за да не се промѣни чрезъ това дѣйствие на ограничванье и на отѣмванье отношение-то на понятія-та що се съдѣржатъ въ сужденіе-то — трѣба въ толкова да се ограничи сказуемо-то, въ колкото е ограничено и подлежаще-то; или — толкова да се отѣмни отъ първо-то, колкото е отнето отъ второ-то; — тѣй и наопаки. — Таково едно увардянье на придобыто-то или отнето вещество, въ съдѣржанье-то и на дѣл-тѣ части на сужденіе-то, е тѣхно-то *уравняванье*. Ако напримѣръ въ сужденіе-то „Всѣки человѣкъ се почита спорядъ работы-тѣ му“ мы ограничимъ подлежаще-то съ „*добрѣ*“ и кажемъ: „всѣки добрѣ человѣкъ се почита спорядъ работы-тѣ му; — то това сужденіе е промѣнено, но въ само-то отношение на понятія-та; защото въ първо-то сужденіе се хортува въобще

за человѣкъ, а въ второ-то само за *добраго человѣкъ*. За да поправимъ тѣзи неравнинѣ въ промѣнуванье-то на сужденіе-то, трѣба въ толкова да ограничимъ и сказуемо-то, въ колкото смы ограничили и подлежаще-то. Но тѣзи причинѣ въ горѣзложенно-то сужденіе отношение-то на понятія-та ще се возстанови единаковимъ образомъ, ако мы ограничимъ и сказуемо-то съ сѫщо-то качество „*добрѣ*“ и ако кажемъ: „всѣки добрѣ человѣкъ се почита за добры-тѣ си работы“ — Сѫщо-то туй трѣба да увардимъ и да слѣдовамъ и при *отѣмваньи-то* на нѣкои бѣляци отъ подлежаще-то — тѣ сѫщи-тѣ трѣба да се отѣмнатъ и отъ сказуемо-то. —

2) Да преобрѣнемъ едно сужденіе количествено ще каже, да разширимъ или да стѣснимъ объемъ-тѣ на понятія-та що се въ него съдѣржатъ. Цѣльта на това промѣнуванье, както и въ качественно-го е — да уравнимъ отношение-то между подлежаще-то и сказуемо-то. Да преобрѣнемъ сирчъ едно сужденіе ще рѣче да прiemамъ подлежаще-то за сказуемо, а сказуемо-то за подлежаще, като се основавамъ при това дѣйствие на формалнѣ-тѣ сѫщности на понятія-та що се въ него съдѣржатъ. — Тѣй напримѣръ, ако преобрѣнемъ количественно слѣдующи-тѣ сужденія: „Богъ е височайше и вѣчно Сѫщество“ и „всички-тѣ человѣци сѫ смѣртни“ ще получимъ: „Височайшее и вѣчно Сѫщество е Богъ“ и „нѣщо смѣртное сѫ человѣци“. — Първото преобрѣщанье се наливава общо или *просто* (*simplex*); а второ-то частно или *случайно* (*reg accidens*). — Има ёще, при тѣ два вида на преобрѣщанье, и друго едно третъе, кое-то се називава *преобрѣщанье по проширокоположность* (*reg contrapositio-nem*); въ туй послѣднѣе-то разумѣ-тѣ прави не само подлежаще-то сказуемо, и сказуемо-то подле-

жяще; но ёще и положителна-та форма на суждението промънува въ отрицателнъ, а отрицателнъ-тъ въ положителнъ. Горъзложението съдженія напримѣръ, мы бы гы тѣй преобѣрнали: „сѫщество не височайше и не вѣчно не е Богъ“ и „нищо не смѣрто не сѣй человѣци“. —

РАЗДѢЛЕНИЕ НА СУЖДЕНИЯ-ТА.

Суждение категорическое, условное и раздѣлителное.

§. 38.

Мы до сего разглѣдахмы понятія-та които составляватъ едно суждение отдельно, и видехмы че само тогава человѣкъ може да сѣди право, когато упознае добрѣ истинно-то отношение между подлежащето и сказуемото — главни-тѣ составителни части на едно суждение. Но защото разумъ-тѣ на всички-тѣ человѣци не е еднакѣвъ; то и всѣки человѣкъ не може да разбира съ еднаквѣ и равни силѣ; и, едно какво да е извѣстно понятіе що става предметъ на суждението, — не може да бѫде въ разумъ-тѣ на тойзи или други человѣкъ равнимъ образомъ ясно, пѣлно и раздѣлително; немоше при това да има сѫщи-тѣ качества въ отношението кѫмъ извѣстни бѣляци. А когато разумъ-тѣ полага нѣкое отношение между едно подлежащето и едно сказуемо и се мѣчи да намѣри истинно-то: то онъ представлява намъ едно основаніе за раздѣленіето на суждения-та на извѣстни видове. —

Спорядъ както разумъ-тѣ е разбралъ едно — извѣстно понятіе, кое-то се намира въ суждението; то онъ и му отдава и приписва съ увѣренность

нѣкои бѣляци — рѣшително; а други нерѣшително съ нѣкои недовѣрчивостъ. Отъ това слѣдова че всяко едно суждение, кое-то и изражава разумнѣтъ дѣятельностъ явява се въ една-та отъ тъя противоположни форми: быва сирѣчъ суждение рѣшително, или нерѣшително. Рѣшително-то суждение обикновено се називава въ Логика-та категорическо; а нерѣшително-то, ако разумъ-тѣ изражава нерѣшителностъ за подлежащето, називава се а) суждение условно; а ако — за сказуемото, то таково суждение се зове б) раздѣлително. —

а) За категорическо-то суждение.

§. 39.

Категорическо или рѣшително суждение е то, въ кое-то разумъ-тѣ отдава и приписва на подлежащето едно извѣстно сказуемо безъ никакво недоумѣніе и сомнѣніе; мисли сирѣчъ че това сказуемо или, все едно, тойзи характеристики бѣлягъ непремѣнно съдѣржя или пѣкъ че може, или трѣба да се съдѣржя въ понятіето ни — въ подлежащето сирѣчъ; за това — му го отдава право въ една нерѣшителна форма на суждението; напримѣръ: Богъ е всесиленъ, человѣкъ е смѣртенъ, туй дѣте пише и чите. —

Общо основаніе категорического суждения всякога быва за разумъ-тѣ то, че всякога едно понятіе непремѣнно трѣба да се мисли въ единъ каквѣ да е объемъ, трѣба сирѣчъ да е подведено подъ единъ, каква да е, категорія — трѣба да има едно име. И тѣй, да подвождамы единъ предметъ подъ единъ извѣстнѣ категоріи, или все едно — да мислимъ че едно понятіе рѣшително се съдѣржя въ друго: значи да сѫдимъ категорически. —

При категорическо-то сужденіе, разумъ-тъ подвожда одно извѣстно понятіе подъ единъ отъ него-
вы-тъ бѣляцы безъ всяко друго вещественно (мате-
ріально) посредство, и таковимъ образомъ *непосред-
ственно* го развива; а туй може да послужи ёще като
една характеристическая черта категорического сужде-
нія. По тѣзи причинѣ разумъ-тъ сѫди по често ка-
тегорически и особенно, зашто въ категорическа-
та форма онъ сѫди не само доказателно и потвѣр-
дително (ассерторически) но и вѣроятно (проблема-
тически). — А кога едно извѣстно понятіе се пред-
стави таково на разумъ-тъ, щото онъ не може да му
отдаде непосредственно единъ извѣстенъ бѣлягъ да-
же и вѣроятно: то онъ е тогава принуденъ да се
обѣрне къмъ форми-тъ на посредственин-тъ или не-
рѣшителни-тъ сужденія. —

Категорически-тъ сужденія, като рѣшителни
положенія на разумъ-тъ, при всичка-та имъ една-
квост и еднохарактерност по фермъ-тъ, по веще-
ство-то си обаче они не сѫ единакви: Като се раз-
глѣдатъ отъ странъ-тъ на вещество-то имъ, тъ се
явяватъ то просхи то *сложни*. Просхи категори-
чески сѫ тѣ, въ кои-то се мисли едно непосред-
ственно отношение само на двѣ понятія, които вла-
зватъ вещественно едно въ друго и които се съдѣр-
жатъ едно въ друго. — Тїа сужденія могатъ да сѫ
и синтетически и аналитически; напримѣръ: *дѣрво-
то е расщеніе*; или това *дѣрво е храстъ*. Сложное
же категорическо сужденіе е то, въ кое-то: 1) или
много понятія се мислятъ подъ единъ бѣлягъ, или 2)
единъ бѣлягъ се опредѣлява отъ много понятія. —
Ако подлежаще-то на първо-то сужденіе состои отъ
раздѣлни или видовы понятія, които се съдѣржатъ
въ общи родовиѣ объемъ, що е тѣхно сказуемо; то
оно може да се назове *сужденіе съединително*. Таково
е напримѣръ сужденіе-то: *Бѣлгари-тѣ*, *Сѣрби-тѣ*,

Русси-тѣ и пр. сѫ *Славяне*. Но ако подлежаще-то
на посредниче-то сужденіе се стави въ отношеніе
къмъ всички-тъ раздѣленни или видовы понятія,
що се съдѣржатъ въ негова-та родова сфера, какъ
негово сказуемо: то оно се зове *сужденіе събиращел-
но*. Таково е напримѣръ сужденіе-то: *Славяне сѫ:
Бѣлгари-тѣ*, *Сѣрби-тѣ Русси-тѣ* и пр. — Съединителни-тъ сужденія безъ никакви други ограниченія
на сказуемо-то быватъ *аналитически*, а събирачелни-тъ сужденія сѫ въ всякъ единъ случай *синтетически*.

6) За условно-то сужденіе.

§. 40.

Условно сужденіе е то, въ кое-то разумъ-тъ
явява една нерѣшителност на мислянѣ-то за по-
длежаще-то и показва че единъ извѣстенъ бѣлягъ
тогава само може да се отнесе къмъ него, като
сказуемо, кога оно въ съдѣржанѣ-то си има условие
на туй отношеніе; напримѣръ: ако въ Бѣлгари-тѣ
се пробуди *въобщѣ* народно чювство; то они могатъ
да иматъ и народно Духовенство. —

При внимателно-то разглѣданье на условни-тъ
сужденія, мы забѣлеживамы че сказуемо-то не се
относя въ тѣхъ непосредственно къмъ подлежаще-
то; понеже оно не се намира въ число-то на бѣляци-
тъ му, като особенно и независимо понятіе, но че
подлежаще-то може *шай* да се ограничи, щото въ
слѣдствиѣ на туй ограниченіе да влѣзе въ свъзъ съ
него. — Таково едно ограниченіе на подлежаще-то
називава се *основаніе* условияго сужденія и въякога
оно посредствова между подлежаще-то и сказуемо-
то. По тѣзи причинѣ условно-то сужденіе въ всякъ

единъ случай быва посредственно суждение. Въ условно-то суждение ограничване-то на подлежащо-то може да бѫде едно понятие, или какъ *причина* сказуемаго (напримѣръ: ако Бѫлгари-тѣ се изучатъ, то и ще успѣятъ въ всичко); или като *основание* сказуемаго (напримѣръ: ако нѣкой человѣкъ е честенъ, то и можемъ да му се довѣримъ на нѣщо); или като обстоятелство сказуемаго (напримѣръ: ако щѣ имамъ време, то и щѣ додж у васъ); или като цѣль сказуемаго, (напримѣръ: ако мы Бѫлгари-тѣ искали да имамы просвѣщеніо и добро Духовенство; трѣба да си приготвимъ достойни и ученыи духовни лица) или пѣкъ като знакъ сказуемаго (напримѣръ: — истинно — просвѣщениетѣ человѣци сѫ всякога добри Христіени, благодѣтели и любородни граждане). — Явно е че всичко-то горѣзложено различие на условни-тѣ суждения, зависи отъ съдѣржанье-то на подлежащо-то; и по тѣзи причинѣ условно-то суждение справедливо се називава *суждение на съдѣржанье*. — Обикновенна та форма на условно-то суждение состои отъ двѣ части: Първа-та се називава *предня*, и показва съ какжъвъ бѣлягъ трѣба да се ограничи подлежащо-то, за да произлѣзе отъ него сказуемо-то? — а втората е *подиря* която изрежава то, чо происхожда въ слѣдствie на ограничване-то подлежащаго съ тойзи или други бѣлягъ: и двѣ-тѣ тія части съединяватъ се съ съюзы-тѣ; — „ако“ — „то“ Но такава една форма на суждения-та що се разглѣдватъ, изгубва се нѣкога отчасти, а нѣкога совсѣмъ; защо-то условно-то суждение, безъ да престане да е вещественно условно: промѣнува различно естественикъ-тѣ си формѣ, то чрезъ най близко ограничване подлежащаго съ основание-то; то чрезъ замѣнуване-то на условни-тѣ съюзи съ други частицы или чрезъ тѣхно-то оставяне. И тай, —

а) понеже сѫщностъ-та условнаго суждения состои въ зависимости-та сказанаго отъ основанието; то подлежащо-то никога въ него не се мисли, или по добрѣ да кажемъ слива се съ основанието въ едно отвлечено понятие. Напримѣръ: Ако има расказване, то може и поправяне да бѫде. —

б) Быва и наопаки че основанието се зема не като понятие, но като ограничителнїй бѣлягъ и се слива въ едно съ подлежащо-то; напримѣръ: учѧшій се народъ може да се образува и да се просвѣти. —

в) Слѣдующи-тѣ суждения могатъ да се почитатъ также за условни: — Дѣто има любовь и съгласие, тамъ има и успѣхъ; избави ли се ты отъ бѣдъ-тѣ? — благодаря Богу. — Въ първо-то отъ тия суждения условни-тѣ знакове сѫ замѣнени съ други частицы; а въ второ-то онѣ сѫ совсѣмъ оставени. —

в) За раздѣлително-то суждение.

§. 41.

Суждение *раздѣлително* е то, въ кое-то разумѣтъ явява единъ нерѣшителностъ на мислянѣ-то относително за сказано-то; или въ кое-то сказано-то состои отъ нѣколко раздѣленни понятия които взаимно си отхвърлятъ отношението къмъ единъ формално общій, но материално ограниченнїй и по това не общій имъ объемъ. Напримѣръ: время-то ще е или даждовно, или ясно, или вѣтровито, или мъгливо. —

Всичко що се съдѣржава въ подъ-понятие-то, или въ объемъ-тѣ подлежащаго, може да состави веществено раздѣлителнаго суждения. За образуване-то

раздѣлителнаго сужденія, зетій объемъ трѣба да има едно значеніе не само формално, но и вещественно — трѣба сирѣчь да е едно понятіе и да заключава въ себѣ си едно какво да е съдѣржанье. Това съдѣржанье мы му доставляемы, когато го мислимъ подъ едно извѣстно ограничанье. Въ такжвъ случаѣ разумътъ смѣло поставя видовы-тѣ понятія що се съдѣржатъ подъ тойзи объемъ; но въ ешто-то време не доумѣва кой отъ тѣхъ е сроденъ съ него въ съдѣржанье-то си и спорядъ туй подвожда гы раздѣлително подъ тойзи объемъ. Отъ това е видно че само ограничанье-то на объемъ-тѣ може да ни даде единъ возможность раздѣлителнаго сужденія и по тѣзи причинѣ негово-то ограничанье се почита за основаніе раздѣлителной формы на сказуемо-то що му се отдава.

И тѣй, отදльно-то отношеніе на нѣколко видови понятія, като сказуеми кѣмъ общїй но ограниченній тѣхенъ объемъ, що дѣржи мѣсто подлежащаго составлява *форма-тѣ* раздѣлителнаго сужденія. Въ таково едно предложеніе, она обикновенно се изражава чрезъ раздѣлителны-тѣ съюзы „или“ — „ли“. — Но трѣба да забѣлежимъ че такава една форма раздѣленія не е изключителна: — она по много или по малко — се разнообразява и нейно-то разнообразіе проихожда отъ различнѣ-тѣ знаменителностъ на мислимо-то основаніе. Напримѣръ: тойзи человѣкъ или е Бѣлгаринъ, или е Гржкъ, или е Нѣмецъ. Всѣки человѣкъ що се намира на единъ напр., или купува или продава и пр.

ГЛАВА ТРЕТЬЯ.

ЗА УМОЗАКЛЮЧЕНИЕ - ТО.

Що е умозаключеніе?

§. 42.

Формално-то съединеніе на сужденія разнаго съдѣржанія или извожданье-то на едно сужденіе отъ друго чрезъ формално-то съотношеніе на понятія-та що се съдѣржатъ въ него називава се *умозаключеніе*. —

Понеже въ едно умозаключеніе се съединяватъ сужденія разнаго съдѣржанія; то и оно се називава *силлогизмъ* (συλλογισμъс сносянѣе на мисли-тѣ). А понеже тія разновещественни сужденія се извождатъ едно отъ друго чрезъ формално-то съотношеніе на понятія-та що се въ тѣхъ съдѣржатъ; то оно пріемва едно по много чистно значеніе; и — по тѣзи причинѣ оно се називава *посредствено умозаключеніе*. — И тѣй, за да можемъ да составимъ едно умозаключеніе единъ силлогизмъ), трѣба да съединимъ нѣколко сужденія разнаго съдѣржанія, трѣба сирѣчь да спесемъ и сравнимъ нѣколко наши мисли. Особенно-то же свойство на умозаключеніе-то ни показва че: а) при сносянѣ-то на двѣ сужденія, едно-то отъ тѣхъ трѣба да е *едно основно сужденіе* и че б) отъ едно-то сужденіе, като отъ основно, трѣба да се изважда другого като *слѣдствіе*. — За да можемъ слѣдователно да созиаемъ и разбираемъ добрѣ: що е умозаключеніе? συллогизмъс мы трѣба да разглѣдамы: 1) *негово-то основаніе* и 2) *образъ-тѣ на развитіе-то му*.

I. ЗА ОСНОВАНIE-ТО НА УМОЗАКЛЮЧЕНИЕ-ТО.

Що сличи за основаніе на умозаключенія-та, и какви Логически способи се употребляватъ за да се намѣрї и положи това основаніе?

§. 43.

Общо-то утвѣрдително или отрицателно суждение, що сѣ е пріело или се пріемва въобщѣ като право; служи за основаніе на умозаключенія-та; и като разумъ-тъ ни се стреми за да открие сѫщностъ-тѣ на единъ предметъ, или сѫщѣ-тѣ причинѣ на нѣкое естественно, или общеизнено явленіе: то онъ всяко се мѣчи да си предположи едно таково основаніе на кое-то като се полага да може да си прави умозаключенія-та; или въобщѣ да дѣйствова въ издираніе-то на вѣкоя истина. Забѣлежъвамы при туй какъ человѣкъ се труди да си изнамѣри и гуди едно таково основаніе єще въ най ранни-тѣ предна-чертанія и предпріятія на неговій разумъ. А за да може онъ да си гуди едно таково твѣрдо-логическо основаніе на кое-то като се опира да може да сѣди право и рѣшително; трѣба да упознае всяко едно нѣщо, всѣкы единъ предметъ вѣтрешно, и тѣй да може стройнимъ образомъ да съгласи вѣтрешни-тѣ сѫщностъ или вѣтрешни-тѣ първообразни причинѣ съ вѣнитни-тѣ общи явленія: да може, то есть, отъ частно-то свое сужденіе, да состави едно общо сужденіе, на кое-то, като се основава, да може да си прави справедливо умозаключенія-та. — На такива истинны и твѣрды основанія се опиралы и се опирать изобрѣтатели-тѣ на всяко едно ново изнамѣреніе, както онѣ на часовникъ-тѣ, на паралови-тѣ, на желѣзни-тѣ пѣтища и пр. и пр.

Мы хортувахмы въ прилично-то мѣсто какъ чловѣческому уму е естествено само да сѣзира сѫщностъ-тѣ на единъ предметъ; но въ тая сѣзрѣта сѫщностъ, умъ-тѣ нищо не може да различи защото онъ дѣйствова вѣнъ отъ пространство и време, и спорядъ туй не му е и свойственно нито возможно да различява. Но такава една дѣятельность нашего ума не остава безъ вліяніе на разумъ-тѣ ни; понеже тая мисляща сила явява се въ умствено-то това представление и неизбѣжно е принудена да употреби вниманіе и чрезъ вниманіе-то да задѣржи представляемо-то — вѣчъ не какъ сѫщностъ, но като едно веществено представление, кое-то онъ трѣба да разглѣда и сознае, и това — е *форма-та на представление-то*. — Отъ другъ странѣ восприемватъ се чрезъ чувствени-тѣ наши органи много други разни впечатленія, между които не сѫществува ни сходство, ни единство; защото чувствени-тѣ ни ограничени сѣ сами въ состояніе да сравняватъ и да съединяватъ, но само сѣзиратъ въ извѣстна минута и въ извѣстно мѣсто въ окомигъ, и незнайтъ ни време, ни пространство. Но и чувствено-то туй усмотреніе, равнинъ образомъ, както и умъ-тѣ, има вліяніе на разумъ-тѣ то: понеже, както умъ-тѣ представлява сѫщностъ-тѣ на единъ предметъ; тѣй и чувствено-то усмотреніе представлява веществени-тѣ черты и бѣляци на представляемій предметъ — пріемва слѣдователно и това послѣднєто участіе въ представление-то. И тѣй, сътичиятъ се въ представление-то на разумъ-тѣ: 1) умствено едно, сѫщностъ-та сирѣчъ едного предмета и чувствено много, негови-тѣ, то есть, веществени черти.

1) Исторія-та на развитіе-то философскаго мисленія за свидѣтелствова че всяко разумни-тѣ чловѣци се трудили да тѣрсятъ обши основанія не само за умозаключенія-та; но въобщѣ и за всяка ед-

и ю цѣлѣ наукѣ; защото само тогава една, каква да е наука, може да бѣде логически права и ясна, когато она има за коренно основаніе умствено-то сѫзиранье на сѫщностъ-та единого предмета. Въ противенъ же случаѣ, ако и да произлѣзжатъ обши сѫженія, но между тъя общы формы, и между частни-тѣ явленія на естество-то не ще има нишо общо: частни-тѣ сирѣчъ тія явленія ще сѫюждатъ на общи-тѣ; защото не сѫ были въ свѣзь съ условія-та и причины-тѣ на тѣхно-то развитіе.

Забѣлежка 15) На таѣ Логическѣ истинѣ се основава и образуваніе-то на младежи-тѣ въ общи-тѣ и частни училища и — понеже много отъ нашите съотечественники не се опирахѫ до сега и єще некон не се опиратъ на неї, но си образувахѫ дѣца-та не на материїй имъ, но на чюждъ и за тѣхъ непонятенъ язикъ: то и не можахѫ лесно да успѣхѫ въ просвѣщеніе-то.

2) А за да можемъ отъ едно неопределено число на частни сужденія, или въобщѣ отъ *много* да вѣзлѣземъ до едно общо сужденіе, логически-тѣ закони показватъ намъ два путья: Първій е той, че разумъ-тѣ трѣба да разглѣда най возможно едно голѣмо количество на недѣлими (атоми), и кога намѣри че они сѫ назначени съ единъ общы на всички-тѣ бѣлягъ, може да заключи какъ и иеразглѣдани-тѣ и немиелими-тѣ подъ единъ и сѫщій образъ (типъ) съ разглѣданы-тѣ иматъ сѫщій бѣлгъ: — тойзи способъ на вѣзлизаніе-то отъ частни-тѣ сужденія къмъ общи-тѣ, називава се *наведеніе* (индукція). — Вторій же путь состои въ това, че разумъ-тѣ трѣба да мисли баремъ едно недѣлимо подъ единъ извѣстенъ родъ, и, като намѣри сетеи че на първое недѣлимо едно друго му е въ много прилично, а на това друго едно третъ и. т. д.; то онъ може да заключи, че и

всички-тѣ уприличени нему недѣлими съдѣржатъ се подъ сѫщій родъ: — тойзи вторій способъ назива-ва се *сравненіе* (аналогія). Тие два способа могатъ да се разбираятъ и приемватъ само като средство за издирваніе-то на основанія-та собственно силлоги-стической формы мисленія. За по голѣмѫ же ясность мы ще разглѣдамы отදъно и два-та тіе логически способа.

За наведеніе-то (Индукціѣ-тѣ.)

§. 44.

Наведеніе-то или както въобщѣ се приемва ла-тинское слово Индукація-та е единъ способъ, чрезъ който мы отъ частни сужденія заключавамы за общи. — Съ тойзи способъ, мы или причитамы *много* иѣща, и спорядъ иихное еднообразие вѣзлизамы до *едно*; или вниквамы въ бѣляци-тѣ на недѣлими и видове за да тѣрсимъ родъ-тѣ имъ, или пѣкъ раз-глѣдамы иѣкои часты и опредѣлямы цѣлое. Тѣй на-примѣръ, ако е доказано че Димитъ, Иванъ, Драгоя и проч, като сторили зло на подобны-тѣ си человѣци били, єще тукъ на земній нашъ свѣтъ наказани отъ Богъ: — то наведеніе-то ни позволява да мислимъ че и всѣки человѣкъ който е сторилъ зло, или който струва зло, ще го накаже Богъ. Спорядъ сѫщій тойзи способъ на мисляніе-то и Христоффъ Коломбъ откри Америкѫ. —

За да може при туй единъ человѣкъ, да мисли право спорядъ наведеніе-то: не е доволно да има само многоразлични свойства на иѣща-та, изражаеми съ частни сужденія; но трѣба єще да е виждалъ тъя иѣща въ различни мѣста и въ различни времена; и — все единакви. Като смы сѫникасали напримѣръ че заецъ-тѣ въ всички-тѣ мѣста, дѣто смы го видѣли

и всички-тъ времена, когато намъ, или на други се е случвало да го видятъ, се е всяквга оказвалъ като едно страхливо животно: то мы, съ позволеніе-то на индукція-та можемъ право да заключимъ че заецъ-тъ е всякога и на всѣдѣ едно страхливо животно. — Подобнимъ образомъ разумъ-тъ посредствомъ наведеніе-то достигва и до сѫщности-тъ на видовы-тѣ, или родовы понятія. Ако сирѣчъ разумъ-тъ разглѣдѣ много иѣща, но не се докажи до мѣсто-то и довреме-то на тѣхно-то сѫществованіе, и ако намѣри въ тѣхъ общы свойства: то за да се не мори съ издирванье-то имъ въ разни мѣста и въ разни времена: онъ скажева таково едно несъвѣршено издирванье и заключива че: всички-тѣ иѣща що се съдѣржатъ подъ сѫщій образъ (типъ) вѣроятно се явяватъ съ сѫщи-тѣ свойства. Но явно е че свойства-та, които се явяватъ отъ всички-тѣ иѣща извѣстнаго рода, трѣба да составляватъ тѣхнѣ-тѣ родовѣ сѫщностъ. Чрезъ наведеніе-то слѣдователно се получва и родова-та сѫщность на иѣща-та. Ако напримѣръ мы смы видѣли много хора единого извѣстнаго народа които сѫ лукави и развратени; то мы спорядъ това оцѣняванье заключивамъ че и всички-тѣ хора на тойзи народъ трѣба да сѫ лукави и развратени. — Спорядъ сѫщій тойзи способъ наведенія казва и Несторъ въ една отъ Лѣтоисы-тѣ си „Греки бо лукави суть“ При това, наша-та мисль се вѣзвожда не само кѫмъ много недѣлимъ и родовы сѫщности; но и кѫмъ взаимно-то тѣхно отношение въ различни мѣста и въ разни времена, и чрезъ туй она се вѣзнося кѫмъ общы сужденія що изражаватъ причини-тѣ связи на естество-то и стройно-то твореніе мїра сего. На такива по видимому наведенія основаватъ се всички-тѣ почти естественни науки, всички-тѣ предпрѣмванье-та и усовершенствованія въ област-та на художества-та (занаети-

тѣ) и на произведенія-та; и въобще всички-тѣ понятія за значеніе-то на человѣци-тѣ въ общество-то, даже и сужденія-та за лично-то достойнство всякаго человѣка. Спорядъ тойзи способъ слѣдователно Астрономи-тѣ доказахъ че земя-та е валчеста като топъ; подобно и Физици-тѣ и механици-тѣ изнамѣрихъ телескопы-тѣ (тулумбенты-тѣ), микроскопы-тѣ, пародвижны-тѣ машины и проч. и проч. И тѣй, спорядъ горѣзложенное вижда се че наведеніе-то има ушъ истинно-то свое значение само тамъ, дѣто издирванье-то на чистни случаи (факти) се произвожда за предсказванье. — И наистинѣ, посредствомъ наведеніе-то се полага то, щото ёще не е доказано съ опытъ, а само е мѣрнато съ иѣколко чистни свидѣтелства на опытъ-тѣ; и намъ се вижда че разумъ-тъ, като се основава на тія чистности, предсказва ни общо-то. Но ако внимимъ по дѣлобо въ свойства-та и въ отношения-та на отдѣлни-тѣ явленія на естество-то; то — можемъ ли мы всякога да докажемъ чрезъ наведеніе то, и можемъ ли да повѣрвамъ че тія явленія никога не ще промѣнятъ нито свойства-ти си, нито отношения-та си, и че они не ще влѣзатъ въ други съединенія, и не ще се проявятъ въ други, негли противоположни обстоятелства?? — Таковимъ образомъ, като си представимъ че е твѣрдѣ возможно да ставатъ безбройни такива погрѣшки въ нравственни-тѣ науки, въ философія-та, въ естетика-та и проч. и като забѣлежимъ че причина-та на всички-тѣ тия погрѣшки е индуктивно-то заключеніе отъ чистное кѫмъ общо-то, мы имамъ право да потвърждавамъ че наведеніе-то въобще или иѣма даръ предсказанія, или, като обѣобщава чистни сужденія оно поне е дѣлжно да предяви свое-то пълномощіе и да отклони отъ себе си пълна отвѣтственность за предсказаніе-то си.

Заблужка 16) Подобнимъ образомъ и наши-тѣ съотечественници преди 50 и повече негли години като не ходили почти по други мѣста просвѣщенной Европы, не имали причинъ *индуктивно* да отхвѣрлять составленно-то си предположение: че *просеѣщениe-то* е полезно и нравствено и вещественно, но даже че е и вредително . . . — Сравните же днешниe-то наше народно образованіе съ онова преди 50 даже и преди 10 години и колко различie ще намѣрите! .. — Тжъ сѫшо струвахъ до сего наши-тѣ съотечественници *индуктивно* голѣмы погрѣшки като образувахъ чада-та си на чюждъ а не на матернїй си язикъ. —

За сравняванье-то (Аналогіj-тѣ).

§. 45.

Подъ име-то на сравняванье, аналогія, разумѣва се единъ способъ, спорядъ която мы отъ приликѣ-тѣ одного предмета на други, що се мисли подъ единъ общы бѣлагъ, заключавамъ че и приличній предметъ може да се мисли подъ сѫщій тойзи бѣлагъ. Ако сирѣчъ на едно нѣщо се отдава и приписва едно извѣстно свойство, и аки намѣримъ и докажемъ че друго едно нѣщо спорядъ много бѣляцы е прилично нему; то разумъ-тѣ заключава че и на последнѣе-то може да се отаде сѫшо-то това свойство и — таково едно заключеніе разумъ називава се *сравняванье, Аналогія, упричуванье*. За да объяснимъ горѣзложженное съ примѣръ, прилагамъ слѣдующее: — Вѣкиму е было отъ най ветхы-тѣ времена извѣстно че ледъ-тѣ се стопява отъ топлинѣ-тѣ; подиръ време нѣкои учени мажи издирили и доказали че и стѣкло-то спорядъ неговѣ-тѣ кристализаціj, прозрачность

и по нѣкои другы свойства е прилично на ледъ-тѣ; въ слѣдствіе на туй издиранье они примисли и аналогически заключили че и стѣкло-то трѣба да се стопява отъ топлинѣ-тѣ — извѣстно е че опытъ-тѣ въ пѣлно увѣнчялъ тия тѣхны аналогичесцы заключенія.

Дума-та „Аналогія“, като едно имя формы заключителной, има также и индуктивный характеръ, мажкаръ и да не вѣсхожда въ значеніе-то съвѣршенной индукції; понеже и аналогія-та се управя кѣмъ сѫщѣ-тѣ цѣль, кѣмъ която се стреми и индукціята; сирѣчъ и она также вѣзализа малко по малко кѣмъ едно обще сужденіе. Разлика-та между тѣхъ состои въ туй, че за индукціѣ-тѣ се представлява вещество-то (матерія-та) на сужденіе-то като *неизвѣстно*; а за аналогіѣ-та форма-та е неизвѣстна, подъ която трѣба да се мисли данно-то вещество. Индуктивно, то есть, разумъ-тѣ заключава и се стреми кѣмъ туй, щото єще не е упознато съ *опытъ*; а аналогически кѣмъ туй; какъ трѣба да мислимъ тѣйзи или онѣйзи дадены (нѣща или предметы) които мы вѣчъ познавамы отъ опыта. — Слѣдователно спорядъ горѣзложенное понятіе за аналогіѣ-тѣ, она не е наведеніе общаго на частное (както при индукція-та), но е едно подвожданье частнаго подъ общее. — Аналогія-та се грижи и зема отгорѣ си отвѣтственность само за приликѣ-тѣ на сравняемій предметъ съ подлежаще-то даннаго сужденія; и — туку като тая прилика е намѣрена и доказана: она получва право да ограничи свой предметъ съ сѫщій уприличаемый бѣлагъ — съ сѫшо-то сирѣчъ сказуемо на наше-то сужденіе. Спорядъ туй, вижда се че работата на аналогія-та е твѣрдѣ лесна; но при всичко това, она — (разумѣ-то сирѣчъ дѣйствіе спорядъ тойзи логическъ способъ) — дава причинѣ и ловодъ кѣмъ твѣрдѣ много погрѣшки въ областъ-та

на знание-то. — Такива погрѣшки се случяватъ първо по това, че нѣща-то и явленія-та на естество-то по нѣкои бѣляци сѫ прилични между себе си, а по други-тѣ сѫ различни; и че разумъ-тѣ често си вперя всичко-то внимание въ първи-тѣ, и совсѣмъ не се грижи за число-то и качество-то на сенни-тѣ. А нѣкога тѣй става, че захванати-тѣ отъ разумъ-тѣ прилични бѣляци показватъ се като случайни само принадлежности на сравняемъ предметъ, и че тойзи предметъ по сѫщественны-тѣ си бѣляци совсѣмъ е различенъ отъ онзи, съ който се сравнява. По тѣзи причинѣ, ако разумъ-тѣ безъ да глѣдатъ на послѣднитѣ (сѫщественны-тѣ) бѣляци, прави си заключеніе спорядъ първи-тѣ (случайни-тѣ), то разумъва се че онъ трѣба да падни въ заблужденіе и погрѣшкѣ.

Забѣлежка 17) Такавж една непростителна погрѣшка струватъ оніе народи, или оніе частин человѣци, които, като искатъ да се сравнятъ съ други по богаты и по образованы отъ тѣхъ человѣци, облачаятъ се богато и живѣятъ съ блѣскъ (салтанатъ) като тѣхъ, безъ да глѣдатъ че сѫщи-тѣ источници на тѣхно-то богатство и на тѣхно-то образование совсѣмъ не имъ позволяватъ тѣй да живѣятъ. — Такива народи и такива человѣци рано или късно непремѣнно трѣба да паднатъ въ едно крайно сиромашество и въ една гиусна развратъ . . . . Съ жалостъ забѣлеживамъ тукъ че вѣ-кои, ако и твѣрдѣ малко, отъ наши-тѣ мили съотечес-твенници, правятъ такавж една Логическѣ погрѣшки. Равнинъ образомъ и единъ развращенъ и необразованъ человѣкъ струва таквази една погрѣшка когато иска да се хвали и да се сравнява съ славни-тѣ свои образованы и добродѣтелни роднини или прадѣди само и само, защото е отъ сѫщый родъ! . . — Слѣдователно Бѣлгарски-тѣ обикновенни израженія: „азъ сѫмъ единъ синъ, или единокъ дѫщеря, за това и трѣба да ме

славите и да ме почитате“ не сѫ совсѣмъ прави и Ло-
гически; но сѫ смѣши и показватъ една проста и
необразованъ душа. —

За да може аналогія-та да прави вѣрни умозаклю-
ченія когато иска да въведе едно представление
въ объемъ-тѣ на едно друго готово понятие, спорядъ
нѣкои само прилични бѣляци; то трѣба тѣ прилич-
ни бѣляци да сѫ тѣ сами, отъ които зависи бѣлягъ-тѣ
що служи за объемъ на понятие-то; а не оніе, кѫмъ
които онъ има едно посредствено отношение. —
Тѣй на примѣръ, оніе человѣци правятъ едно криво
заключеніе, които оцѣняватъ вѣобщѣ и всякога до-
стойнство-то, добродѣтель-тѣ или ученіе-то на нѣко-
го, спорядъ едикой градъ, или едикое училище; и
казватъ че, защо-то отъ него градъ, и отъ него учи-
лище сѫ излѣчили учени и велики мажи: то непре-
мѣнно трѣба, въ сравняванье-то съ тѣхъ, и едикой
простакъ и злотворенъ человѣкъ да се почита като
„образованъ и добродѣтеленъ!“

Аналогія-та е при това наша-та първа и обичъ-
на дружка въ рани-тѣ врѣсти на животъ-тѣ ни;
и въ тѣ врѣсти — главно-то орудіе на умственно-
то и нравственно-то наше развитие.

Преди да се пробуди сирѣчъ разумъ-тѣ въ своя-
та мислена дѣятельность, едно малко дѣтенце като
се води въ това време и подбажда отъ собственный
свой инстинкти (естественно чувство): составлява
си аналогии и уприличява единъ предметъ на други,
който има свързъ съ неговы-тѣ инстинктивни потреби
и — като че се стреми да се возползва отъ упри-
лично-то, за да удовлетвори сѫщи-тѣ тъя потреби.
По тѣзи причинѣ аналогія-та е най удобна метода
за дѣтскѣ-тѣ отхранѣ: она быва въ тая епоха на
животъ-тѣ ни първа-та наша учителница и чрезъ
ней най лесно могѣтъ да се съобщатъ на едно дѣ-
те начияни-тѣ понятия, които трѣба да ограничатъ

неговыи животъ и дѣятельность-тѣ му. Въ тая врѣсть мы твѣрдѣ лесно се подстроивамы подъ образцы-тѣ и примѣры-тѣ на онія лица , како се намиратъ окол' наасъ; и, до сего безсмѣтній нашъ животній инстинкты забира полекж-лекж да дѣйствова по сознательно и да се преобрѣща въ едно чювство привязанности и нѣжной любви. И тѣй, съдѣржанье-то на наши-тѣ сужденія приготвя се єще отъ само-то начало на животъ-ть ни; и — всичко зависи отъ онова вліяніе, кое-то е ималъ нашій инстинктъ въ тая епоха отъ околны-тѣ му предметы и впечателнія. Като растемъ же вѣшино (тѣлесно) мы, при благопріятни обстоятельства, можемъ да растемъ єще по бистро вѣтрепно (духовно); и, колкото по много се ограничиватъ наши-тѣ чувственни наклонности и желанія: толкова по много обикновенно порасва и се вѣзвишава енергія-та нашего духа.

Забѣлежка 18) Спорядъ горѣзложениое, разумѣва се ясно, какво голѣмо вліяніе иматъ околни-тѣ предмети и околни-тѣ впечателнія при отхрана-та на едно дѣте; и — вѣобще, при умствено-то негово развитіе. По тѣзки причинѣ отъ просты, необразовани и развращенны фамиліи единого народа, вѣобще се отхранявать и порасвать прости необразовани и развращенни чада. За това, мили съотечественници! отхраняйте и образувайте дѣца-та си пѣрво вы въ кѣщи-тѣ си, доро сж єще малки и не се надѣйте само на училища-та и на учителы-тѣ; защото видѣхте по горѣ че всичко почти нравственно и душевно образованіе единого человѣка зависи отъ онія начала, които онъ е пріель въ дѣтската си врѣсть отъ лица-та и предметы-тѣ що го въ него време забикали и поучивали: трудете се слѣдователно да имъ вѣджнете въ тая плодоторна епоха истинны-тѣ Евангелски, а не суевѣрны начала! . . .

II. ЗА РАЗВИТИЕ-ТО НА УМОЗАКЛЮЧЕНИЕ-ТО.

Вѣзвратно извожданье на частности отъ общо-то.

§. 46.

Мы видѣхмы че за да си состави разумъ-ть едно общо сужденіе отъ другы частны, дѣйствова индуктивно: и, като се стреми кѣмъ общо-то това сужденіе, като една рѣка въ океанъ-ть си, разглѣдва внимателно частны-тѣ; и щомъ намѣри тукъ тамъ нѣкаки прилики помежду имъ; дѣйствова аналогически и гы съединява въ едно общо. Индукція-та слѣдователно и Аналогія-та съ два источника на мисли-ти ни, които получватъ свое-то начало въ безпредѣлна-та область на опытъ-тъ. И тѣй, като достигни разумъ-ть ни до *едно общо*, въ кое-то части-тѣ се явяватъ въ цѣло-то си, недѣлими-тѣ познаватъ родъ-тѣ си, вещество-то получава приличнѣ-тѣ си формѣ: то се свѣрша вѣчъ формално-то *наведеніе* общаго на частное, и веществнио-то *подведеніе* частнаго подъ общее; — тукъ се утвѣрдява основаніе-то нашего знанія, кое-то се храни съ вещественны стихіи, а живѣе по законъ-ть нашего духа. Отъ тукъ пакъ нашій разумъ съобщава, чрезъ извожданье-то на частности отъ общее, на мислянѣ-то си едно вѣзвратно движеніе. Това движеніе друго нишо не е, освенъ едно силлогистическо развиваанье на мисли-ти ни, и тѣхно проявяванье въ формѣ на посредственно-то умозаключеніе. Примислянѣ-то же или силлогизмъ-ть не е едно мислянѣ чисто формално; — като се основава сирѣчъ оно на общо-то сужденіе, трѣба да има работѣ и съ вещество-то; понеже оно се явява съ извѣстна-та форма. А това средство на вещество-то съ формѣ-тѣ е най

главно-то въ силлогизмъ-тъ и най трудно-то е да може нѣкой да го представи и подкрепи.

СТО ПРОИСХОДЯЩЕ ВЪ УЧЕНИИ О СЛѢДОВАТЕЛЬНОМЪ УМОЗАКЛЮЧЕНИИ

Вещество и свойство на посредствено-то умозаключение.

§. 47.

Мы казахмы по горѣ (въ §. 42) че всяко едно посредственно умозаключение состои отъ едно съединяванье на нѣколко сужденія чрезъ формално-то съотношеніе на понятія-та имъ. Отъ тукъ се явно разумѣва че 1) понятія-та и 2) сужденія-та трѣба да составятъ вещество-то на умозаключенія-та.

1) Когато едно умозаключеніе се опира на едно общо основаніе, то оно може да има само три понятія. Двѣ-тѣ отъ тѣхъ сѫ: подлежаще и сказуемое общаго сужденія а третъе-то е то, кое-то се стави въ формално отношение къмъ едно-то отъ ноговы-тѣ понятія: — Тия понятія въ умозаключеніе-то називаватъ се *термины*.

То понятіе, кое-то не влизавъ въ составъ общаго сужденія, а само се стави въ формално отношение къмъ него називава се *по малкій*, или въобще, мыще го нарѣчимъ *малкій терминъ*. Оно удѣржава въ заключеніе-то на силлогизмъ-тъ значение подлежащаго (П). То понятіе, къмъ кое-то малкій терминъ се стави въ формално отношение називава се *средній терминъ* (М). То понятіе, чрезъ кое-то се опредѣля средній терминъ, називава се *по голѣмій* или — *голѣмій терминъ*, и оно быва въ заключеніе-то на силлогизмъ-тъ сказуемо (С). За объяснителенъ при-
мѣръ да зѣмнемъ слѣдующо-то умозаключение:

Прилѣжни-тѣ ученици сѫ похвални;
Стоянъ е прилѣженъ ученикъ,
Слѣдователно, Стоянъ е похваленъ.

Въ туй умозаключеніе. „Стоянъ“ е малкій терминъ; „прилѣжни ученици“ — средній; „похвални“ — голѣмій терминъ. Тія понятія, или все одно, тіе термини, за това се називаватъ: *по малкій*, *средній*, и *по голѣмій*; зашто обширность-та на объеми-тѣ имъ не е еднаква: най малкое понятіе се съдѣржава въ объемъ-тѣ средняго; а среднѣе-то въ объемъ-тѣ на най голѣмо-то.

2) Както въ умозаключеніе-то могътъ да бѫдѫтъ три термина; то такова же могътъ да бѫдѫтъ въ него и сужденія. Отъ тия сужденія двѣ-тѣ обикновенно се називаватъ „*посилки*“ (допрашанія); а третъе-то — „*слѣдствіе*“ или заключеніе. Оная посылка що изражава отношеніе-то между средній и голѣмій терминъ (М—С), или (С—М — назива-ва се „*пѣрва*“, или „*по висока*“; оная же що се со-ставлява отъ малкій и средній терминъ (П—М), или (М—П); — „*втора*“ или „*по низка*“; а заключеніе-то е едно сужденіе, що свѣрзва термины-тѣ малкій и голѣмій (П—С). Напримѣръ, въ горѣзложеніо-то умозаключеніе сужденіе-то: „Прилѣжни-тѣ ученици сѫ похвални“ е *пѣрва-та посылка*; сужденіе-то же: „Стоянъ е прилѣженъ“ — е *втора-ша посылка*; а сужденіе-то: „Стоянъ е похваленъ“ е *заключеніе-то*. —

За да може единъ силлогизмъ да бѫде вѣренъ, за да не правимъ сирѣчъ лѣжливи умозаключенія, трѣба всякога да имамы предъ очи-тѣ си истинно-то отношение, и значение-то средняго термина; понеже онъ служи като посредникъ съединенія на вещество-то и на форма-та, и чрезъ то стави самы-тѣ посылки на силлогизмъ-тъ въ вѣро, или невѣро.

отношение. — И тѣй, вѣрность-та или невѣрность-та на одно умозаключеніе и вѣобще всичко зависи отъ средній терминъ. По тѣзи причинѣ, при вещественно-то образование силлогизма, Логика-та обрѣща особенно вниманіе на средній терминъ, и въ туй отношеніе учреждава слѣдующы-тѣ правила:

Правило 1) Средній терминъ непремѣнно трѣба да се на мира въ пѣрва-та и въ втора-та посылка, слѣдовательно въ умозаключеніе-то да се явава два пѣты; и мы трѣба всячески да се вардимъ, щото като преминува отъ една посылка въ друга *да не проиѣни свое-то значеніе*. Въ противенъ же случаѣ умозаключеніе-то бы съдѣржяло не трь, но четыре термина и въ таквъ случаѣ, средній терминъ не быль бы вѣчъ среденъ; зашото въ пѣрва-та посылка онъ бы изражавалъ друго, а въ втора-та друго. Такавъ напримѣръ е онъ въ слѣдущїй силлогизъмъ:
Всяка една мечка е животно крѣвопійно; едно отъ созвѣздыя-та е мечка, слѣдовательно, едно отъ созвѣздыя-та е животно крѣвопійно.

Правило 2) Понеже средній терминъ влизъ въ пѣрва-та посылка на умозаключеніе-то, и спорядъ туй влизъ и въ негово-то основаніе; то, както и въ §. 46 доказахмы, трѣба да е одно сужденіе общо; не е слѣдовательно логически право да се иска и тѣрси общее въ чистно-то; и, като се полага това послѣднѣе-то за основаніе, да се лишава силлогизъмъ-тѣ отъ дѣйствителнѣ основателностъ. А за да се предувардимъ отъ едно таково злоупотребленіе, трѣба *умозаключеніе-то ни да не состои ошъ едны чистны посылки*. Въ противенъ случаѣ, неговій среденъ терминъ, като чистенъ, можилъ бы да се относя кѣмъ едно-то отъ понятія-та му, а вовсе да не се относя кѣмъ друго-то: не быль бы слѣдовательно и среденъ

терминъ. По тѣзи причинѣ, слѣдующїй силлогизъ не е нито вѣренъ, нито правъ; зашото средній терминъ, или все едно пѣрва-та посылка, состои отъ едно чистно а не общо сужденіе.

Нѣкои человѣци сѫ бѣли като снѣгъ;

Цигани-тѣ сѫ человѣци,

слѣдоват: Цигани-тѣ сѫ бѣли като снѣгъ.

Правило 3) Както средній терминъ трѣба да посредстваша между подлежаще-то и сказуемо-то на умозаключеніе-то; подобно трѣба онъ, за да изрази основаніе-то, спорядъ кое-то да може да се съедини пѣрво-то съ послѣднѣе-то: непремѣнно да се относя положително, ако не кѣмъ двѣ-тѣ тія понятія; то покрайней-мѣрѣ кѣмъ едно-то отъ тѣхъ и таковимъ образомъ да съобщава положителность на онова сужденіе, чрезъ кое-то се изражава туй негово отношеніе. Отъ това произила слѣдующе-то правило: *Умозаключеніе-то не трѣба да состои ошъ едны отрицателны посылки*. Въ противенъ случаѣ сужденія-та бы были въ него безъ никаквѣ связи, и безъ никаквѣ зависимости, и неговій среденъ терминъ ималь бы значение едного отстраненнаго понятія, спорядъ кое-то съединеніе-то подлежащаго съ сказуемо-то оставало бы едно безразлично чюждо дѣло. Таквъ е напримѣръ средній терминъ въ слѣдущїй силлогизъмъ:

Ни единъ человѣкъ не пасе трѣвѣ;

ни единъ воль не е человѣкъ,

слѣд: ни единъ воль не пасе трѣвѣ.

За формъж-тѣ на посредствено-то умозаключеніе и за нейны-тѣ видове.

§. 48.

Понеже вещество-то на едно умозаключеніе состои отъ извѣстно число на понятія и сужденія; то явно е че взаимно-то отношение на първи-тѣ и различие-то на послѣдни-тѣ трѣба да опредѣлятъ формъж-тѣ му.

1) Като обѣрнемъ внимание на понятія-та въ умозаключеніе-то, мы забѣлжвамы че средній терминъ трѣба да е поставенъ и въ двѣ-тѣ негови посилки, и спорядъ туй мы лесно вѣчъ ще предположимъ че сказуемо-то може да бѣде поставлено само въ първа-та посилка; защото съ вторж-тѣ обикновено се изражава отношение-то подлежащаго кѫмъ средній терминъ; равнимъ образомъ и подлежаще-то може да се постави въ втора-та посилка, защото първа-та всяко-то показва отношение-то средняго термина кѫмъ сказуемо-то. А като предположимъ и се увѣримъ въ това, мы намѣрямъ че умозаключеніе-то, спорядъ понятія-та му, получава толкова различни формы, колкото различни мѣста може средній терминъ да заджржи въ първа-та и въ втора-та посилка. За по точно-то же опредѣленіе на число-то имъ, да зѣмнемъ двѣ-тѣ посилки и да поставимъ средній терминъ на мѣсто на подлежаще-то и на сказуемо-то, въ една-та и друга-та отъ тиа посилки: — ще получимъ слѣдующы-тѣ четири формы.

Но ако разглѣдамы умозаключеніе-то спорядъ понятія-та му, то и ще се увѣримъ че оно и не може да има по много отъ четири формы, и какъ четвѣрта-та е вѣзвратна на първж-тѣ; а третья-та — на вторж-тѣ. Тія форми обикновенно се називаватъ *фигури на силлогизмъ-шъ*.

Мы назначихмы (въ § 47) за по голѣмѣ лесни-нѣ букви-тѣ П, вмѣсто подлежащее или малкій терминъ, М, вмѣсто средны терминъ, и С, вмѣсто сказуемое. И тѣй, ако употребимъ тиа буквы и составимъ отъ тѣхъ едно умозаключеніе, ще получимъ:
 $M-C$ Който е добродѣтеленъ, благополученъ е;
 $P-M$ Господинъ Петръ е добродѣтеленъ;
 $P-C$ слѣдоватъ: Господинъ Петръ е благополученъ.

Ако поискамы же да представимъ и четире-тѣ фигури на силлогизмъ-тѣ ще получимъ:

- 1) $M-C$ Който е добродѣтеленъ, благополученъ е;
 $P-M$ Господинъ Петръ е добродѣтеленъ,
 $P-C$ слѣдоватъ: Господинъ Петръ е благополученъ.
- 2) $C-M$ Благополученъ е който е добродѣтеленъ;
 $P-M$ Господинъ Петръ е добродѣтеленъ,
 $P-C$ слѣдоватъ: Господинъ Петръ е благополученъ.
- 3) $M-C$ Който е добродѣтеленъ благополученъ е;
 $M-P$ Добродѣтеленъ е Господинъ Петръ,
 $P-C$ слѣдъ: Господинъ Петъ е благополученъ.
- 4) $C-M$ Благополученъ е който добродѣтеленъ;
 $M-P$ Добродѣтеленъ е Господинъ Петръ,
 $P-C$ слѣдоватъ: Господинъ Петръ е благополученъ.

2) Колкото же за возможны-тѣ формы на умозаключеніе-то, спорядъ различие-то на сужденія-та му, забѣлжвамы само че, както сужденія-та бывать формално общы-утвѣрдителни, общи-отрицателни, чистни-утвѣрдителни, и чистни-отрицателни (за които мы хортувахмы въ §. 34); то и ще получимъ различни умозаключенія спорядъ различни-тѣ тиа сужденія; но които пакъ ще се основаватъ на общо или чистно утвѣрдително-то, или пъкъ на общо или чистно отрицателно-то имъ свойство. За да не составимъ Логикж-тѣ си тѣмнѣ, мы не рачихмы да изложимъ

особенны силлогистические фигуры за тые разновидны но лесно понятны силлогизмы.

За раздѣленіе-то на умозаключенія-та.

§. 49.

При разглѣданье-то на различни-тѣ части на умозаключеніе-то, мы постоянно предполагаемъ че малкій неговъ терминъ, или влѣзва, или не влѣзва въ объемъ-тѣ на средній терминъ; сирѣчъ че има едно или положително или отрицательно отношеніе кѣмъ основателно-то сужденіе. До когато таково едно наше предположеніе дѣйствително се оправдава: то спорядъ него трѣба всякога у насъ да се образува едно въ всички-тѣ негови части категорическо умозаключеніе; защото въ такжвъ случаѣ и посылки-тѣ му и заключеніе-то му ще бѫдѣтъ сужденія категорически. Но може да се случи, както и често се случава че не е ясно и очевидно ако малкій терминъ, се съдѣржя или не се съдѣржя въ объемъ-тѣ на средній терминъ, или ако се съдѣржя, какво мѣсто му принадлежи въ него? Такива неясни сужденія бывать не рѣшителни; и мы, за да составимъ ясно таково едно не рѣшително отношеніе на понятія-та: употреблѣвамъ другы способъ и въ форма-та му, мы примѣстямы малкій терминъ отъ вторж-тѣ посликѣ въ пѣрвѣтѣ, и го съединявамъ съ голѣмый терминъ посредствомъ средній. Мы доказахмы при това (въ § 38) че не рѣшителни-тѣ сужденія имать нѣкога единѣ условиѣ, а другажди единѣ раздѣлителї формѣ; спорядъ това свойство на сужденія-та, могѧтъ и и силлогизми-тѣ съ посылки-тѣ си также да се назовожтъ — едни условни, а други раздѣлителни. И тѣй, спорядъ горѣзложенное произлизатъ и се об-

разуватъ три рода на умозаключенія-та: 1) Умозаключеніе категорическо, 2) Умозаключеніе условно и 3) Умозаключеніе раздѣлително.

Или же сказано отъ зонъ да съмъ описану, онѣ съзѣнѣи — 3) Умозаключеніе условно съзѣнѣи съзѣнѣи или отъ съмъ описану: атака съзѣнѣи съзѣнѣи (старѣи). Категорическое Умозаключеніе.

§. 50.

Категорическо умозаключеніе ето, въ кое-то дѣвѣтъ посылки и заключеніе-то съ сужденія категорически; или въ кое-то пѣрвата посылка изражая категорически отношеніе-то между средній и голѣмый терминъ, а второ-то показва че малкій терминъ непремѣнно трѣба да се съединява положително или отрицательно съ сказуемо-то.

На примѣръ:

Нравственни-тѣ науки съ полезни;
но Логика-та се относя кѣмъ нравственни-тѣ науки
слѣдоватъ: Логика-та е полезна.

Сознаніе-то отношенія между малкій и средній терминъ; или между средній и голѣмый терминъ е разностѣжно ясно, и спорядъ тѣзи различнѣ ясность устроява се категорическо-то умозаключеніе въ три разны видове; — оно быва сирѣчъ въ такжвъ случаѣ: — а) Пѣлній, категорический силлогизмъ, б) напоминателній силлогизмъ (évidençia), в) дополнителній силлогизмъ (épi-chôrura).

а) Пѣлній, категорический силлогизмъ е той, въ който отношеніе-то между средній и голѣмый терминъ, и между малкій и средній терминъ се дѣйствително исказва — е ясно; и че изводѣтъ на слѣдствиѣ-то отъ основаніе-то е очевиденъ и — всичко това е изказано и изложено. — Такжвъ е горѣ-

зложеній примѣръ и тукъ е излишно да го повторимъ.

б) Напоминателенъ силлогизмъ (*ἐνδεικτικός*), е таково едно умозаключение въ кое-то първа-та, или втора-та посилка се само подразумѣватъ (се — напомнятъ) но не се изказватъ; защото отношение-то или средняго термина къмъ голъмый, или малкаго къмъ средный, быва въ него и безъ туй очевидно. Твой напримѣръ въ силлогизмъ-тъ:

Марсъ е планета;

слѣдоват: онъ свѣти съзаетъ-тѣ слѣнчовѣ свѣтлинѣ.

Първа-та посилка е: „всички-тѣ планети свѣтъ съ заетъ свѣтлинѣ“, и понеже се предполага че она се подразумѣва отъ само-себе си, изпустена е, и по тѣзи причини тойзи силлогизмъ става *напоминателенъ*. Същимъ образомъ мы можемъ да задържимъ въ него първѣ-тѣ посилкѣ и да изпуснемъ вторѣ-тѣ и да кажемъ:

Всички-тѣ планети свѣтъ съ заетъ свѣтлинѣ; слѣд: и Марсъ свѣти съ заетъ свѣтлинѣ.

в) Допълнителенъ силлогизмъ (*ἐπιχήρυτος*) се назава онѣй, въ който за по голъмѣ точностъ и ясность влѣзва една мисль отъ другы единъ силлогизмъ и служи за доказателство на една отъ неговы-тѣ посилки. Напримѣръ:

Всички-тѣ науки сѫ полезни, защото образуватъ умъ-тъ и сѫрдце-то;

Но Логика-та е наука;

слѣдователно Логика-та е полезна.

Тукъ е явно че мисль-та, която е пригудена въ тойзи силлогизмъ въ първа-та му посилка не е друго нищо, освенъ на други единъ, — именно на слѣдующій силлогизмъ:

Всичко що образува умъ-тъ и сѫрдце-то е полезно; но науки-тѣ образуватъ умъ-тъ и сѫрдце-то; слѣдов: науки-тѣ сѫ полезни.

Отъ това е видно че епихирена-та е единъ добъръ и често употребляемій способъ на сказяванье и на най близкѣ-то съединеніе на много умозаключенія що се едно подиръ друго развиватъ.

2) Условно умозаключение.

§. 51.

Условно умозаключение е то, въ кое-то първата посилка быва всякога едно условно сужденіе. — Мы видѣхмы (въ § 40) че условно-то сужденіе обикновено состои отъ двѣ часты — предидѣющѣ и послѣдующѣ; спорядъ туй негово свойство, втора-та посилка въ условни-тѣ умозаключенія или полага категорически предидѣющѣ-то на първа-та посилка и чрезъ то заключива за по подирнѣ-то ѹ, или отреква категорически подирнѣ-то на първа-та посилка и таковимъ образомъ привожда на отрекванье и предидѣющѣ-то ѹ. — На примѣръ:

Ако сте почтенъ человѣкъ, плащайте си длѣгове-тѣ; но вы не си плащате длѣгове-тѣ; слѣд: вы не сте почтенъ человѣкъ.

Тая е обикновенна-та форма на условній силлогизмъ. А ако поискамъ да се образува онъ по четири-тѣ фигури; то негово-то таково образуванье е возможно само въ той случай, когато не само първата посилка, но и втора-та и заключеніе-то — ще сѫ сужденія условни. И твой, условній силлогизмъ,

въ собствений смисъл на това слово, образува се само по първи-тъ двѣ фигури на умозаключеніе-то, и по тѣзи причинѣ образуваніе-то му се опредѣлява съ слѣдующи-тъ двѣ правила:

Правило 1) Возможно е да се заключава въ услови-ти-тъ умозаключенія отъ *сѫществованіе-то* къмъ *сѫществованіе-то на слѣдствіе-то*; какво и да е едно-то и друго-то — утвѣрдително, или отрица-телно. Тойзи способъ умозаключенія се свѣрша по първѣ-тѣ фигурѣ и се називава *положителенъ*.

Правило 2) Возможно е да се заключава отъ *несѫществованіе-то на слѣдствіе-то* къмъ *несѫщес-твованіе-то на основаніе-то*; какво и да е едно-то и друго-то — утвѣрдително или отрица-телно. Тойзи способъ заключенія свѣрша се по вторѣ-тѣ фигурѣ и се називава *отрицателенъ*.

3) Раздѣлително умозаключеніе.

§. 52.

Раздѣлително умозаключеніе е то, въ кое-то първа-та посылка быва сужденіе раздѣлително; втора-та же и заключеніе-то — такива, щото: 1) ако втора-та *полага* нѣкoi отъ членове-тѣ дѣленія, то заключеніе-то отреква други-тѣ; или 2) ако втора-та отреква нѣкoi отъ членове-тѣ, то въ заключеніе-то се полага за тѣхъ утвѣрдително. Напримѣръ:

1) Небесни-тѣ тѣла свѣтятъ съ собственнѣ, или съ заетъ свѣтлинѣ:
Мѣсяцъ-тъ свѣти съ заетъ свѣтлинѣ,
Слѣдоват: онъ свѣти не съ собственнѣ.

2) Небесни-тѣ тѣла свѣтятъ или съ собственнѣ, или съ заетъ свѣтлинѣ:
Мѣсяцъ-тъ свѣти не съ собственнѣ свѣтлинѣ,
Слѣд: онъ свѣти съ заетъ.

За да може пѣлесно да се разбира причина-та таковой формы раздѣлителного умозаключенія, и спорядъ неѣ да се опредѣли единъ общи законъ на развитіе-то му; нуждно е да си представимъ едно категорическо сужденіе въ събирателна форма, като първа посылка на силлогизъ-тъ, подъ кои-то трѣба да се подведе чистно-то или видово понятіе, що се съдѣржава въ объемъ-тъ на подлежаще-то ѝ.

Въ първа-та тая посылка раздѣлителнаго умо-заключенія съдѣржава се едно недоумѣніе, и рѣшеніе-то на туй недоумѣніе произвожда се тѣй, щото 1) или втора-га посылка отреква единъ отъ тые членове дѣленія, а заключеніе-то отреква другий, — или 2) втора-та посылка отреква единъ отъ тые членове дѣленія и заключеніе-то утвѣрждава другий. — Спорядъ това свойство раздѣлителнаго умозаключенія, произлизатъ слѣдующи-тъ правила;

Правило 1) Въ втора-та посылка е возможно да се полага единъ отъ противоположни-тѣ членове и чрезъ то въ заключеніе-то да се отреква отъ останали-тѣ. — Тая форма се називава *положително-отрицателни* способъ.

Правило 2) Въ сѫща-ша втора посылка возмо-жно е да се отрѣза единъ отъ противоположни-тѣ членове, и чрезъ то да се полага въ заключеніе-то за останали-тѣ. — Тая форма се називава *отрица-телно-положителни* способъ.

Раздѣлителнїй силлогизъ се образува спорядъ всички-тѣ четире фигури и слѣдователно раздѣли-телни-тѣ сужденія явно се смѣшаватъ съ съедини-телни-тѣ и събирателни-тѣ. Таковимъ образомъ подъ

* *

име-то на раздѣлителни умозаключенія образуватъ се категорически силлогизми.

За лжовны-тъ умозаключенія, или за софиизмы-тъ.

§. 53.

Като изложихмы правила-та за образуванье-то на умозаключенія-та и като показахмы въ какви законни форми они могуть да се проявятъ; сеги ни е много лесно да различимъ отъ тѣхъ всички-тъ неслѣдственни съ тия правила умствованія и да разглѣдамы: противъ що именно тѣ погрѣшаватъ. — Това ще бѫде като едно разпознаванье на болесть-та человѣческаго мисленія; и разумъ-тъ ще е современно единъ логически цѣлителъ на тая умственна болесть.

Преди обаче да разглѣдамы тия лжовни умозаключенія, или софиизмы; трѣба да забѣлежимъ, че единъ мыслящій человѣкъ гы прави или 1) съ цѣль да излѣжи другы го; или 2) пѣкъ защото „умъ има но разумъ нѣма“ и слѣдователно онъ безъ сознаніе и противъ собственнѣтъ си воли иска да излѣжи самъ себе си. Въ първій случай лжовни-тъ умозаключенія се називаватъ собственно *софиизми*; а въ вторій — *паралогизми*. Но Логика-та не е въ состояніе да задѣржи и докаже това раздѣлянье на формально-лжовни-тъ умозаключенія и умствованія; защото она нѣма средства — да опредѣли ако една лжовна мысль се произнося съ сознаніе, или безъ сознаніе. По тѣзи причинѣ много по удобно и прилично е да се разглѣдватъ лжовни-тъ умствованія отъ кѣмъ странѣ-тъ на составителни-тъ части на силлогизмъ-тъ; сирѣчъ: 1) термины-тъ и 2) посил-

кы-тѣ му; и да се съникасва каковимъ образомъ тѣ погрѣшаватъ противъ онъя правила, що опредѣляватъ законностъ-тѣ имъ.

1) Когато една погрѣшка произхожда отъ злоупотребленіе-то на термини-тѣ въ едно умозаключеніе, тогава трѣба да разумѣвамы средний терминъ особенно; понеже онъ се стави и въ двѣ-тѣ посилки на силлогизмъ-тъ и служи като една негова основна частъ. Такови погрѣшки противъ средний терминъ сѫ слѣдующи-тѣ.

a) Кога средний терминъ влѣзва въ една-та посилка подъ иѣкое ограничванье, а въ друга-та безъ всяко едно ограничванье. Напримѣръ:

Всѣки человѣкъ може да успѣва въ науки-тѣ; но всѣки лудъ е человѣкъ,
слѣдоват: всѣки лудъ, или полудѣлъ може да
успѣва въ науки-тѣ.

b) Ако двѣ понятія влазятъ въ двѣ посилки, то средний имъ терминъ е также двусмисленъ и прiemва двѣ значенія; а двусмисленостъ-та му зависи отъ основа отношеніе, въ кое-то онъ се стави кѣмъ други-тѣ понятія. Напримѣръ:

Щото не е загубвалъ иѣкой, има го;
но Господ. Н. Н. не е загубвалъ рога;
слѣдоват. Г. Н. Н. има рога.

2) А ако въ единъ силлогизъмъ средний терминъ е правъ и вѣренъ и при всичко туй заключеніе-то показва че силлогизмъ-тъ е пакъ лжовенъ; то мы трѣба да искаемы причины-тѣ на тая лжовностъ въ посилки-тѣ на умочаключеніе-то, и особенно въ първа-та или основна посилка. Такива погрѣшки противъ правила-та на основаніе-то на силлогизмъ-тъ быватъ слѣдующи-тѣ:

a) Кога въ едно умозаключеніе първа-та по-

силка се приемва за общъ, действително же она нѣма никаквъ общностъ; а е само едно обѣобщаванье на нѣколко чистни случаи, въ които сѫникасанье-то и опытъ-тъ почти всякога намѣрвали едны-тъ и сѫщи свойства. Напримѣръ, нѣкои казватъ:

Всичко що хвѣрчи яде се;
но мухи-тъ и други насѣкоми хвѣрчятъ,
след. мухи-тъ и много вредни насѣкоми трѣба
да се ядатъ.

Тукъ видно че чистни нѣкои случаи представени за общы правила и сужденіе-то въ пѣрва-та по- силка совсѣмъ не е право.

б) Кога въ пѣрва-та по силка общо-то сужденіе, или основаніе-то произлиза отъ еднъ недостаточнъ и тѣхъдѣ скорѣ индукціѣ, и обстоятелства-та на основываемій предметъ се зематъ за достаточно основаніе. При таково едно лжовно умозаключеніе, разумъ-тъ тѣй разсѣжда: бывало много паты, че едно известно явленіе се придруживало отъ едикой случай, или че тойзи случай подиръ него слѣдовалъ. Но тѣзи причинѣ онъ лжовно прави заключеніе-то си: че и сега и всякога трѣба туй явленіе да се на- мира въ свъзь съ сѫшътъ случай; и че може да за- виси отъ него. Такжвъ единъ лжовенъ силлогизъ правяте Биляри-тъ и Щарлатани-тъ за да лжаятъ по лесно хора-та; и тѣй тъ казватъ:

За едикои болѣсть, едикое лѣкарство е най
добро и всякога помога,
но едикой боленъ има повидимому сѫшъ-тъ
болѣсть;
слѣд. и нему трѣба да помогне сѫщо-то лѣкар-
ство.
и — слѣдователно, казватъ они, мы го изѣря-
вамы!...

3) Паралогизъ се називава едно таково умо- заключеніе, въ кое-то пѣрва-та по силка, совсѣмъ не може да служи като основаніе, за да се изведе отъ него едно известно слѣдствіе; и — слѣдователно ако нѣкой си предположи таково едно лжовно основаніе за право, и се мѣчи да толкува спорядъ него едно известно явленіе; то се разумѣва че онъ лжжи себе си. Тѣй Коплеръ лжилivo доказаваше че земя-та стои а сълѣнце-то се варти окол'неї. Тѣй единъ Нѣмецъ за да истѣлкува причинѣ-тъ, по кои-то хора-та се разболяватъ прави си слѣдующе- то лжовно умозаключеніе:

Защото Адамъ и Ева съгрѣшили предъ Богъ —
то и начали да се разболяватъ;
Но мы человѣци-тъ происхождамы отъ Адама
и Евѣ,
слѣд. и мы по това смы грѣшни; и — се разбо-
лявамы.

Тукъ видно че само-то основаніе е криво, и че слѣдствіе-то никакъ не може да се произведе отъ него, и че бѣдній Нѣмски Докторъ безъ сознаніе лжжи себе си; по тѣзи причинѣ и станѣ предметъ на укори и присмѣвки. (Рингсайсъ).

За сложни-тъ умозаключенія или сориты-тъ.

§. 54.

За да можемъ да изразимъ мислы-тъ си различно и въ всѣки случай, не е достаточно да употребимъ само *едно*, или нѣколко, но *отдѣлни* умозаключенія: въ подобни случаи трѣба да съединимъ *отдѣлни-тъ* умозаключенія за да бѣдѣтъ онъ готови и гибки

орудія, чрезъ кой-то да можемъ логически да изрѣзимъ всяко едно желаемо съединеніе на мисли-тѣ си. Правила-та, спорядъ които се съединяватъ отдельни-тѣ умозаключенія помежду си, сѫ слѣдующи-тѣ. — Когато нѣколко отдельни умозаключенія трѣба да се поставятъ въ взаимно отношеніе, въ формата сирѣчъ на сужденія, то често се случава че:

Правило 1) Или подлежаще-то не е возможно да се приведе въ непосредственна связь съ средниятъ терминъ; (а известно че въ едно умозаключение термини-тѣ сѫ само три) спорядъ дѣто объемъ-тѣ му е твѣрдѣ тѣснѣ, сравнително съ объемъ-тѣ последниаго (сред. термина), или че:

Правило 2) Зказуемо-то не быва да се отнесе непосредствено къмъ средниятъ терминъ; понеже оно се показва твѣрдѣ отдалечно отъ него съ бѣлягъ-тѣ си. Въ такива случаи разумъ-тѣ трѣба — или отъ подлежаще-то, или отъ зказуемо-то да преминува къмъ средниятъ терминъ чрезъ нѣколко посредственни понятія. —

1) За да объяснимъ: какъ се съединяватъ отдельни-тѣ умозаключенія спорядъ пѣрвый случай, да зажмнемъ за примѣръ основаніе-то на единъ силлогизъмъ: „Всичко що е Божественно безсмертно е“ и да кажемъ че трѣба да се извади отъ него заключеніе-то относително за „човѣческѣ-тѣ душѣ.“ Тукъ е очевидно какъ човѣческа-та душа не може да се подведе непосредствено подъ понятіе-то „Божественъ“ слѣдователно при само-то посредствиye на средниятъ терминъ не може да се назове *безсмертна*. А за да можемъ да намѣремъ отношеніе-то между подлежаще-то „човѣческа-та душа“ и средниятъ терминъ „Божественъ“: трѣба да подведемъ подъ понятіе-то „Божественъ“ нѣколко други понятія, които да посредствуватъ между „Божественъ“ и „човѣческѣ-тѣ душѣ“ и да видимъ не ще ли влѣзе

и наше-то подлежаще подирь туй подвожданье въ объемъ-тѣ на средниятъ терминъ. И тѣй мы ще изложимъ сложно-то си умозаключеніе слѣдующимъ образомъ:

Всичко що е Божественно безсмертно е;
всичко созданное по Божественному образу е
также безсмертно;
человѣкъ е созданъ по образу Божию;
но нѣщо Божественно въ человѣка е само душата слѣдов. човѣческа-та душа е безсмертна.

Тукъ е видно че наше-то подлежаще „*душа-та*“ влѣзо вѣч въ кругъ-тѣ на „Божественъ“; но влѣзо чрезъ посредство-то на созданіе-то човѣческо „*по образу и по подобію Божію*“ и чрезъ посредство-то на доказателство-то че образъ и подобіе Божие въ човѣка друго нищо не е, освенъ душа-та му; а като влѣзо въ кругъ-тѣ на „Божественъ“ оно си усвоило и негово-то сказуемо — *бесмѣртие-то*.

2) За да объяснимъ же, какъ наши-тѣ отдельни умозаключенія се съединяватъ спорядъ вторыи случай, да зажмнемъ за примѣръ сужденіе-то: „истинній Христіанинъ е благополученъ“ и да кажемъ че това сказуемо „благополученъ“ дѣйствително трѣба да принадлежи на туй подлежаще „Истинній Христіанинъ“; но защото непосредствено-то отношеніе между тиа двѣ понятія не е очевидно; то за да докажемъ това, трѣба да издиримъ единъ срединъ терминъ, които да показва связъ-тѣ имъ. Да положимъ че такъвъ единъ срединъ терминъ е „уварванье-то на закони-тѣ на Вѣра-та“ и за по голѣмо доказателство, можемъ отъ тойзи срединъ терминъ да извадимъ єще нѣкои други бѣляци, уприличителни на цѣль-та ни. — Таковимъ образомъ мы ще съставимъ слѣдующе-то сложно умозаключеніе:

Всѣки истинни Христіанинъ варди законы-тѣ на Вѣра-та;

всѣки объюздиающій страсти-тѣ си быва умѣренъ и доволенъ;
всѣки, който е умѣренъ и доволенъ; благополученъ е;
слѣдоват. истинній Христіенінъ е благополученъ.

И тѣй, чрезъ вѣставянье-то на три понятія входѧ сего сказуемо-то „благополученіи“ въ связь съ подлежаще-то „исшинній Христіенінъ.“ Тукъ, както и въ пѣрвій случай, видно е также че термини-тѣ сї по много отъ тры. Но трѣба да забѣлежимъ че въ всяко едно отъ тѣхъ подлежаще-то е одно; сказуемо-то е также едно; увеличено е же само чи-сло-то на понятія-та, а современно и число-то на по- силки-тѣ; и — ако вникнімъ въ туй увеличивање, ще се увѣримъ че: Тія понятія слѣдоватъ едно подирь друго преемственно, както ст҃пала-та на една ст҃лба; тѣй щото въ общій свой объемъ, онъ се почитать като единъ послѣдовательно развивающій се среденъ терминъ. Такови умозаключенія се називаватъ *сори-ти* или *сложни умозаключенія*.

За видове-тѣ и образуванье-то на сорити-тѣ.

§. 55.

Сорити-тѣ спорядъ горѣзложенніе се образу- ватъ или отъ подлежаще-то чрезъ рѣдъ-тѣ на нѣ- колко средни термини какъ сказуемо-то, или отъ сказуемо-то пакъ чрезъ рѣдъ-тѣ на средни термини какъ подлежаще-то. Въ пѣрвій случай, соритъ-тѣ варви постепенно отъ чистное къ общему; или отъ одно понятіе, тѣсно по объемъ-тѣ си, какъ най близъко-то му — по обширно-то; и най сетнѣ до най обширно-то — сказуемо-то. Напротивъ, въ вторій

случай онъ постепенно варви отъ общее къ чистно- му; или отъ одно понятіе, обширно по объемъ-тѣ си, какъ най близко-то му — по тѣсно-то; и най сетнѣ до данное подлежаще. Соритъ-тѣ пѣрваго рода називава се *постживащеленъ*, или *вѣзлазящий*; а оній, втораго рода — *вѣзврашенъ* или *слазящий*. Впрочемъ, туй наименованіе се основава на вѣн- шинѣ-тѣ формѣ на развитіе-то имъ, а спорядъ вѣтрено-то имъ различе, вѣзлазящій соритъ може да се назове *сложно аналитическо умозаключеніе*, или *сори-ти наведенія*, а слазящій — *сложно-синтети- ческо умозаключеніе*, или *сори-ти подведенія*. Въ пѣрвій родъ на сорити-тѣ, сказуемо-то, чрезъ единъ рѣдъ на нѣколко изводими едно отъ друго средни термини, подвожда се на подлежаще-то; а въ полѣдній — чрезъ единъ рѣдъ на изводими средни терми- ни, подлежаще-то се подвожда подъ сказуемо-то. — Термини-тѣ и послики-тѣ въ пѣрвій родъ распола- гать се по четвѣртѣ-тѣ фигурѣ на силлогизмъ-тѣ; а въ вторій — по пѣрвѣ-тѣ. Намъ е вѣчъ извѣстно какъ се образуватъ тія фигури; по тѣзи причинѣ нѣмамы и нуждъ да хортувамы: каквы правила трѣ- ба да слѣдова тойзи или онзи родъ на сорити-тѣ при свое- то образуванье. Но за да може *утиличване-то* и *положеніе-то* въ дѣйствіе на тіе закони да е лесно за построианье-то на едно сложно умозаклю- ченіе; трѣба всички-тѣ негови послики що изражя- ватъ едно взаимно отношеніе на средни-тѣ термини, да представляватъ всички-тѣ като единъ самъ, и да е такава, каквато она е длжна да е съгласно съ условія-та на една или друга форма на силлогизмъ-тѣ. За примѣръ мы излагамы слѣдующе-то сложно умо- заключеніе.

Разумній чоловікъ е привѣжливъ ;
привѣжливій чоловікъ владѣє страсти-тѣ си ;
владѣючій страсти-тѣ си е умѣренъ ;
умѣренний чоловікъ е безъ грижжъ ,
безгрижний чоловікъ е благополученъ ;
слѣдов . разумній чоловікъ е благополученъ .

Сложни-тѣ умозаключенія , или сорити-тѣ друго
нищо не єжъ , освенъ единъ рѣдъ на усѣченіи сил-
логизми ; понеже тіе послѣдни-тѣ слѣдовали едно-
образно единъ подирь другы и се съединявали между
себе си неизмѣнно съ една родовж связъ . По тѣзі
причинѣ всѣки сорить може да се разложи на едно
извѣстно число пажны силлогизми , които ще сж вѣр-
зани вещественно чрезъ свои-тѣ посылки и заклю-
ченія и ще составятъ единъ силлогистическая веригж
(синджиръ) . — Составителни-тѣ же силлогизми , ка-
то отдѣлни части на тая верига , ще се относять единъ
каждъ другы или тѣжъ , че пажрвий ще се основава на
вторій ; вторій на третій , и — таковимъ образомъ
всички — на послѣдній ; или пажкъ тѣжъ , че вторій ще
се основа на пажрвій , третій на вторій и таковимъ обра-
зомъ всички — на пажрвій . Отношеніе-то на силло-
гизми-тѣ по пажрвый способъ става въ вѣзлазывающи-тѣ
сорити и тойзи способъ се називава ёще *еписиллогистическо* . Отношеніе-то же на силлогизми-тѣ по вторій
способъ става въ слазяющи-тѣ сорити и — се нази-
вава *просиллогистическо* . — И тѣжъ , едно сложно
умозаключеніе , или единъ сорить , може да се разло-
жи на отдѣлни умозаключенія ; и — спорядь отноше-
ніе-то имъ , или на *еписиллогистическо* , или на *просиллогистическо* силлогизмы . При това единъ *вѣзла-
зывающи* сорить може да се преобжрне въ *слазяющи* като се промѣни отношеніе-то на силлогизми-тѣ му:
то есть като се промѣни отношеніе-то на посылки-тѣ
и термини-тѣ му . —

За услови-тѣ и раздѣлителни форми на
сорити-тѣ .

§. 56.

1) Въ условній соритъ пажрва-та посылка услов-
наго силлогизма , развиа се въ единъ цѣлъ рѣдъ на
условни , едно отъ друго произтичащи сужденія ;
втора-та же категорическа посылка , съгласно съ пра-
вила-та на условни-тѣ силлогизми , или утвѣрждава
предидѣюще-то пажрваго условнаго сужденія и дава
на заключеніе-то право да утвѣрждава послѣдующе-
то послѣдняго ; или отреква послѣдующе-то послѣ-
дняго условнаго сужденія и предоставя на заключе-
ніе-то да отхвѣрли предидѣюще-то пажрваго . И тѣжъ ,
условній соритетъ , както и условній силлогизмъ раз-
виватъ се положителнимъ и отрицателнимъ обра-
зомъ . — За примѣръ да изложимъ слѣдующи положи-
телно-условный соритетъ :

Ако Г . П . е разуменъ , то онъ е умѣренъ ;
ако онъ е умѣренъ , то е и постоянъ ;
ако е постоянъ , то онъ е несмутителенъ ;
ако е несмутителенъ , онъ е безъ грижж ;
ако е безъ грижж , онъ е благополученъ ;
но Г . П . е разуменъ ;
слѣдоват . Г . П . е благополученъ .

Въ раздѣлителній соритетъ земать се по много-то
сужденія въ условна форми и се подчиняватъ на ед-
но раздѣлително основаніе . За да можемъ ясно да
разумѣемъ значеніе-то и устройство-то на тойзи сори-
ти ; трѣба да представимъ едно какво да е раздѣ-
лително сужденіе , въ кое-то спорядь горензложен-
ны-тѣ правила на раздѣлително-то умозаключеніе ,
трѣба да потвѣрдимъ единъ членъ на дѣленіе-то , а

други да отхвърлимъ. Туку като ни се представи таково едно съдженіе, — трѣба и втора-та посылка да прїемне една раздѣлителнѣ форма и чрезъ слѣдствіата що се извождатъ отъ два-та членове на нейно-то дѣленіе: или да се потрѣди или да се отхвърли единътъ членъ на нейно-то условно-раздѣлително съдженіе. Тогава се потвърдява въ заключеніе-то противно-то на онова, що се е отхвърлило чрезъ вторъ-тѣ посылкѣ; или се отреква противно-то онова, що се е потвърдило чрезъ тѣзи послѣдни-тѣ.

На примѣръ:

Бѣлгари-тѣ сѫ, или не сѫ въобще учени и просвѣщени; но мы видимъ въ тѣхъ или учены и просвѣщены, или неучены человѣцы; ако бѣхъ Бѣлгари-тѣ въобще учени, трѣбаше число-то на учени-тѣ да надминува онова на неучени-тѣ; а когато оно — не го надминува, но е єще и твърдѣ по малко, то разумѣва се, че просвѣщеніе-то єще не се е много разпространило изъ Бѣлгарія. слѣд. Бѣлгари-тѣ сѫ єще въобще неучени и непросвѣщени человѣци.

Раздѣлителній сорить вирочемъ много по често прїемва условно-раздѣлителнѣ-тѣ форма; пѣрва-та посылка въ него быва таково съдженіе, въ кое-то подлежаще-то е едно условие, а сказуемо-то состои отъ нѣколко членове на дѣленіе-то, които се полагатъ подъ също-то условие. Въ такжъ случаѣ, втора-та посылка отреква подружно (единъ подиръ други) всички-тѣ членове на пѣрва-та посылка въ сказуемо-то; а сеятѣ заключеніе-то отхвърля само-то условие. Напримѣръ:

Ако Бѣлгари-тѣ сѫ неспособни за ученіе, трѣбаше да гы мислимъ или за бесловесни животни, или за совѣтъ недостойни; но ако бѣхъ бесловесни животни, не щѣхъ да иматъ даръ слова; а ако бѣхъ совѣтъ недостойни, не щѣшѣ да има толкова учени и просвѣщени Бѣлгари, слѣд. Бѣлгари-тѣ сѫ способни за ученіе, и не е право дѣто нѣкои гы клеветятъ.

Ако въ пѣрва-та посылка раздѣлителнаго силлогизма и въ дѣ-тѣ му горѣзложени форми се намиратъ два членове дѣленія: то таково умозаключеніе се називава *диллема*; а ако се намиратъ три члена, *триллема*; и ако четири члена — *тетраллема*; а ако по много отъ четири членове се намиратъ въ тая посылка, то таково умозаключеніе се називава *полиллема*. —

Слѣд. Бѣлгари-тѣ сѫ єще въобще неучени и непросвѣщени человѣци. Ако бѣхъ яко-то учени и просвѣщени, трѣбаше да гы мислимъ или за совѣтъ недостойни, или за бесловесни животни, или за совѣтъ недостойни; но щѣхъ да иматъ даръ слова; ако бѣхъ совѣтъ недостойни, не щѣшѣ да има толкова учени и просвѣщени Бѣлгари, слѣд. Бѣлгари-тѣ сѫ способни за ученіе, и не е право дѣто нѣкои гы клеветятъ.

— вътвърдено на видовъ чин и съчинение то е
именно също членъ на единъ членъ на членъ на
единъ членъ на членъ на членъ на членъ на членъ на
членъ на членъ на членъ на членъ на членъ на членъ на

ЧАСТЬ ТРЕТЬЯ.

ЗА СЪЕДИНЕНИЕ-ТО НА ФОРМИ-ТЪ МИСЛЕНИЯ.

Общій изглѣдъ на съдѣржаніе-то на тая
часть.

§. 57.

Въ предни-тѣ двѣ части на това съчиненіе мы
пространно и чинно изложихмы всичко почти щото
трѣбаше неизбѣжно да се каже за *мисляніе-то* въоб-
ще за *законы-тѣ* спорядъ които единъ человѣкъ
трѣба да мисли, и за различни-тѣ форми на мисляніе-
то: *поняшие-то*, *сужденіе-то*, *умозаключеніе-то* и
за *сложни-тѣ умозаключенія*, или *сориши-тѣ*.

Но при всичко това, мы до сега хортувахмы все
отдѣлио за образуванье-то и излаганье-то на наши-
тѣ мисли и за тѣхни-тѣ форми; — но все отдѣлио;
въ тая же третья часть, мы смы длѣжки также ясно
и чинно да изложимъ оныя правила, или да покажемъ
оныя пѫтища, спорядъ които отдѣлни-тѣ тїя
форми на мисляніе-то да могатъ да се съединятъ въ
едно цѣло; да можемъ сирѣчъ, посредстомъ разни и
отдѣлни *поняшия*, *сужденія* и *умозаключенія*, да
образувамы едно *цѣло*, кое-то да си има всичко-то
съдѣржаніе и всичко друго що му се формално от-
нося; и части-тѣ на това *цѣло* трѣба да сѣ чинно и

систематически нарѣдени и изложени; съ едно слово,
да представимъ това цѣло въ една ненарушима чин-
ностъ или система.

Забѣлежка 19) Издѣ им-то на това *цѣло*, мы
трѣба да разумѣвамы не само едно умствено съчи-
неніе; но таково едно цѣло, или по добрѣ да кажемъ,
такава една *систематическа цѣлостъ* трѣба да същес-
твува въ всички-тѣ человѣчески работи, въ всички-тѣ
т. е. иѣгови тѣрговски, правителственни, земедѣлчески
и проч. занятія и предпрѣемванія, за да бѫдятъ онъ
добрѣ усторенни и нарѣдни.

За образецъ (юрнекъ) на една систематическа
нарѣдьба служило е, служи, и вѣчно ще служи на
человѣци-тѣ преркасно-то Божіе твореніе — вселенна-та.

Мы казахмы въ прилично-то му мѣсто, какъ че-
ловѣческій духъ е Божіяго происхожденія и че само
снорядъ него человѣкъ е созданъ „по образу и по
подобію Божію“. — Тойзи человѣческий духъ осо-
бенно се е развивалъ и се развива въ испытванье-то
и разглѣданье-то на естественни-тѣ тайни и явни
нарѣдьби на великолѣпна-та Божія вселеніа. — Като
вникни сирѣчъ нашій духъ и разглѣдѣ постоянній,
мѣдрий и стройный рѣдъ, по който слѣничева-та си-
стема се обрѣща; като разглѣда при туй мѣдро-то
и чудесно устроство человѣческаго тѣла: то онъ
не може да се не удиви за Божиѣ-тѣ Прѣмѣдростъ,
и — всѣки единъ человѣкъ трѣба да е убѣденъ, че
една невидима Божія сила всичко стройно управлява
.... — Подобнимъ оразомъ и человѣческій духъ,
като една невидима сила Божественаго происхожде-
нія, стреми се да нарѣди стройно и разумно всичко
негово твореніе, тѣй щото всѣки да му се радва.
Слѣдователно естественна-та и постоянно-стройна
нарѣдьба на вселенна-та и систематическо-то и упра-
лог.

вленіе отъ единѣ невидимѣ Божественнѣ силѣ, дали поводъ на нашій духъ, посредствомъ подвластнѣ-тѣму — душѣ и тѣло да нарѣди всичко негово твореніе, ионе невозможности, тѣй хубаво и стройно, както и прекрасна-та вселенна е нарѣдена. — А философи-тѣ за да улеснятъ человѣцы-тѣ въ туй естественно стремлениѣ нашого духа, поставили, чрезъ многогодишины-тѣ си опыты нѣкои правила, или по ясно да кажемъ, нѣкои логическы способы, по които мы да се водимъ за да можемъ по лесно и по за малко време да развѣмъ и сознаемъ естественны-тѣ дарбы на духъ-тѣ си.

За съединеніе-то на форми-тѣ мисленія въ едно цѣло, и за логическо-то построение, или систематикѣ-тѣ.

§. 58.

Когато единъ человѣкъ мисли, размиеля и измисля: то онъ непремѣнно трѣба да дѣйствова спорядъ нѣкои извѣстны логическы способы, за да може да съедини разны-тѣ формы на мисляніе-то си въ едно цѣло; защото ако се доволствовамы само съ понятие-то на предмети-тѣ; съ сужденіе-то за тѣхъ; съ образуваніе-то на ошѣлми умозаключенія, и съ съединеніе-то на нѣколко умозаключенія за да составимъ едно сложно умозаключеніе или единѣ веригѣ на силлогизми: то въ такжвъ случаѣ, мы всякога ще мислимъ и ще размислямъ; но никога не ще можемъ да измислимъ нѣщо стройно и систематически нарѣденое цѣло. Но преди да изложитъ тые логическы способы, трѣба по напредъ да объяснимъ: 1) що се разумѣва въ Логика-та за цѣло? и 2) що е цѣлое — като едно логическо построение?

1) Въ Логика-та цѣло обикновено се називава то, що состои отъ часты. Цѣлое состоящее отъ часты, види се, че само съ туй се различава отъ родъ-тѣ, состоящій отъ видове, щото кога хортувамы за родъ-тѣ, мы пытамы: що се съдѣржава въ него? а кога — за цѣло-то, сѫникасвамы: всичко-то ли въ него сѫществува, щото въ оное трѣба да се съдѣржава? Понятіе-то родъ мисли се като едно единство на форма-та, чрезъ кое-то се опредѣля съдѣржаніе-то му; а цѣло-то — като едно единство на съдѣржаніе-то услуги като едно условие на форма-та. И тѣй, спорядъ туй логическо понятіе за цѣло-то види се че оно зависи отъ часты и се придобыва чрезъ чистый опытъ. — За да може сирѣть едно нѣщо да се назове цѣло, то не быва а) нищо да му се прибави; защото инѣкъ преди да му се нѣщо прибави, не можаше да бѫде цѣло; б) не быва и нищо да му се отзѣмне, — понеже въ такжвъ случаѣ, оно не можаше вѣчъ да се назове цѣло.

Забѣлѣжка 20) Спорядъ горѣзложенно разумѣва се че за да се нѣщо стройно и хубаво, трѣба да е цѣло; а отъ туй слѣдова че, всичко щото не е цѣло, по или му се нѣщо прибави, или му се нѣщо отзѣмне, не може да бѫде хубаво и стройно. Въ съображеніе на това логическо понятіе за цѣлое, всички-тѣ образованни человѣци оцѣниватъ въобщѣ стройнѣ-тѣ хубость на всяко едно нѣщо, на всѣки единѣ какжвъ да се предметъ. Тѣй, напримѣръ, тѣ казватъ че, онзи человѣкъ с грозенѣ, който има пижки по лице-то си, (нѣщо прибавено) и че, въ сѫщомъ смислѣ, и онзи с грозенѣ, комуто, мжкаръ и най малка-та ставица на тѣло-то не достава (нѣщо отзете). —

2) П тѣй, цѣло-то друго нищо не е, освенъ едно единство на сѫдѣржаніе-то му; всички-тѣ му части сирѣть земать се совокупно и заедно, но за да

може това цѣло да е логически основано и построено, не е доволно само всички-тѣ нему принадлежащи части да се съдѣржатъ въ него, но трѣба ёще и отношеніе-то на тія негови части да е опредѣлено. Разумъ-тѣ е дѣлженъ слѣдователно да вникнѣ добрѣ въ туй отношеніе, и да разглѣда и издири какъ трѣба да се нарѣдятъ и расположатъ части-тѣ цѣлаго за да може оно да е построено логически? — И когато единъ составъ на мисли-тѣ — едно цѣло, таковимъ образомъ се стройно разпредѣли и нарѣди; и — слѣдователно се образува едно *съгласно единство*, то въ такъвъ случай оно се називава *система*; а теоріята спорядъ коњ-то цѣло-то се тѣй стройно нарѣжда, називава се *систематика*,

Намъ е вѣчъ извѣстно, че едно мислянѣе не можаше да се яви въ една формална дѣятелностъ, не можаше сирѣчъ человѣкъ да мисли, ако разумъ-тѣ му не се ограничиваше отъ вещественны и отвлеченны условія: тѣй сѫщо и развитіе-то на една система не може никакъ да бѫде возможно освенъ при тія или онія *условія*. Но условія-та на една система сами никога не могатъ да ѹдѣятъ и формѣ-тѣ, — она се образува и се представлява отъ произведеніето на общи-тѣ закони на разумъ-тѣ, що се прилагатъ частно за да составятъ одно систематическо мислянѣе. — Средства-та, или образци-тѣ, спорядъ които закони-тѣ на разумъ-тѣ опредѣяватъ ходъ-тѣ на мисли-тѣ ни представляватъ *методъ-тѣ* на мислянѣ-то. Таковимъ образомъ една система може да бѫде съвѣршено развита само при извѣстни условія и при извѣстна метода. По тѣзи причинѣ, мы ще раздѣлимъ тањъ третиѣ часть на Логика-та си на двѣ главы; и именно ще хортувамы: 1) За условія-та на развитіе-то едной системы; и 2) за методъ-тѣ на развитіе-то на система-та.

ГЛАВА ПЪРВА.

ЗА УСЛОВІЯ-ТА НА РАЗВИТИЕ-ТО ЕДНОЙ СИСТЕМЫ.

Вещественно и идеально условіе систематического мисленія.

§. 59.

За да може единъ человѣкъ да измисли, или да опише едо *цѣло* нѣщо съ всички-тѣ му часты и подобрно да изложи отношенія-та между тиа часты; за да може сирѣчъ онъ да сознае добрѣ естество-то на едно нѣщо съ всички-тѣ му принадлежащи части на-пълно и систематически: то онъ е дѣлженъ да познава добрѣ тиа часты, да има сирѣчъ добры и подробны познанія за тѣхъ. При това онъ трѣба да е въ состояніе да объемне по-тѣжко съ дѣлбокий си изглѣдъ всичко що може да се отнесе на естество-то на предметъ-тѣ му. И тѣй, условія-та, които сѫ неизбѣжно-нуждни за логическо-то и систематическо построеніе на едно цѣло сѫ: 1) *познаніе*, които се на-пълно относятъ къмъ часты-тѣ единого предмета и 2) едно *логическо разбиранье*, една точна *идея* за отношеніе-то, кое-то сѫществува, или може да сѫществува между предметъ-тѣ и всичко що може да се отнесе на негово-то естество. Когато слѣдователно единъ человѣкъ мисли, или дѣйствова безъ да се основава на тиа двѣ условія; то мы отъ напредъ трѣба да смы увѣрени че такъвъ единъ человѣкъ никога не ще може да измисли, или да сотвори нѣкое *цѣло* и *стройно* нѣщо.

Забѣлѣжка 21) Защото не е возможно всички-тѣ

человѣци да могуть тѣй стройно и логически да мыслять, или зацото нѣкон человѣци сж по остро умин отъ другы-тѣ, които не могуть изведеніждь да объемнѣтъ съ тѣхній плитжъ умъ всичкы-тѣ часты единого предмета, и истинно-то отношеніе между него и часты-тѣ му; за това кога вѣколко человѣци се събиратъ да мыслять и да хортутъ за нѣкое какво да е нѣщо; то всякога се ражда помежду имъ одно несъгласіе, одно неспоразумѣваніе и — въ слѣдствіе на туй одно *каранье*. По тѣзи причинѣ вѣвель се е между просвѣщенны-тѣ народы единъ обичай, да рѣшявать за всяко едно нѣщо, спорядъ *вишегласіе-то*; или пжкъ всѣки единъ съвѣтъ си има по единъ предсѣдатель, който има пжлихъ власть да рѣши за едно нѣщо, безъ да глѣда на оніе що му се противять, спорядъ негово-то особенно удобряванье; но онъ е долженъ да отвѣща за работы-тѣ и рѣшеніята си. А както между наши-тѣ съотечественници не се е вѣвель єще горѣреченній обичай на вишегласіе-то; то за това и владѣ на всяко едно мѣсто несъгласіе-то, и за това се раждатъ и тарафи, основаніи на чисты и упорны мнѣнія, или пжкъ на личны и враждебны страсти. Когато сирѣчъ се рѣшава за единъ мжкаръ и законижъ и твѣрдѣ добрѣ и общеполезнѣ работжъ: то нѣкои зломнисленіи и злоторни человѣци, спорядъ плиткій си умъ, всичко употребляватъ за да развалиятъ тѣзи работжъ; а като не може да имъ се принуди съвѣсть-та, и като нѣма вишегласіе, — то и работа-та си остава нерѣшена, и — отъ тукъ се раждатъ несогласія-та, каранія-та и тарафлажи-тѣ. —

Мы казахмы въ прилично-то мѣсто че кога мы мислимъ и разсаждамы за едно нѣщо; то нашій разумъ заемва вещества-та (материалы-тѣ) на мысляніе-то си: или отъ вѣншній видимый міръ, или отъ свойство-то и естество-то нашего духа. До когато

тѣ материали на наше-то мысляніе сж безформени, то они сж само едни *условія предлежашелни*, но кога се облекутъ въ логически форми, вѣзкачатъ се въ достойнство-то на *познанія*, а като станутъ познанія, — едни сж должны да се оширятъ на предметы-тѣ вѣншнаго видимаго міра, а други — на естество-то свойство человѣческаго духа. Таковимъ образомъ, като получать едно значеніе на познанія, противоположни по естество-то си, явяватъ се: пжрви-ти като 1) *познанія опытни*, или *предлежашелни*; а посльдни-ти — като 2) *познанія умственни*, или *подлежащелни*.

I. За опытны-тѣ познанія.

§. 60.

Единъ, кой да е человѣкъ, що е живѣлъ, живѣе, или ще живѣе на тойзи земній нашъ свѣтъ, забиконленъ е отъ видимы-тѣ предметы на вееленна-та и глѣда съ удивленіе постоянны-тѣ и явленія. А по внимателни-тѣ и по любопытни-тѣ человѣци, всякога сж се мѣчили и се мѣчятъ да узнаютъ: какъ тія явленія се постоянно промѣнуватъ и спорядъ остроуміето си трудили сж се и се трудятъ да издирятъ пжрообразнѣ-тѣ причинѣ що служи или е служила за основаніе на тія толкова чудесни и стройни явленія. Единъ рѣдъ на такива приглѣдванія-та и сжникасанія-та надъ явленія-та на естество-то, составлява най пжрѣвѣ-тѣ хранъ на наши-тѣ познанія и се називава *опытъ*. Тѣй напримѣръ Халдейски-тѣ овчери като приглѣдахъ и сжникасахъ въ теченіе-то на много години звѣзды-тѣ и тѣхній движение, положихъ основаніе-то на опыта-та наука — Астрономія-та; тѣй сжшо и много отъ наши-тѣ Бѣлгарски селяни

а особено пакъ овчери-тѣ, твѣрдѣ добрѣ познаватъ нѣкои постоянны движенія на звѣзди-тѣ и на вѣтрое-тѣ и често могутъ да предсказватъ: ако времѧ-то ѿе добро, или ако оно ѿе развали, и това они придобывать чрезъ едно внимательно и дѣлговременно опытно сѫникасанье. Рѣдъ-тѣ на такива сѫникасанія-та надъ вѣнши-то и видимо естество, называва се *вѣншинъ опытъ* и — мѣкаръ онъ да се произвожда въ отношеніе кѣмъ неизмѣняемъ-тѣ стариѣ человѣческаго сѫщества, видимъ обаче какъ онъ ѿе въ зависимость всякога отъ логическы-тѣ формы и отъ законы-тѣ на мисляніе-то. А зашто не всички-тѣ человѣци иматъ равнѣ силѣ на мисляніе-то и размиляніе-то: то по тѣзи причинѣ и различно се ѿ мислило и разсжидавало за явленія-та и отношенія-та на нѣща-та въ свѣтъ-тѣ; нѣкои даже ѿправили и наї глупавы-тѣ заключенія за тиа явленія. Тойзи вѣнши опытъ ѿ совсѣмъ различенъ отъ онай, ѿто се пра-ви надъ онія движенія и промѣнуванія, ѿто ставать въ самій человѣкъ; и — като сѫникасанія-та надъ явленіята на вѣнши-то естество се произвожда по-средствомъ законы-тѣ и формы-тѣ на мисляніе-то, мы можемъ непосредственно, при свѣтлина-та на наше-то сознаніе, и въ само-то сознаніе, да сѫникасвамы всичко онова, ѿто се произвожда въ нась сами-тѣ. Предмети-тѣ на тія сѫникасанія — не само ирав-ственни, но и органически, ѿ много по близо кѣмъ неизмѣняемъ-тѣ странѣ человѣческаго сѫщества отъ всичко друго, ѿто се явява вѣнъ отъ человѣкъ. Рѣдъ-тѣ на такива сѫникасанія-та називава се *вѣншиенъ опытъ*; и като способъ за да се издирятъ и удобрятъ средства-та за опытно-то познаніе на вѣнши-то естество, онъ ѿдолженъ да варви и да се нахожда всякога предъ вѣншній опытъ.

I) За вѣншній опытъ.

§. 61.

Како всички-тѣ явленія на вѣнши-то естество съ слѣдствія на извѣстни или неизвѣстни намъ при-чины: тѣкъ и всички-тѣ явленія на душа-та и тѣло-то ни имать си нѣкои, намъ извѣстны, или неизвѣ-стны причины. Тукъ, сѫщо както и тамъ, изниквать и се проявяватъ явленія подиръ явленія, които се непрестанно промѣнуватъ, или се раждатъ едини отъ други. — За чудѣніе ѿ обаче зашто человѣкъ обрѣша по много вниманіе кѣмъ явленія-та на вѣнши-то естество, а не кѣмъ онія, на свое-то вѣнтино, които съ и по близо; причина-та на това ѿ, че мы смы се приучили на тія вѣнтини явленія и не об-рѣщамы на тѣхъ никакво вниманіе. Причини-тѣ и слѣдствія-та на вѣнтини-тѣ явленія ѿ нѣкои во-проси и отвѣти за разумность и глупость; за добродѣтель и порокъ; за прекрасное и безобразное; за благополучіе и злополучіе; за животъ и смѣрть. — Тие вопросы и отвѣти постепенно се изъясняватъ, и, спорѣдъ важность-тѣ и стойность-тѣ имъ, довольно съ силни за да подбодрятъ и расположатъ человѣкъ да сѫникасва добрѣ явленія-та на душа-та и на тѣло-то си. При таково едини сѫникасанье на вѣнтини-тѣ ни явленія, мы испытвамы сами себе си; и като упознаемъ добрѣ чистны-тѣ дѣятели и дѣствія на душевній нашъ животъ, да можемъ да памѣримъ въ тѣхъ одно средство за да поправимъ наши-тѣ погрѣшки и недостатки и — да усовершенствовамы самы себе си: съ единъ рѣчъ сѫникасаніе-то надъ вѣнтини-тѣ ни явленія основана се на извѣстно-то Слово Свят. Василія „*внимай въ себе си*“ (πρόσεχε σεαυτῷ.)

За да испытамы же и усовершенствовамы самы

себе си, мы можемъ и даже смы должны да обрънемъ вниманіе къмъ всички-тѣ страны на наша-та дѣятельность; а както тая послѣдня-та има отношеніе къмъ само-то сознаніе; то она се проявява обикновенно: *a) въ чувствованія-та, б) въ мисли-тѣ и в) въ желанія-та ни.* Всяко едно отъ тия трѣ израженія на душевній нашъ животъ, развива се особеннимъ своимъ образомъ; при всичка-та имъ обаче разновидность, онѣ сѫ тѣсно съединени между себе си, щото всяко едно е подъ вліяніе-то на друго-то.

a) Отъ всички-тѣ наши душевни силы, най напредъ се сѫбужда и отваря за всяко едно впечатление оная душевна сила, що чувствува или що усеща и угадва — *наше-то чувствилище.* По тази причина, първи предметъ на вѣтрешній нашъ опитъ трѣба да е безъ сомнѣніе *наше-то чувствование — гласъ-тѣ сирѣчъ на сѣрдце-то, или на чувствилище-то ни.* Всяко едно чувствование быва изнѣкво за настъ или приятно, или неприятно; а сеятъ — или прекрасно, или безобразно и грозно; оно се оживява и изражява чрезъ удоволствія и неудоволствія, които могатъ да бѫдатъ шумни и тревожни, или пѧкъ тихи и спокойни. Нѣкои отъ *человѣци-тѣ,* спорядъ степень-тѣ на образованіе-то и благородий имъ вкусъ, наслаждаватъ се само съ онова, що имъ се нрави (аресва), безъ да глѣдатъ: ако оно се нрави и на други-тѣ или не; такива наслажденія сѫ свойственни само на животно-то, сирѣчъ тѣлесно-то человѣческо естество. Други же *человѣци* тѣсятъ и се наслаждаватъ съ *прекрасно-то,* кое-то всякога и на всички-тѣ трѣба да се нрави; такива наслажденія сѫ свойственни на общо-то духовно, или Божественно естество на *человѣци-тѣ.*

Въ форми-тѣ на *прекрасно-то,* които се развиватъ чрезъ въображеніе-то, трѣба всякога да се отражава *истина-та и добро-то;* а правящее се

само съ туй се различава отъ прекрасно-то, защото негови-тѣ образи се составляватъ въ угодность на едно шатко мнѣніе, или на една груба и слѣна страсть, която полекѣ-лекѣ става *нѣвикъ* (адетъ), и тойзи *нѣвикъ* тогава вѣчъ се називава *упорство* (инатъ). Спорядъ това, всѣки лесно разумѣва, че ако мы бы поискали да образувамы и да представимъ онова, кое-то се намъ нрави, съ такива черты и въ такъвъ видъ, щото оно да може да се приближи къмъ *прекрасно-то,* (безъ да престане обаче да е и наше нравящее се), и таковимъ образомъ и оно, както и *прекрасно-то,* да може да угоди всякога и всички-тѣ: то мы сми должны да правимъ нѣкои отстѣжки отъ странѣ-тѣ на животно-то наше естество; должны смы сирѣчъ да надвивамы *наше-то упорство* (инатъ-тѣ си) въ угодность на прекрасно-то и Божественно-то. — Отъ туй слѣдова че, когато *наше-то животно естество* иска да представи и да слѣдова не свое-то *нравяще се, но прекрасно-то;* то оно трѣба да се отказва въ сѫществени-тѣ свои стремленія отъ чисты-тѣ животни формы, въ които е обвito негово-то нравящее се и да ги промѣни съ нравствено-разумны формы, които да угождаватъ всѣкому, а не да оставимъ това наше животно естество, обдаренное (по образу и по подобію Божію) съ разумъ, слово и нравствено чувство да се влече отъ наши-тѣ грубы и слѣпы страсти или отъ нашій инатъ.

Забѣлежка 22) Тукъ трѣба мы особенно да обрѣнемъ вниманіе-то на мили-тѣ на съотечественици — *Бѫлгари,* които се памиратъ по злополучію ёще въ една низка степень на просвѣщеніе-то и образованіе-то, вмѣсто да се мѫчатъ да се приближаватъ спорядъ свое-то предназначеніе къмъ Богъ, и къмъ всичко що е Божественно и прекрасно, вмѣсто сирѣчъ да се водятъ отъ Божественный свой разумъ и да правятъ нѣкон отстѣж-

пки на животно-то си естество въ угодност на истина-та, на добро-то и на прекрасно-то; и тай да станатъ достойни на свое-то предназначение: вмѣсто думами да струватъ това, принудени смы, въ угодност на истината, да кажемъ (и то съ голѣмѣ жалост!) че пѣмногото отъ наши-тѣ Бѣлгари, водятъ се отъ свои-тѣ груби и слѣпы страсти и отъ свое-то скотско упорство и — таковимъ образомъ они се приближаватъ по много кѣмъ безсловесны-тѣ животни. Това е наистинѣ много жално, и срамъ ни е да кажемъ че спорядъ тойзи свой инатъ, иѣкои отъ наши-тѣ Бѣлгари жертвовать и сжинявать такива лица и иѣща, които они, по благодарственія должностъ, или по сродство, трѣбаше най много да почитатъ и да имъ сѫ най мили и скажи!.... А като таковимъ образомъ се отдалечаватъ отъ Богъ мѣчтатъ се съ вѣши и лицемѣрни работи да се покажатъ на свѣтъ-тѣ и да се представятъ предъ Бога ушъ като истинни человѣци Божественой прилики; и тай, — вмѣсто да се поправятъ, мѣчтатъ се да излѣжатъ человѣцы-тѣ, даже и самаго Всевѣдущаго Богъ! — такива заблуждены человѣци трѣба живы да ги оплачимъ, защото вѣч се совсѣмъ отдалечили отъ Богъ и — като Христіани вѣч сѫ умрѣли за насъ . . . .

б) Подиръ чувствованіе-то, слѣдова мисляніе-то, кое-то и составлява вторый предметъ на вѣтрешнїй нашъ опытъ. Наши-тѣ мисли сѫ разнаго съ-дѣржанія и се развиватъ по единѣ непреѣшимѣ вериги отъ чистно-то кѣмъ общо-то и отъ общо-то Кѣмъ чистно-то. Разумъ-тѣ, подобно и тукъ за друго не се труди, освенъ да размили и издири истино-то, добро-то и право-то. И наистинѣ, человѣкъ спорядъ най тайни-тѣ исканія на свое-то духовно естество, въ всички-тѣ си работи е проповѣдникъ и защитникъ на истина-та, и на всяко мѣсто онъ се

показва какъ всякога ѹв гужда за основаніе на размишленія-та си. А защото всички-тѣ хора не сѫ еднакво просвѣщени и образовани; и — не мислять слѣдователно еднаковимъ образомъ: то и всѣки не вижда еднакво и съ сѫщій блескъ истинѣ-тѣ; но иѣкои си ѹв види чрезъ лѣжливо-то и магическо око на користодобие-то, а други сяка че ѹв намѣри въ каулерскій животъ, а други пакъ въ свѣтски наслажденія, или въ обширна и многостранна ученность и проч. — И тай, вмѣстно една истина, явяватъ се много мнѣнія, които ушъ като истинни начала, ставатъ основни понятія на домашнїй нашъ животъ. Отъ тая чистни понятія, разумъ-тѣ си составлява сужденія; и, отъ домашне-то огнище, онъ се мѣчи посредствомъ наведеніе-то да прави умозаключенія за онія требованія и правдини, които сѫ свойственни само на всеобщата и Божественна истина!... — И, ако по злополучію, онъ немери прости и безсвѣстни человѣци, убѣждава ги че дѣйствително истина-та служи за основаніе на негови-тѣ, мѣкаръ и най лѣжливи и гнусни начала: — примѣры на такива лѣжливи проповѣдници на истина-та имамы твѣрдѣ много, а особенно между по просты-тѣ человѣци. А за да може нашъ разумъ, при издиранье-то на истина-та, справедливо и добрѣ да дѣйствова; то онъ е дѣлженъ да слуша добрѣ внушенія-та, които му дава неговій умъ, и сеятъ — при свѣтлина-та на Вѣра-та, които въ така-то случаи го укрѣплява, чрезъ духовны-тѣ свои дарби да размисли, да разсѫди и да уразумѣе добрѣ истинѣ-тѣ. Тогава само наша-та мисльще прiemie единѣ общѣ форми и ще стане едно удовлетворително начало на познаніе-то за всички-тѣ человѣци и ще насълѣда областѣ на разумъ-тѣ съ здравы понятія.

в) Подиръ мислы-тѣ слѣдоватъ желанія-та; и, равнимъ образомъ и тукъ ежикасванія-та вѣтрещ-

няго опыта могътъ да се отправятъ къмъ желания-та; които также, както и мисли-тъ, развиватъ се и се раждатъ едни отъ други и се достигватъ и испълняватъ въ кругъ-тъ на наши-тъ дѣйствія, които и составляватъ практическій нашъ животъ. Въ това направление къмъ желания-та испытване-то ще посрещне пакъ двѣ взаимно-противоположни движения отъ чистно-то къмъ общо-то и отъ общо-то къмъ чистно-то, и ще види единъ непрестанна борбъ между наши-тъ желания: — но вѣчъ, не между *нравящее се и прекрасно-то*, или между *ложновно-то и истинно-то*; но между *полезно и добро-то*.

Всѣки человѣкъ, дѣ и да живѣе, на каква и да е степень просвѣщенія да се намира, необходимо иска и тѣрси *добро-то* доро е живъ; и — таковимъ образомъ послѣдователно цѣлій вѣкъ. Но при непрестанно-то искане на добро-то, на всѣкиго се представлява сѫщо-то и тоже затрудненіе: по какви сирѣчъ бѣляци онъ да упознае *добро-то*, кое-то никой не познава? — А зада може нѣкой по лесно и по скоро да намѣри *добро-то*; то трѣба: или отъ най напредъ *да знае* то, щото всички-тъ искашь; или изпѣрвънъ онъ е дѣлженъ *самъ да намѣри* то, щото онъ самъ иска. Да предположимъ че нѣкой упознава и пріемва за добро онова, щото онъ самъ иска, но понеже добро-то всякога и за всѣ-кого полезно, то слѣдова че, ако нѣкой самъ и чистно избере и пріемне и яшо за *добро*, то оно трѣба да е и *полезно* не само за него самаго, но и за всички-тѣ человѣци. Отъ тукъ се ражда една борбъ между чистно-то и общо-то, между полезно-то и добро-то; защото, както и по горѣ казахмы, добро-то е полезно за всичкытъ, а онова що е полезно само за единого, не може да бѫде всякога и за всички-тѣ добро. Ползата може да единъ чистенъ человѣкъ е недѣлма, и не може т. е. на единъ чистенъ человѣкъ е недѣлма, и не може да слѣдова общы-тѣ закони на добро-то; понеже она се образува и се представлява чрезъ чувствен-всякога.

ны-тѣ условия на животъ-тъ ни. Отъ горѣзложен-но-то става явно, че онова що е избрали нѣкой и прѣль за полезно, може различно да се оцѣни отъ другы-тѣ; при семъ и дѣйствително може да не е и добро, но различно къмъ него да се относа, — отъ тукъ се появяватъ безбройни видове на зло-то и на добро-то. А за да можемъ да опредѣлимъ въ нравственій нашъ животъ, колкото поне ще ни е возможно, точнимъ образомъ количество-то и рѣдъ-тѣ на всички-тѣ бѣлежки и черты на чистна-та наша полза: трѣба да имамъ единъ коравѣ воли, които да е въ состояніе всичко да объемне и вѣрно да разложи; а послѣ помагаема отъ разумъ-тѣ и съгрѣваема отъ благодѣтелны-тѣ зары на Вѣра-та, *да желае* общеполезно-то и добро-то. Въ такжъ само единъ случай, всички-тѣ наши желания ще сѫ израженія на духовни исkanія-та и всяка една чистна наша дѣятельность ще слѣдова закони-тѣ на добро-дѣтель-та.

2) За вѣшишнъи опытъ и за неговы-тѣ видове.

§. 62.

Когато единъ человѣкъ упознае добре си и когато онъ, като человѣкъ, созданий по Божіѣ приликѣ, непреклонно се стреми къмъ *прекрасно-то, истинно-то и добро-то*: то се разумѣва че нему ще е много лесно да упознае и вѣшишни-тѣ предметы що сѫ околъ него намиратъ. — Подъ име-то на вѣшиши предмети, разумѣватъ се всички-тѣ въодушевленни (а особено человѣци-тѣ) и други-тѣ бездушни предмети на естество-то.

Всѣки человѣкъ е дѣлженъ, при издираніе-то на вѣшишни-тѣ предмети, най напредъ да упознае

подобны-тъ нему человѣцы: за да знае да живѣе добрѣ съ тѣхъ, и да желае добро-то имъ, като на самъ себе си. — Тая человѣческа дѣлжность е основана на спасителны-тѣ думы Іисуса Христа, който казва: „*обичай ближній твой, како себе си*“¹. И тѣй, вѣн-
шиній опытъ трѣба да ны запознае вай напредъ съ че-
ловѣцы-тѣ и сеятъ съ друго-то видимо естество и да
ны обогати съ познанія — както за общество-то на
единородни съ нась разумни сѫщества, тѣй и за свѣ-
тъ-тѣ на неразумни-тѣ твари. Но защото человѣче-
ской животъ по време-то е твѣрдѣ кѣсъ и защото мѣ-
стно-то пространство, въ кое-то человѣкъ живѣе и
дѣйствова е твѣрдѣ малко и ограничено: за това и
опытъ-тѣ на единъ само человѣкъ, никакъ не е довол-
енъ за упознаванье-то на человѣци-тѣ и на всички-
тѣ други въодушевленни и бездушни предмети види-
маго сего мїра. По тѣзи причинѣ за да можемъ да обо-
гатимъ себе си съ по возможности най голѣмо коли-
чество на познанія за явленія-та въ животъ-тѣ на
человѣци-тѣ и на иѣща-та, мы смы дѣлжни да при-
съединявамы сѫникасъванія-та и издиранія-та на
други-тѣ предъ нась, или современно съ нась, живу-
щи человѣци. — Таковимъ образомъ вѣншиній опытъ
е дѣлженъ да слѣдова по тры направлениа и да бѣ-
де: — а) *опытъ гражданско*, б) *опытъ ученъ* и в)
опытъ исторически.

а) За гражданско-тѣ опытъ.

§. 63.

Человѣкъ живѣе въ общество-то на други-тѣ по-
добни нему человѣци, или челядно въ кѣща-та си,
или пѣкъ въ общество-то на едно село, на единъ

градъ, или на едно царство. По тѣзи причинѣ, най
важенъ видъ вѣншиняго опыта е опытъ гражданикъ,
сирѣчъ самоиспытванье-то: — какъ трѣба человѣкъ
да живѣе въ общество-то на человѣци-тѣ умственно и
нравственно? А както всѣки единъ отъ человѣцы-
тѣ дѣйствова или свободно, или спорядъ начертаніе-
то на по горни-тѣ му; то се разумѣва че опытъ гра-
жданикъ особенно е нуженъ за оные человѣцы, които
дѣйствовать свободно за да знаятъ какъ да се от-
несятъ съ подобны-тѣ и равны-тѣ си, или пѣкъ да
знаятъ: какъ да приготвятъ и изберѣтъ по долны-тѣ
си за да могатъ и тѣ современно или изподиръ да дѣй-
ствовать за общѣт-тѣ ползъ на всичко-то общество.
Спорядъ това, опытъ гражданикъ е особенно нуженъ
за управители-тѣ, учителы-тѣ, или въобще за старѣй-
ши-тѣ въ единъ градъ, въ едно село, въ една
кѣща.

Въобще е забѣлежено, че всѣки человѣкъ глѣда
на други-тѣ человѣцы, съ които онъ живѣе въ общес-
тво, съ собственны-тѣ си и *особенны* очила, и оцѣ-
нява тѣхни-тѣ дѣйствія спорядъ отхранѣ-тѣ и на-
правление-то на умственни-тѣ негови и нравственни
способности. — Тѣй напримѣръ; който хвали и
предпочита само онова, *щото му аресва* (свое нравя-
щее се), а мрази и гони прекрасно-то, въ него вѣчъ
съ закоренѣли низки-тѣ форми на егоизмъ-тѣ и на
други слѣни страсти; и, въ такжъ случаѣ, онъ ни-
когда не ще е въ состояніе да оцѣни прекрасно-то;
напротивъ онъ ще тѣкреи свое-то прекрасно въ без-
образно-то и грозно-то; сладко-то — въ горчивото и
проч: и проч: — Тѣй сѣющо, който е навикналъ да
се води отъ шатки мнѣнія, които се поддѣржатъ съ
силь-тѣ на скокористни подбажданія, на собствен-
ни-тѣ си сирѣчъ интереси: той никога не ще е въ
состояніе да разбира високы-тѣ замислы на умъ-тѣ,
ще сѣзира въ всичко истинѣ-тѣ и справедливостъ-
лог.

тѣ. Напротивъ, такжвъ единъ человѣкъ съ по голѣмѣ готовность ще упознае най разврѧщенны-тѣ и продажни человѣцы за най умы и достойны! . . . Който слѣдователно всякога се грижи и се труди единственно за свои-тѣ собственны интересы и ползы, и комуто всички-тѣ желанія въ това само состоятъ: — то такжвъ единъ человѣкъ всякога ще се приеми-ва въ себе си на оніе благородны и самоотверженны человѣцы, които чрезъ свои-тѣ подвиги за общеполезно нѣкое нѣщо, всичко жертвовать. При това онъ и никога не може да повѣрва че такива человѣци дѣйствоватъ безъ никакжвъ интересъ и съ доброволни воля; — никога такжвъ единъ человѣкъ не ще може да отличи любовь-тѣ на единъ синъ кѣмъ родители-тѣ и отечество-то си и своеволны-тѣ и усердны неговы услуги, що струва съ превелико синовно удоволствие, отъ рабекы-тѣ услуги на единъ наемникъ и продаженъ человѣкъ.

Въ едно общество на малко, или много равни человѣци, всякога и на-всѣдѣ сѫществува една взаимна зависимость, мѣкаръ и това равенство да се на-мира на различна степень; — тая зависимость е слу-чайна и нѣма никакви положителни основанія за нея; и вещественни-тѣ само человѣчески нужди на зема-нѣ-даванье (алжть-вериши) сѫ учредили и учрежда-вать єще между человѣцы-тѣ тѣзи зависимости. — Това е, както обикновено се казва една піяца, единъ пазаръ, дѣто едини продаватъ, а други купуватъ.

Но ако едно общество на равни чесовѣци бы можяло да се скрѣпи само съ такива никакви и свѣтскы связы, то человѣческій животъ трѣбаше да не е друго нищо, освенъ единъ граждъ на животни, които трѣ-ба да се нахранятъ и да се напоятъ, да испѣлянятъ єще безсознательно и други-тѣ си свѣтскы наслажденія.

По благополучию обаче человѣкъ е обдаренъ съ слово и съ разумъ и негова-та душа е создана по Бон-

жій приликѣ; за това освенъ горѣзложениы-тѣ связы, които свѣрзватъ человѣцы-тѣ по тѣлесны-тѣ имъ нужды: има єще други связи по силни и по яг-ки, които нравствено свѣрзватъ человѣцы-тѣ съ Божественны-тѣ чувства на любовь-та, почетъ-та и состраданіе-то кѣмъ близкы-тѣ. Таковимъ образомъ ако равни-тѣ членове на едно общество и да не зависятъ положително единъ отъ други, стремятъ се обаче да стѣпятъ въ една нравственна зависимость, и тѣж — самоволно да станятъ зависими изпомежду си. Такава е силна-та оная нравственна зависимость що има една майка и единъ баща кѣмъ чадо-то си; такава е любовь-та на чада-та кѣмъ родители-тѣ имъ; такава е пламенна-та любовь и почетъ-та ѹо имать, или трѣба да имать всички-тѣ человѣци кѣмъ Богъ, кѣмъ близкы-тѣ, кѣмъ отечество-то и въобщѣ кѣмъ всичко-то человѣчество. — Тия священни и нрав-ственни связи сѫ служили и служятъ всякога за о-снованіе на една челядь, на една церква, на една об-щина и на едно царство. И, ако тія нравственни связз се освящаватъ съ единъ чистъ и непорочикъ Вѣрж, то онъ быватъ най твѣрди отъ всички-тѣ возможни связы на едно общественно тѣло.

А за да може нѣкой да се улесни въ граждан-скій опытъ, за да може сирѣчь по лесю и по скоро да сознае приличнѣ-тѣ нему нравственна зависимость, въ които онъ трѣба да стѣпи въ отношеніе кѣмъ по горни-тѣ, равни-тѣ и по долни-тѣ си: онъ е дѣженъ да прочита внимателно историѣ-тѣ; — въ нея мы намирали много ясни и поучителни примѣ-ры; и ако тіе примѣри се освятятъ и подерѣпятъ съ спасителни-тѣ поученія на Вѣра-та; — то человѣ-ческо-то общество трѣба въ такжвъ случаѣ да е едно оглѣдало на миръ, съгласie и любовь.

6) За учени опытъ.

§. 64.

За да може иѣкой да изложи вѣрно иѣкоѫ наукѫ, и логически да разсѫжда за неѭ, трѣба да познава добрѣ основѫ-тѣ на тая наука и всичкы-тѣнейни части. Вѣобще, подъ име-то на *учений опытъ* разумѣва се издирванье-то на причини-тѣ и на закони-тѣ естественнихъ явленій видимаго сего мїра, които се постигатъ чрезъ наши-тѣ чувства. — Тѣй, учени-тѣ естествоиспытатели се трудятъ да упознаватъ и да открятъ тайны-тѣ причины на сиѣгъ-тѣ, джѣдъ-тѣ, вѣтръ-тѣ и пр.: и проч.

Мы смы длїжни впрочемъ, спорядъ неноследственна-тѣ связь человѣка, като сѫщество органическое съ подобный нему человѣкѫ, като сѫщество разумно-свободное, най напредъ да представимъ онъ учены опыты, които до сега сѫ направени или се правятъ за издирванье-то на человѣческо-то тѣло. — Наука-та, която се занимава съ издирванье-то на строи-тѣ, составъ-тѣ и животъ-тѣ человѣческаго тѣла, називава се *фисиология*.

Но человѣкъ, или все едно, негово-то *цѣло* тѣло состои: 1) отъ разны видими естественны органы, които се образуватъ и развиваутъ спорядъ законы-тѣ на вещественно-то (матеріально-то) естество, и 2) отъ единѣ невидимѣ душѣ, обдарениѣ съ Слово и разумъ. Въ съображеніе на такжвъ единѣ строй и на такжвъ единѣ составъ *цѣлаго* человѣческаго тѣла, ясно се разумѣваколко е мѣжно да се съчини и вѣрно да се изложи за человѣкѫ единѣ учень опытъ; а отъ това става явно че най трудна, но и най хубава наука трѣба да е (както и дѣйствително е) фисиология-та на человѣческо-то тѣло.

За да се избавяять обаче фисиологии-тѣ отъ най трудно-то; и тѣй да могжтъ много по лесно да си излагатъ мнѣнія-та и разны-тѣ си системы, они раздѣлили цѣлкъ-тѣ фисиологію и избрали за себе си само вещественный (матеріальный) организмъ человѣческаго тѣла; а изслѣдованіе-то за свойства-та на душа-та и на нейни-тѣ способности, они оставили или на психологи-тѣ или на богослови-тѣ. — Слѣдователно предъ очи-тѣ и сѫникасанія-та на фисиологии-тѣ мы стоимъ като сѫщества що дишатъ, що се хранятъ, що се прираждатъ, що имать способность произволно да си промѣняватъ мѣсто-то, да прѣмвавть впечатленія чрезъ петь-тѣ си чувства и да издаватъ звукове и гласове.

Извѣстно е при това че фисиология-та е една отъ най главны-тѣ науки на медицина-та (лѣкарственна-та наука) и Фисиология-тѣ, като испыта и разглѣда добрѣ органы-тѣ на тѣло-то ни, тѣхно-то сирѣчъ устройство, взаимно-то имъ дѣйствіе, частни-тѣ и общы органически связи: придава гъ на лѣкаръ-тѣ за да е онъ въ состояніе да поддѣржи и поправя механизъ-тѣ человѣческаго тѣла. Явно е че и лѣкаръ-тѣ, за да може да поддѣржи тойзи механизмъ трѣба да е вѣренъ на фисиологический изглѣдъ, да се ползова отъ него, и спорядъ представленія-та и средства-та на вещественно-то естество фисиолога, трѣба да ни опредѣлява и цѣркове като на животини. — Тѣй напримѣръ, фисиология-тѣ доказва че пищевареніе-то става по извѣстни химически и физически законы, че отъ сокъ-тѣ на пищевареніе-то се образува крѣвъ-тѣ, че отъ крѣвъ-тѣ се образуватъ и растѣтъ органи-тѣ человѣческаго тѣла; сетиѣ онъ ни излага составни-тѣ части на крѣвъ-та, на мѣсо-то, на мозгъ-тѣ, на кости-тѣ и пр.: и пр.: — Всичко това ни представлява фисиология-тѣ ясно и като се води единъ лѣкаръ отъ тия фисиологически начала, всякога трѣбаше лесно и неоннпремѣ да изѣряга всѣкиго; но....

человѣкъ состои не само отъ просты химическы и физическы произведенія, но и отъ душъ или по точно да кажемъ: въ человѣка сѫществува и единъ духъ, който всичко управлыва! — Какъ може слѣдователно единъ лѣкарь логически да цѣри единъ боленъ, когато не дава никакво вниманіе на радостны-тѣ или жалостны-тѣ расположениа на душа-та му, когато не испытва неговы-тѣ чувства, мысли и желанія и когато, и да гы испытана и упознае, не се съображая съ тѣхъ?? — А ако, по злополучію, или болній не ще да гы изкаже, или лѣкарь-тѣ, спорядъ голѣмы-тѣ препястствия и спорядъ мѣжчи-тѣ обстоятелства не е вѣч въ состояніе да надвіе психологически надъ злополучны-тѣ душевны разположенія единого болнаго, то що могжть да помогнатъ всички-тѣ цѣрьове? и какъ може онъ логически да цѣри такжъ единъ боленъ?? — никакъ!

Забѣлежка 23) Такива жалостны расположениа на душа-та, Бѣлгари-тѣ въюще називавать *меракъ*; а вѣкон други народи *аплохондрія* които и могжть да иматъ различни стжнове. У много народа, както и у наши-тѣ Бѣлгари, сѫществува обычай да се викатъ за такива душевны болесты духовни лица за да чишатъ надъ болны-тѣ, кое-то е и много добро и логически; желателно бы было само да сѫ тія духовни лица просвѣщенн и обарзовани человѣци и да иматъ добры понятія отъ богословіе, психологіј и философіј, и — само въ такжъ случай, они ще сѫ въ состояніе да цѣрятъ такива болни съ тѣхны-тѣ спасителни поученія. Тукъ смы обаче принудени да исповѣдамы, лѣкаръ и съ голѣмѣ жалостъ, че наше-то пародно духовенство, и наши-тѣ духовни исповѣдници лѣжатъ въ една джлбока яма на незнаніе и неученіе; и тѣхни-тѣ умственни и душевни способности сѫ покрити, въ слѣдствиye на туй неученіе, съ еднѣ дебелж и гѣстж тѣмни-

иже . . . — Могжть ли слѣдователно такива духовни лѣкарн логически да цѣрятъ душъ-тѣ человѣческж?? — никакъ! . . . — Тукъ не му е място-то да хортувамы за причины-тѣ на неученіе-то нашего духовенства. — Спорядъ горѣзложеннное, явно се разумѣва каква разлика сѫществува между единъ ученѣ и неученѣ духовенъ или тѣлесенъ лѣкарь. — Ученій лѣкарь сирѣчъ дѣйствова или е долженъ да дѣйствова логически и да си дава счетъ за всички-тѣ неговы дѣйствія; неученій же е принуденъ да дѣйствова *слѣпно* и *безсознательно*.

А дѣто не сѫществува нравственій животъ, дѣто сирѣчъ мы имамы да правимъ само съ неразумѣнны и бездушни естественни предметы: тамъ ученій опытъ дѣйствова много по свободно. Тѣй напримѣръ, учени-тѣ опыти на физика-та, химія-та, минералогія-та и пр. и пр. сѫ много по лесни и по вѣрни. Но и тукъ всички-тѣ учени опыти и на най просвѣщени-тѣ человѣци друго нищо не сѫ, освенѣтъ одно издиранье на пѣкот тайни закони на естественни-тѣ явленія; и ако попытамы за коренны-тѣ причины на тія явленія: то ще ни се отвѣщае съ нѣкои хораты, които логически нищо не означаватъ. — Въ химія-та напримѣръ и въ физика-та се казва че сѫществуватъ *атоми*; или *притяжателни, центробѣжни* и проч: сили; подобниимъ образомъ различно се тѣлкува и за образуванье-то на джаждѣ-тѣ, на снѣгъ-тѣ, на градъ-тѣ и т. под.; но ако нѣкой попытка логически; защо тѣй, а не инажъ става? какво нѣщо е атомъ? какви сѫ притяжателни-тѣ, центробѣжни-тѣ и проч сили?? какво нѣщо е електричество, *шудѣ, шоулна* и пр: съ съдѣйствиe-то на които се образуватъ въздушни-тѣ явленія?? то вѣки, даже и най ученій ще му отвѣщае че „*право не знаж!*...“ Да испытва слѣдователно человѣкъ логически и присмѣтливо явленія-та на

естество-то е твърдѣ трудно даже нѣкога и невъзможно! *)

в) За исторический опытъ.

§. 65.

Человѣкъ никога не е доволенъ само съ онова, което онъ самъ мисли и измисля; напротивъ, онъ въ всичкій си животъ се труди и се стреми да се усовершенствова; а защото не е доволенъ съ свой разумъ и съ разумъ-тѣ на современни-тѣ му человѣци: то онъ и иска да узнае чрезъ исторический опытъ: — какъ мислили и разсѣждали за единъ извѣстенъ предметъ и по ветхи-тѣ отъ него человѣци?

Но за да може нѣкой да се возползова отъ исторій-тѣ и отъ свидѣтелства-та и примѣры-тѣ що се въ нея съдѣржатъ, трѣба: 1) чювствителни-шо негови сили да сѫ вѣспрѣимчиви, 2) вѣспрѣимчива-та тая душевна сила да е расположена къмъ добро-шо и прекрасно-шо; 3) свидѣтель-шо, който разказва, сирѣчъ историкъ-тѣ, трѣба да е честенъ че-ловѣкъ — безпристрастно и справедливо да разказва да знае при това добрѣ и предмѣшъ-шо за когото

*) Тукъ не можемъ да преминемъ безъ да спомянемъ за съчиненія-та на Г. Доктора Петра Берона както „Славянска-та философія“ и пр. въ тяхъ панстинѣ Г. Петръ Беронъ се труди логически да докаже начялнѣ-шо причинѣ на всички-шо явленія на естество-шо; и мжкаръ да се не опира на опытно-доказателно основаніе, на много мѣста обаче е твърдѣ добрѣ успѣлъ. —

хортува; 4) свидѣтелство-то или разказваніе-то трѣба да е вѣрно, возможно и действително също; защото:

1) Ако душевни-тѣ сили на читатель-тѣ не сѫ вѣспрѣимчиви, ако сирѣчъ онъ „ошъ нищо не зема“ то напразно и бесполезно ще чите исторій-тѣ, или и напразно и ще слуша ако му ішъ чите нѣкой други.

2) Ако вѣспрѣимчиви-тѣ душевни сили на чи-
татель-тѣ не сѫ расположени къмъ добро-шо и пре-
красно-шо, но къмъ развратность, лукавиці, ин-
триги, злотворность и свѣтески наслажденія: то нап-
разно и бесполезно бы было за единъ такъвъ чита-
тель да чите исторически примѣры и свидѣтелства
на благородни, велики, нравственни, любородни, или
духовни подвиги, или ишкъ да му разказва нѣкой за-
такива исторически примѣры. Такъвъ единъ че-
ловѣкъ слуша съ отвращеніе таковы примѣры, даже
онъ бы и всичко употребилъ да запрети или негли-
да вѣспрѣ за да не действова и други спорядъ та-
ковы примѣры. — Такива достойни за сожаяяванье
человѣци намирать се по злонолучию твърдѣ много
въ мило-то ни отечество и то спорядъ неученіе-то
имъ. —

3) Който чите единъ, каква да е, исторій, трѣба всяко-да дава вниманіе и на свидѣтель-тѣ, или историкъ-тѣ, и да внимва добрѣ въ исторически-тѣ му изложенія и разказванія, за да се увѣри да не бы онъ да разказва отъ пристрастіе или друго нѣкое враждебно чювство; или ишкъ да не бы да разказва подбodenъ отъ низки и ласкателни намѣренія, или за да угоди другиму; защото въ таквизи случаи ра-
зумѣва се че онъ никога не ще да разкаже истинѣ-
тѣ, но всяко-що ще ішъ очерни и ще се мѣчи да ішъ представи лжиковиц, спорядъ личнѣ-тѣ му враждѣ или лично-то му ласкателство. Пристрастіе-то къмъ

живы-тѣ историци може да произлѣзе отъ различны житейски обстоятелства, спорядъ които человѣци-тѣ се сближаватъ, или отдалечаватъ единъ отъ други въ угодность на лични-тѣ имъ интереси. — Пристрастіе-то же кѫмъ Историци-тѣ на заминали-тѣ времена основава се на съгласие-то, на мисли-тѣ, на историкъ-тѣ съ общичны-тѣ наши понятія, съ духъ-тѣ на наше-то поученіе, и съ нравственны-тѣ наклонности на наше-то сърдце: — пристрастіе-то слѣдователно е едно *було*, съ кое-то се покрива една коя да е истина; или оно е една черна боя съ коя-то се очерия и потѣмнява истина-та.

Забѣлежка 24) Тукъ трѣба да забѣлежимъ че, колкото единъ народъ е по необразованъ, толкова по трудно онъ сознава истинѣ-тѣ и толкова по лесно слѣдователно пада въ заблужденіе и се води отъ свое-то пристрастіе и отъ свої-тѣ злобж. — Таковимъ образомъ, нѣкон отъ наши-тѣ, єще необразованы Бѣлгари често се водятъ отъ свое-то упорно пристрастіе, спорядъ кое-то и твѣрдѣ често ставатъ причина за да се развали нѣкое, мѣкаръ и най общеполезно-то нѣщо за Общинѣ-тѣ имъ. За примѣръ на това привождамъ нѣкои, известни всѣкому, общи училища, шо сѫ се или совсѣмъ затворили, или сѫ много изпаднали; спорядъ таково едно пристастіе на тамошни-тѣ първи хора. Тѣй сѫщо и болници и други общеполезни заведенія не сѫ се єще устроили и нарѣдили въ угодность на такива лични и твѣрдѣ упорни пристрастія. Богъ е обаче справедливъ, и строго паказва такива вредителни и злоторъни Общественни членове. Примѣри на такови заслужени наказанія имамъ твѣрдѣ много.

4) За да се увѣримъ ако свидѣтелство-то или разказъ-тѣ на нѣкой историкъ е *вѣрно, дѣйствително бывшее и возможно*; трѣба да разсѣдимъ добрѣ:

какъ оно е станѣло? и — возможно ли е тѣй да стане, както Историкъ-тѣ доказва спорядъ естественитѣ человѣчески закони? Таковимъ образомъ всичко изложенное за исторический опытъ, ясно ни доказва че мы само тогава можемъ, или трѣба да вѣрвамъ че разказанье-то на единъ Историкъ е логически вѣрно, и — слѣдователно да се возползовамъ отъ тамъ изложении-тѣ примѣри на *добро-то и прекрасно-то* когато мы постигамъ и проумѣвамъ чрезъ нашій разумъ, какъ то или друго чионешествие наистина може, даже и трѣба *тѣжъ*, а не *инжъ* да е станѣло и тогава само да го земамъ за вѣрно.

Има вирочемъ нѣкои свидѣтелства и разказвания за нѣкой сверхъестественни и за нашій разумъ не-постижими события: — тія события се представляватъ намъ като едно сверхъестественно явленіе, или дѣйствіе на безбройно-то естество. Тукъ разумъ-тѣ ни не може друго да стори освенъ да приемне такови сверхъестественни и безкрайни произшествія за вѣрни; причина-та на това е че нашій разумъ не може да дѣйствова — да мисли сирѣчъ и да разсѣжджа, освенъ за такива предметы, що се обвѣматъ въ форми-тѣ пространства и времени; а не слѣдователно и за онъя нѣща и чионешествія, що сѫ въ отношеніе на пространни-тѣ и временни явленія кѫмъ една таквѣ причинѣ, която се намира вѣнъ отъ предѣлы-тѣ на рѣченни-тѣ форми.

За неестественни и чрезъ разумъ-тѣ ни не-постижими нѣща, трѣба да сѫществува и едно сѫдовище, което да е также по високо и вѣнъ отъ наше-то естество и отъ нашій разумъ. Тѣй напримѣръ, никой отъ учены-тѣ философи, лѣкаръ и проч. като смѣртии человѣци що сѫ; никой, думамъ не с єще проумѣлъ и нито ще проумѣе и сознае нѣкога: „*какво нѣщо е наша-та безсмертина душа?*“ и — никога не ще се изнамѣри таквѣ царь, или друго средство,

чрезъ кое-то да могътъ да се составятъ человѣци-тѣ безсмѣртни, а причина-та на това е че нашата душа не е человѣческа, или естественна тварь, но е Божіяго происхожденія; и мѣкаръ человѣкъ и да приличи на Всемогущаго Богу спорядъ словеснѣтъ си и безсмѣртнѣ душѣ: никога обаче нито е быль, нито и ще бѫде равенъ Богу, за да може сознательно да упознае итьшо Божественнаго происхожденія, каквото е наша-та душа.... Тукъ человѣкъ трѣба да вѣрва че има едно Сѫщество, кое-то е по високо, по мѣдро, по сильно и юбъ милостиво отъ него, неговій сѫздатель — Богъ; и чѣ восторгъ и умиленіе да вѣрва въ Него и въ Негово-то Провиденіе!..

Остава слѣдователно за разумъ-тѣ ни, като една познавателна сила логически само то невозможно, кое-то онъ не може да объемне чрезъ свои-тѣ формы на мислянѣ-то и кое-то е вѣнь отъ условія-та на негова-та дѣятелностъ: тукъ человѣкъ трѣба да се поклони и духовно да вѣрва..

II. За умственны-тѣ познанія.

§. 66.

За да можемъ мы да развѣемъ и да основемъ една системѣ не е довольно да имамы само опытны познанія; но трѣба ёще да имамы и умственны познанія. Различіе-то между опытны-тѣ и умственны-тѣ познанія состои въ това, че мы; като разглѣдываемъ посредствомъ опытны-тѣ познанія чисты-тѣ явленія на естество-то: чрезъ наведеніе-то дохождамы до логическо-то общо, а посредствомъ умственны-тѣ познанія, мы сознавамы въ душа-та си ёще отъ напредъ общо-то, обаче не логическо-то, или формально-

то, по метафизическо-то, или вещественно-то. Тукъ мы дѣйствовамы *психологически* и се трудимъ да сознамъ истина-тѣ и добро-то и да се съ тѣхъ съобразимъ. —

Всички-тѣ познанія които мы придобивамы, измѣрямы гы съ *истинѣ-тѣ*, каквто мы никога не смы придобивали; а когато извѣршивамы нѣкои постѣпки, нѣкои работы, то гы поставямъ предъ оглѣдалото на *добро-то*, кое-то никога не смы виждали. — Истина-та и доброто слѣдователно сѫ едино безформенно вещество (матерія) на умственни-тѣ наши познанія; и кѫмъ таѣ истина, кѫмъ туй добро, които естественно сѫ наши, мы вѣзвазимъ по стѣпѣла-та на една безкрайна стѣлба; сякакъ че тія чудни единици сѫ по високи отъ насъ. Человѣческій духъ вирочемъ е долженъ да вѣрви съ понятія-та на добро-то и на истина-та презъ область-тѣ на разумъ-тѣ и на свободна-та си воля кѫмъ свої-тѣ цѣль, и да осъществлява понятія-та си въ форми-тѣ на мислянѣ-то и на нравствено-то свое самоопредѣленіе; и таковимъ образомъ да може негли презъ тойзи пѣтъ по много да се приближива кѫмъ непреложны-тѣ законы вещественнаго сего міра. — Въ слѣдствie на туй, една истина, едно добро, като се ограничватъ съ логически формы, раздробляватъ се на много умственни и нравственни начала и прiemватъ достойнство на аподиктически сужденія — ставатъ аксіоми въ наука-та; и, дѣто се срѣщатъ въ формално-общи-тѣ заключенія на наведеніе-то, често їмъ съобщаватъ тѣории на вещественни положенія, и тія нравственни начала ставатъ подъ форма-та на общи-тѣ заключенія неопровергаеми силлогистически доказателства.

Мы вѣзвождамы ёще на стѣпѣ умственнаго познанія и тó положеніе, че: „*всичко на тойзи свѣтъ се извѣрша по непреложни законы*“.. — За извожданіе-то на таково едно общо слѣдствie опытъ-ть е

забължилъ множество чистни фактове; оно се допълни при това съ исканія-та нашего духа; понеже негово-то истина и добро, като се развива спорядъ закони-тѣ на разумъ-тѣ, и като привожда чистни-тѣ представления въ форми-тѣ пространства и времени: вижда таково же съгласие въ всичкій ходъ на естество-то. Въобще, всички-тѣ умственни познанія сѫ основани на понятие-то на истина-то и на добро-то и вещественно се опиратъ на него. — Тия познанія срѣщу мнѣніе-то на оптици-тѣ (емпирити-тѣ), не трѣба да ги почитамъ като най високи отвлечения на разумъ-тѣ; понеже едно отвлечено понятие нѣма никакво съдѣржаніе, както напримѣръ понятие-то бытѣ и пр.: а умственни-тѣ познанія иматъ всякога едно пълно съдѣржаніе и тѣ составляватъ единъ вещественъ предѣлъ на всички-тѣ отвлечения що се направляватъ къмъ тѣхъ. Колкото по много же мы се трудимъ да ги представимъ като отвлечени понятия, толкова по много откривамъ въ тѣхъ една задлажителна силъ за всички-тѣ разумни сѫщества.

Дѣйствително, нie не можемъ да си представимъ ни едного человѣка, мѣкаръ и най зломисленнаго и злотворнаго, който бы въ съвѣсть-та си не оправдавалъ истина-тѣ и добро-то: тѣ сѫ неизбѣжни исканія на неговій духъ; но разумѣва се че за да може онъ да ги сознае въ съвѣсть-та си, трѣба по напредъ да се освободи отъ всички-тѣ случайни ограничения, които мы придобивамъ отъ отхранѣтѣ, народни-тѣ, общественни-тѣ, домашни-тѣ обичаи и проч.; понеже тия ограничения представляватъ памъ рѣчениы-тѣ умственни познанія подъ разны образы. — При това всѣки единъ человѣкъ на тойзи свѣтъ се труди да облѣче всички-тѣ си работи съ формѣ-тѣ на правда-та, на истина-та и на добро-то; тѣй, щото онъ се труди и измисленія-тѣ си

лажж да облѣче въ съща-та тая форма. Подобнимъ образомъ зломисленни нѣкои человѣци закриватъ и едно нарочно заканено злотворство съ покривѣ-тѣ на доброжелателеств-то и на любовь-та за да могатъ по лесно да си постигнатъ цѣль-тѣ, и тѣй да си скрятъ излѣганіе-то. — На късно, умственни-тѣ познанія — истина-та и добро-то, често се покриватъ разны покровы, и всяко едно избирванье въ една коя да е наука и въ животъ-тѣ ни грижи се само за това: какъ да се сѫмѣжъ тиѣ покрови? За да издирятъ слѣдователно человѣци-тѣ нѣкои истини, или нѣкое добро, не се борятъ съ тѣхъ, но съ наложенія-тѣ имъ покровы и съ разны-тѣ имъ ограничения.

За сознаніе-то (идеи-тѣ) едного предмета, като вещественно условие за построеніе-то единай системы.

§. 67.

Мы до сега изложихмы способи-тѣ чрезъ които могатъ да се придобиятъ пани-тѣ опыта и умственни познанія, които мы можемъ да умножавамъ чрезъ съдѣйствието нашего разумо и спорядъ потреби-тѣ на духъ-тѣ ии. Но колко и многобройни и разнообразни да сѫ тия наши познанія, за единъ извѣстенъ предметъ — тѣ никога не ще составляватъ единъ системѣ; напротивъ разумъ-тѣ ни много се затруднява и обѣрква чрезъ крайно-то имъ разнообразие и — въ съдѣствието на туй, не е въ состояніе систематически да мисли. Тѣй на примѣръ: много человѣци има, които се сякатъ че много знаятъ; понеже иматъ отъ много предметы чистни познанія, но при всичко туй, често се случява че: или мы не чувамъ отъ тѣхъ, при много-то имъ знаеніе, никое

положително суждение, по кое-то да можемъ да склонимъ що мислятъ они за едикой предметъ? или пакъ като слушамъ съ вниманіе тѣхни-тѣ ушъ однообразни суждения, за единъ и сѫщій предметъ; съ удивленіе забѣлжувамъ че они днесъ друго хортуватъ, утрѣ — друго даже и подирь малко време, совсѣмъ имъ се промѣнуватъ мисли-тѣ, спорядъ обстоятельства-та, или както вѣобще се казва: *спорядъ вѣтръ-тѣ който вѣде и гы носи.* Отъ тукъ се раждатъ безбройни противорѣчія и въ слова-та и въ работи-тѣ и въ *наука-та* и въ животъ-тѣ на такива человѣци.

За да можемъ прочее да мислимъ и да разсѫждамъ *систематически* за единъ извѣстенъ предметъ, не е доволно да имамъ *само безбройни познанія за него*; но, за да могатъ тія наши познанія да се образуватъ въ едно цѣло и стройно; за да могатъ при това да служатъ като едно съгласно израженіе на наши-тѣ уѣжденія, за тойзи предметъ: — нуженъ е единъ общи органъ за израженіе-то на наши-тѣ познанія, нужно е сирѣчъ *сознаніе-то* или *идея-та* того предмета.

Сознаніе-то (*идея-та*) практическій еміль е единъ органъ, посредствомъ когото умъ-тѣ ни съзира безусловно *истинно-то* и *добро-то* въ тѣхно-то единство и въ тѣхна-та сѫщность. Но понеже всички-тѣ человѣци нѣматъ сѫщъ-тѣ дѣятелностъ на духовній свой животъ; то се разумѣва че они и не могатъ да имать сѫщъ-тѣ силѣ на сознаніе-то: она е слѣдователно и различна у человѣци-тѣ. Тая разлика обаче не е качественна, но количественна. Истина-та и добро-то сирѣчъ съ *всикога* и *за всѣкого сѫщи-тѣ*; нѣкои обаче гы сознаватъ по много, а други по малко.

Когато нѣкой вѣспрѣмне да вѣрши едни за него нови предпріятія, въ които се съдѣржя едно безкрайно множество на предмети, то онъ е длѣ-

женъ пѣрвенѣ да гы съзрѣ и объемне съ свой духъ, спорядъ естественно-то имъ предназначеніе: — долженъ е сирѣчъ да си скрои и начертаетъ *планъ-тѣ* по който онъ мисли да слѣдова и да дѣйствова. Въ та-какъвъ случай, зара-та на истина-та и на добро-то трѣба да му свѣти чрезъ формы-тѣ пространства и временѣ, както чрезъ еднакъ призмѣ и да го управлява въ дѣйствія-та му. — Въ туй и состои *характеръ-то на сознаніе-то* на единъ теоретическій умъ; и чрезъ това се объяснява; защо единъ теоретическій умъ всякога се стреми да съзрѣ сѫщностъ-тѣ на явленія-та, да иска *единство* въ множеството, и да вижда *общо-то* въ чистоти-тѣ. Тія характерически черти на сознаніе-то составляватъ суммѣ-тѣ на усло-вія-та, безъ които не може да бѫде никакво *едно систематическо построеніе* на какво да е наименование.

Нашій умъ съзира *испинажъ-тѣ* и *добро-то* въ видимій тойзи свѣтъ, но не може изведенѣждѣ да съзрѣ тѣхни-тѣ сѫщности въ предмети-тѣ му, а съзира само *единство-то* имъ въ блѣскави-тѣ отраже-нія, или все едно, въ естество-то на нѣща-та. Человѣкъ обаче, созданий по Божиѣмъ прилики, не се бла-годари само съ едни такива отраженія на истина-та и на *добро-то*, онъ си напрягѣ умъ-тѣ за да издири и сознае въ единъ извѣстенъ предметъ пѣрвообразно-то имъ *единство* (прототипъ-тѣ имъ); и, като схема отъ него покровъ подирь покровъ, стреми се да утоли и да упознае неговѣ тѣ сѫщности; при всички-тѣ впрочемъ свои усилия, увеличва само суммѣ-тѣ на познанія-та си за него, никакъ же не може да пости-гне неговѣ тѣ сѫщности. И тай, идея-та на *истина-та* и на *добро-то* е едно *незмѣнно* въ *измѣня-емо-то*; сирѣчъ, една душа въ едно тѣло. А понеже измѣняемо-то и тѣлесно-то съ различни *позна-нія*, които мы за нѣщо придобивамъ: то познанія-та лог.

могътъ также да се назовѣтъ и *явленія*. Ако изрѣчъ прече да въодушевимъ тиа явленія съ идея-тъ на предметъ-тъ, комуто тъ се относятъ, и ако тѣрсимъ въ тѣхъ истинѣ-тѣ и добро-то; то искали и тѣ да бы съществовали и да бы се сознавали въ идея-та на сѫщій предметъ: то есть, да бы можали да учредять свое-то *измѣнение* и като се единятъ да составлятъ едно *неизмѣнно цѣло*. Таковимъ образомъ вмѣсто едно вѣроятно, или возможно достойнство, мы искали отъ тѣхъ да имать една аподиктическъ истинѣ; и — тогава мы получавамъ една *система* на познанія за извѣстенъ нѣкой предметъ въ която тиа явленія, като се опиратъ едно на друго, ёще и на общо-то основаніе, — стоятъ твѣрдо и немрѣдно. Сознаніе-то слѣдователно, или идея-та за извѣстенъ нѣкой предметъ, е негова-та *душа* и органъ-тъ на безусловна-та истина. Спорядъ туй, идея-та на единъ предметъ опривара всяка една *своѧ система*; както и душевна-та мисль на единъ живописецъ, опривара *бытие-то* на икона-та му. Она обаче и приживява системѣ-тѣ си; и, като се ограничи отъ предметъ-тѣ си стреми се да присоздава, и таковимъ образомъ, колкото ще ѝ е возможно, да се приближи къмъ совершенство-то на безусловна-та истина. Отъ туй происходит че когато нашій умъ сѫзира идеално единъ и сѫщій предметъ; то онъ често промѣнува системѣ подиръ системѣ: сѫзижда слѣдователно цѣлы рѣдове на системи. Онъ струва впрочемъ това не отъ нѣкои душевнѣ слабостъ, но само и само за да постигне истинѣ-тѣ и добро-то. И наистинѣ, много бы было злѣ, ако една коя да е наука бы стояла неподвижно въ една извѣстна система, понеже въ такжъ случаи, была бы и она, като единъ мѣртвъ идолъ, мѣртва и хладна. Сѫщо-то трѣба да се каже и за обичай-тѣ на народи-тѣ, за умственны-тѣ имъ направлениа и проч: и проч:

Забѣлѣжка 25) Не е слѣдователно логически прави и совсѣмъ не е добро упорство-то и ненависть-та на по многото отъ наши-тѣ Бѣлгари, къмъ всяко едно ново иѣшо, кое-то мжкаръ и да е и пай хубаво-то и полезно-то; но тѣ не го прѣмвѣтъ. Напротивъ, они употребляватъ всички-тѣ си возможни средства за да го изгонятъ и потъгчатъ.... по тѣзи причинѣ *истина-та и добро-то* мжчно се намира между тѣхъ. —

Високи-тѣ идеи силно дѣйствоватъ при образуваніе-то на една система, тѣй, щото често онѣ разкриватъ погрѣшки-тѣ на най дѣлговременна-та и надеждна оптичностъ. — Причина-та на това е че такива идеи сѫ произведеніе на единъ правъ и всеобъемлющій разумъ на единъ *гений*.

Низки-тѣ же идеи лесно се пробуждатъ въ умъ-ть на всѣки единъ человѣкъ; спорядъ туй тѣ быватъ ограничени и иматъ едно твѣрдѣ слабо вліяніе за една систематическо построеніе на знанія-та *). Отъ всичко що смы казали до сега за истинѣ-тѣ и за добро-то, разумѣва се че тѣ на всяко вмѣсто и всякога трѣба да сѫ *едни и сѫщи*; но това дѣйствител-

*) Тукъ мы не можемъ да примѣлчимъ онова криво и велогическо мнѣніе, особенно на Нѣмски-тѣ учени, спорядъ кое-то, ушъ високи-тѣ идеи *трѣбвало да бѣджаѣ и да сѫ тѣжми*; а низки-тѣ — *ясни*. —

Сѫщо-то казва и Г Карповъ въ логика-та си. Но по нашему мнѣнію само оная идея може да се назове *най висока*, която е *най ясна*, и която може явимъ образомъ да служи за логическо-то построеніе на една система. Всичко же що е *тѣжмо*, е за насъ *низко*: — *тѣжми-тѣ* идеи трѣба да сѫ слѣдователно и *най-низки* и произведеніе на единъ ограниченъ и разстроенъ разумъ. —

но и точно не е тѣй. Трѣба т. е. да прибавимъ че зара-та на *истина-та и добро-то* като се причиопи въ форми-тѣ пространства и времени на разны понятія, като презъ еднѣ призмѣ, ограничва се ёще и отъ домашній животъ, отъ разны народни преданія, отъ разны временны и мѣстны обстоятелства и проч. Слѣдователно, многобройни-тѣ народи на тойзи свѣтъ имать и безбройни народни идеи за *истинѣ-тѣ* и за *добро-то*. Сѫщимъ образомъ и въ продлженіе-то на цѣли вѣкове, владѣять едни идеи, а въ други вѣкове — други идеи и проч. и проч.

Причина-та на това е че мѣкаръ идея-та на *истина-та* и на *добро-то* на всѣдѣ да е *сѫща-та* и *сама една*; но понятія-та, въ които она се представлява всякога носятъ сѣнкѣ-тѣ и начертаніе-то на народна-та Вѣра, на правителствени-тѣ учреждения, на мѣстни-тѣ обычай и пр. Таковимъ образомъ тия послѣдни-тѣ запечатвавть неизгладимо сънкѣ-тѣ особени-я бои; и, въ слѣдствie на туй — сѫществува едно различие между Френскы-тѣ, Нѣмскы-тѣ, Инглишкы-тѣ, Бѣлгарскы-тѣ, Гржци-тѣ, Русскы-тѣ, Итальянскы-тѣ и проч. идеи. — Пыта се сега: лесно ли е, или негли возможно ли е взаимно-то заемванье, или взаимно-то промѣнуванье на идеи-тѣ между народы-тѣ? — На това мы отвѣщавамы че заемванѣ-то е лесно, но взаимно-то промѣнуванье е твѣрдѣ трудно, даже въ нѣкои случаи и невозможно. Защото:

1) Идеи-тѣ единого человѣка, или единого народа фжрчятъ много быстро, или пѣкъ си оставатъ безъ всяко едно развитіе, ако, тѣй да рѣчемъ, не се запирахъ въ понятія-та и ако не се толкова сливахъ съ тѣхъ, както душа-та съ тѣло-то: тѣ живѣять въ всѣки единъ бѣлягъ представенія на понятія-та. А ако нѣкои идеи се занескатъ въ друго едно мѣсто — въ еднѣ за тѣхъ *пождѣ атмосферѣ*, или въ форма-

та писменныхъ произведеній или живаго разговора; то онѣ или си оставатъ безплодни и погибватъ, или ако се установятъ и закоренятъ, заглушяватъ и подавятъ домашни-тѣ идеи — формы-тѣ сирѣчъ на домашній животъ и на исканія-та отечественной Вѣры; и, таковимъ образомъ полекѣ-лекѣ промѣнуватъ и прераждатъ Общество-то.

Забѣлежка 26) Т旣ко отъ наши-тѣ съотечественици, шо бѣхъ или живѣли помежду Гржци, или имахъ съ Гржци-тѣ едно мѣсно сношеніе, бѣхъ се погржали и ёще се гржчѣять; напротивъ, Гржци-тѣ никога не сж се ёще побѣлгарили и нито се побѣлгаряватъ. Сѫщо тѣй и онѣ отъ наши-тѣ Бѣлгари, шо живѣять въ Влашко сж се повласили. Мы т. е. само заемвамы но не се взаимно промѣнувамы съ другы-тѣ народы.

Впрочемъ и въ среда-та на едно и сѫщо Общество, слѣдователно и въ мило-то ни отечество, идеи-тѣ на *истина-та* и на *добро-то* могатъ да цѣнятъ и различимъ образомъ да се развиватъ въ разнохарактерни системи — стига само просвѣщеніе-то и образованіе-то да излѣятъ ёще по щедро благодѣтелни-тѣ свои зары между наши-тѣ съотечественици. — Понятія-та же единого человѣка, или единого народа обикновенно се разно образяватъ чрезъ отхранѣ-тѣ, чрезъ вѣроисповѣдни-тѣ убѣжденія, чрезъ нравствени-тѣ правила на животъ-тѣ и проч. и проч. — Спорядъ туй много съ-грѣшавать тѣ, които сякатъ че за да се устрони една система нужна е само практика, и оставатъ на странѣ теорїѣ-тѣ. — То не е право, защото безъ теорїѣ, сирѣчъ безъ планъ, нищо стройно не може да се состави и нарѣди; а отъ други странѣ и теорія-та нищо почти не струва безъ практикѣ-тѣ. Въ слѣдствie на това, теоретическо-то устройство на единъ мислитель всякога

трѣба да се придружява отъ практическы-тѣ му понѣ-
тия; но и двѣ-тѣ трѣба да се основаватъ на сознаніе-то
на истинно-шо и на добро-шо.

ГЛАВА ВТОРА.

ЗА МЕТОДѢ-ТѢ НА РАЗВИТИЕ-ТО ЕДНОЙ СИСТЕМЫ.

Що се називава метода?

§. 68.

Способъ-тѣ, спорядъ който се строе, или обра-
зува едно съвокупно дѣйствиѣ, — една система, на-
зивава се метода.

Дума-та метода е Грѣцка (*μέθοδος*) и по Бѣлгар-
ски може да се приведе, мѣкаръ и неточно, чрезъ
слово *средство*, или *способъ*.

Мы до сега изложихмы опыта-тѣ и умственни
познанія, доказахмы при това важность-тѣ на сознаніе-то (идея-та) единого предмета, — всичко туй мы
сторихмы за да приготвимъ нуждно-то вещество и
другы-тѣ условия, които сѫ необходими за построение-то на една система. — Сега, като всички-тѣ ум-
ственни и вещественни условия сѫ готови; мы трѣба
да знаемъ: какъ? — то есть, по кой способъ, или
все едно, по коя методъ? да ты развиешь въ едно
стройно-цѣло; сирѣчъ: какъ да образувамъ един
система? — Мы смы должни слѣдователно да изло-
жимъ и да докажемъ: въ какво сестой достойнство-то и

цѣль-та на една метода? и каква метода може да се
назове най добра и удовлетворителна?

Една система тогава може да бѫде построена по
най добрѣ-тѣ же методъ; когато нѣма въ нея ни изли-
шество (зіяде), ни недостатокъ (иксик). Излиш-
ество-то состои въ едно разтѣгванье на форми-тѣ; а
недостатокъ-тѣ въ едно неразвианье на познаніята.
При методическо-то развианье на цѣло-то, разумъ-тѣ
често пада въ една-та, или въ друга-та отъ слѣдую-
щи-тѣ крайни погрѣшки: 1) защото идея-та на пред-
метъ-тѣ, що го въодушевлява, е жива и обширна, а
приготвенни-тѣ за тойзи предметъ познанія сѫ скучни
и недостаточни; или 2) защото онъ е богатъ съ по-
знанія за предметъ-тѣ си, а идея-та за него е тѣсна
и слаба. Въ първій случай умній еглѣдъ не е довол-
но ограниченъ; спорядъ това мисли-тѣ текѫтъ една
подиръ другъ, умъ-тѣ хвѣрчи на далечъ, но онъ
не може да упознае въ тѣхъ свои-тѣ нужды, идея-
та на предметъ-тѣ се губи; и въ такжъ случаѣ, ло-
гическа-та метода объемва едно широко, но мѣло-
плодно поле на знаніе-то. Таковимъ образомъ дѣй-
ствова даровита-та но єще неопытна младежъ: — она
се распаля отъ священны огнь любви къ отечеству,
или къмъ ученіе-то, или къмъ нѣкое известно лице;
и — като испѣлне всичко съ чисты-тѣ форми на
свое-то мислянїе, подъема се отъ крила-та на свое-
то въображеніе, хвѣрчи, и искѣ отъ самѣ-тѣ, по-
чи единъ идеї да сотвори сѫщественность-тѣ, но...
бѣдна-та младежъ, какви огромни препѣнки посрѣ-
ща въ свое-то хвѣрканье и колко ягки крила трѣба
да има въображеніе-то ѹ за да може да постигне цѣль-
тѣ си! — често она умалява, пада долу, и... стро-
шива си и крила и главъ....

Въ вторій же случаѣ, умъ-тѣ е твѣрдѣ ограниченъ и не може да се справи съ множество-то
на свои-тѣ познанія, които отъ всяка единъ старацъ

го забикалять; и онъ, подъ бремене-то на познія-та си не може добрѣ и сознательно (идеально) да глѣда, — да нарѣди сирѣчъ и усторе спорядъ извѣстнахъ нѣкоњ методъ свой-тѣ познанія въ една система.

По тѣзи причинѣ, всички-тѣ работи на такива человѣци се вѣршатъ безъ никакво сознаніе, безъ никаквѣ системѣ; они се водятъ слѣпо или отъ случай-тѣ или отъ другы-тѣ человѣцы. — Таково состояніе е свойственно на оніе заклѣнѣли трудници на знанія-та, които, камо не получили въ млади-тѣ си години едно правилно-умственno образованіе, не развили умъ-тѣ си чрезъ съзираніе-то и сознаваніе-то на истино-то и на добро-то независимо отъ тѣхны-тѣ ограниченія, и нѣмали слѣдователно ни случаи, ни побужденія за да мислять право строго-логически.

Забѣлжка 27) Понеже по многото, или по право да рѣчемъ, почти всички-тѣ пѣрвенци отъ наши тѣ Българы що сѫ поставени, или що се сами поставятъ за да управяватъ Общины-тѣ въ градове-тѣ и села-та, дѣто они живѣятъ, не сѫ имали честь и средства за да се учать и образуватъ систиматически въ млади-тѣ си години; понеже слѣдователно тѣ не могжть, спорядъ горѣзложенно-то, строго логически да мислять и да сознайтъ съ умъ-тѣ си истино-то и добро-то; то они се водятъ вѣобще въ всички-тѣ си дѣйствія: или отъ случайны-тѣ временны обстоятелства, или отъ слѣпѣтѣ си и визки страсти, или пжкъ се водятъ за нось-шъ отъ другы-тѣ. По тѣзи причинѣ и по многото отъ тѣхъ не сѫ єще въ состояніе нищо систиматическо да направлять; напротивъ, щото днесъ правятъ, утръ го развалиять безъ да могжть да сознайтъ: защо тжй, а не инжъ дѣйствовать? — Спорядъ туй нейзбѣжно нуждно е всѣки человѣкъ въ млади-тѣ си години да образува и

просвѣти умъ-тѣ си, за ра може сеть сознательно да дѣйствова.

За видове-тѣ на метода-та.

§. 69.

При вещественно-то развитіе на сужденія-та, ніе казахмы (въ §. 35.) че има *аналитически* и *синтетически* сужденія; т. е. че кога мы мислимъ или разсжждамы за единъ извѣстенъ предметъ; то, или го опредѣляемы и ограничивамы чрезъ изчисленіе-то на негови-тѣ и неизбѣжни бѣляци и явленія: — или пжкъ отъ бѣляци-тѣ и явленія-та, мы сѫдимъ за сѫщій предметъ. — Тжй сѫщо и кога искаамы да построемъ една системѣ, употреблявамы пакъ два-та тые способа. — Всѣки предметъ сирѣчъ е едно нѣщо, кое-то се явява въ много-то, или много-то съединено въ едно. Едно въ много-то — е основаніе, общность, сила, или коренна-та стихія на предметъ-тѣ; а много-то въ едно — това е отдѣлности, частности, явленія, слѣдствія. Отъ тукъ се раждатъ двѣ противоположни направлениа на мисляніе-то; оно забира: или отъ общо-то и основно-то, и слазя до явленія-та и частносты-тѣ; или отъ явленія-та и частносты-тѣ стреми се къмъ общо-то и основно-то. Разумъ-тѣ не може изведенїждь да объемне и двѣ-тѣ тыя страны на предметъ-тѣ, и не може изведенїждь спорядъ тыкъ двѣ направлениа да мисли за да построе една системѣ; но слѣдова горѣзложены-тѣ два способа. — Спорядъ туй, методъ-тѣ се раздѣлятъ на 1) *синтетическї* и 2) на *Аналитическї*.

I) За синтетическъ-тъ методъ.

§. 70.

Синтетическа-та (съчинителна-та) метода пред-
начертава ходъ-тъ на наше-то мислянъе: отъ общо-
то, къмъ частно-то; отъ основаниe-то, къмъ явле-
ния-та; отъ едно-то, къмъ много-то. Спорядъ тъзи
методъ, мы излагамы и объяснявамы наши-тъ идеи,
наши-тъ сознанія за единъ каквъ да е предметъ.
Тъй напримъръ, кога мы искали да съобщимъ на
други-го нѣкотъръ предметъ, когото мы добръ сознава-
вамы; — то трѣба да знаемъ: какъ да го представи-
вимъ и какъ да го изложимъ?? — за таikъ мы
се спомагамы и употреблявамы *синтетическъ-тъ*
методъ. А за да можемъ да развиемъ, да объяснимъ
и да разложимъ идеи-тъ си за единъ извѣстенъ
предметъ, спорядъ тъзи методъ; мы трѣба:

1) Най напредъ да ограничимъ нашъ-тъ идеи-
добръ; и да ѹ опредѣлимъ съ онова, чо произлиза
непосредствено отъ неи въ форми-тъ пространства
и времена и тай, да получимъ понятие-то за тойзи
предметъ. — Туй първоначално понятие за пред-
метъ-тъ е също-то въ систематическо-то построение
на мисли-тъ, чо то съ и жилчици-тъ на единъ корень
които произлизатъ отъ зърно-то, кое-то се храни
отъ земъ-тъ. Понятие-то слѣдователно единого пред-
мета е едно вещественно начяло на формално-то раж-
данье на мисль-та; и — както отъ тѣнки-тъ жил-
чици на единъ корень се храни зърно-то и сеятъ
цѣло-то растеніе, което цѣвва, и се образува отъ
това цѣвте единъ плодъ; тай и отъ първоначално-
то понятие на предметъ-тъ, чрезъ разны-тъ и мно-
гостранни-тъ му ограничванія ражда се също-то не-

гово понятие; и — построениe-то на една система,
спорядъ синтетическъ-тъ методъ, оно цѣвти въ сил-
логизми-тъ; а — като основаниe на една система, оно
дава свой плодъ. —

Формална-та обширность на небосклонъ-тъ, въ
който синтетическа-та метода дѣйствова опредѣлява
се чрезъ основаниe-то; а вещественна-та пълнина
на основаниe-то — чрезъ самъ-тъ идеи-тъ на пред-
метъ-тъ. Въ нейно-то сирѣчъ основаниe, єще отъ
напредъ се съдѣржя всичко, чо може да бѫде отъ
него изведено: трѣба само да се представи единъ
случай, единъ поводъ, и — оно непремѣнно ще да-
де въ положителна или отрицателна форма едно
какво да е слѣдствіе и чрезъ това слѣдствіе непре-
мѣнно ще се означи същностъ-тъ на предметъ-тъ въ
едно какво да е отношеніе. —

Систематическа-та метода поставя всички-тъ
мислы на цѣлъи предметъ въ непромѣнумы отно-
шения: ако промѣнимъ сирѣчъ една хѣлчица отъ
тъзи мислителни въриги, мы бы развалили всички-
тъ системъ и въ благоустроений тойзи организъ
мы бы произвели единъ хаосъ, единъ пустотъ. По
тъзи причинъ положениe-та на синтетически-тъ по-
строениe быватъ твѣрди, поне толкова твѣрди, кол-
кото сѫ твѣрди и сами-тъ имъ начала; и — ако из-
тѣргнатъ отъ тия начала изгубватъ си всички-тъ
силъ. Спорядъ такива свойства на синтетическа-та
метода, и спорядъ зависимостъ-тъ и послѣдовател-
ностъ-тъ на разнородни-тъ и видове: она справедливо
се називава *генетическа*, или *раждашелна ме-
тода*; а спорядъ твѣрдъ-тъ затвореностъ и связ-
ностъ на построениe-та ѝ, она се зове єще и *систи-
матическа метода*. — Като генетическа, она ражда
новы мислы, а като систематическа, она се дѣржи въ
единъ опредѣленъ небосклонъ на умствено-то съзи-

ранье, и свързва разнородно-то въ одно пълно, стройно и цѣло. — Отъ туй явно се вижда че синтетическа-та метода е неизбѣжна въ такива науки, и въ такива человѣчески предприятия, въ които се иска да се построе едно цѣло: тѣй, щото всяка една отъ часты-тѣ му да е неизбѣженъ неговъ членъ, непремѣнно да държи едно извѣстно място, и неизбѣжно да може всякога да се разбира въ единъ опредѣленъ смисъль. Но отъ всички-тѣ науки що иматъ особенѣцъ и се стремятъ да построятъ таково едно цѣло главна-та е безприпирно философия-та. Спорядъ това, тая послѣдня-та, както и всяка една друга наука, на която приличя да прѣемне единъ философски характеръ, трѣба да е образована и построена по синтетическѫ-тѣ методъ.

Ветхи-тѣ єще учени ставили философіѣ-тѣ, като основаніе на всички-тѣ систематически построенія; не само въ областъ-та на науки-тѣ, но и въ областъ-та на искуства-та, и въ гражданскій животъ; а именно спорядъ туй они и нѣ називавали учителницѣ за всѣки единъ человѣкъ. И наистинѣ, когато синтетическа-та метода се описа на едно основаніе, що обѣщава да удовлетвори сѫщественны-тѣ требованія на человѣка въ коренни-тѣ условия на животъ-тѣ му, и когато она се труди за да изрази една високѣ и благородниѣ идеи; то нищо не може да бѫде по благодѣтелю отъ неи. Но за туй и нищо не може да бѫде по вредителю и по пагубно отъ една такавѣ методъ, ако основна-та и първоначална-та нейна идея е *злѣ измислена* и ако она въ слѣдствиѣ на това полага едно разрушително основаніе за синтетическо-то развиванье на мисли-тѣ.

Забѣлежка 28) Много человѣци напримѣръ има, които сѫ придобили доволни знанія или сѫ изучали и много язици, безъ никакви цѣль, безъ да си положатъ

сирѣчъ една основниѣ идеи: — въ таѣжъ случаѣ, они не могатъ да се возползватъ отъ ученіе-то си удовлетворително но се водятъ отъ случаи-тѣ; и — често такива человѣци ако и да сѫ учени, падатъ въ най го лѣмо-то бѣдствиѣ и злополучиѣ. Подобно и единъ гражданинъ, когато нѣма за основаніе на свои-тѣ дѣйствiя философическо-то тѣя начала, то онъ и никога не може да си исполне дѣлгъ-тѣ кѫмъ родно-то си отечество; понеже онъ не ще е въ состояніе да сознае: що ще рѣче гражданско право? — а това е основаніето, на кое-то трѣба да се опира; и слѣдователно не ишо може да сознае и каквѣ дѣлгъ онъ трѣба съвѣстно да исполне кѫмъ граждани-тѣ и близкни-тѣ си. — Който сирѣчъ не познава себе си, и не е въ состояніе да се оцѣни; то онъ и никога не може да исполне дѣлгъ-тѣ кѫмъ себе си, кѫмъ близкни-тѣ си и въобщѣ кѫмъ отечество-то си,

II) За аналитическѫ-тѣ методъ.

§. 71.

Аналитическа-та метода предначертава ходъ-тѣ на мислянїе-то отъ часты-тѣ кѫмъ цѣло-то, отъ отдалено-то кѫмъ общо-то, отъ частни-тѣ явленія кѫмъ основаніе-то: съ единѣ думѣ — отъ много-тѣ кѫмъ едно-то, и обикновено спорядъ формалиѣ-тѣ си странѣ она представлява намъ единъ рѣдъ на на-веденія. Тая метода полага свое-то дѣйствiе въ видимо-то бытие на нѣща-та и като разложи въ тѣхъ явленія подиръ явленія, стреми се да проники въ само-то тѣхно сѫщество, труди се сирѣчъ да прони-ква до самы-тѣ първоначални тѣхни коренни стиси хи: и, таковимъ образомъ да открие първи-тѣ начала,

на тѣхна-та являемость, има т. е. одно *предметно направление*. Но като слѣдова она едно таково направление, никогда не можаше да достигне цѣль-тѣси, ако не се спомагаше отъ *наведение-то*; понеже само-то разложение на свойства-та и явления--та на иѣща-та, никогда не можаше да проникне въ сама-та имъ сѫщность: тукъ трѣба посредствомъ наведение-то отъ частны-тѣ явленія на единъ предметъ да се трудимъ да сознаемъ сѫщность-тѣ му.

А како чрезъ анализъ-ть на явленія-та мы никогда не можемъ да достигнемъ до истинны-тѣ начала на бытіе-то; тѣй сѫщо и наведение-то, само отъ себе си, никогда не е въ состояніе да вѣзлѣзе до истинно-то основаніе на една извѣстна мисль. Слѣдователно аналитическа-та метода се ползова отъ тые два вида дѣятельности разума и чрезъ тѣхъ объемва всичко-то поприще на развитіе-то на мисли-тѣ ни, които се начеваватъ отъ явленія-та единого предмета, и се простиратъ отъ еднѣ странѣ кѣмъ неговѣ-тѣ сѫщность, а отъ другѣ — кѣмъ самѣ-тѣ неговѣ идеи. Колкото слѣдователно она по близо подхожда аналитически кѣмъ сѫщность-тѣ единого предмета, толкова по ближенъ и по общи е индуктивнїй нейнѣ бѣлягъ; и наопаки — колкото по далечъ е она отъ сѫщность-тѣ, и колкото е по бѣдна въ аналитически-ти си материали, толкова она и по малко има идеаленъ животъ въ индуктивно-то си развитіе.

Аналитическа-та метода може справедливо да се назове *методи на откраванія-та*; понеже она вхожда, колкото ѝ е возможно по дѣлбоко въ предметъ-ти си и открива въ него много новы свойства; а като обѣобщава посредствомъ наведение-то тия откриваемы свойства и като ги уприличява и прилага сравнително кѣмъ свойства-та на други предмети, може да се назове *метода на изнамѣренія-та*. Въобще, — дѣто се хортува и мисли за явленія-та и за малко или

много постоянный законъ на тѣхни-тѣ промѣнуваніята: тамъ нѣ се водимъ почти исключително отъ аналитическѣ-тѣ методъ. По тѣзи причинѣ, всички-тѣ опытни науки сѫдолжни непосредственно на неѣ за свое-то развитіе и за свои-тѣ успѣхи. Тѣй напримѣръ, като забѣлежили човѣци-тѣ течи-тѣ силъ на вода-та, изнамѣрили воденицы-тѣ и други-тѣ вододвижны фабрики; сѫщимъ образомъ като забѣлежили они мѣрданье-то на воздухъ-тѣ, изнамѣрили вѣтродвижны-тѣ мелница; подобно като сѫзрѣли иѣкои остроумни човѣци и се увѣрили въ сила-та на пара-та, изнамѣрили пародвижны-тѣ машины и проч: и проч: — Това и всичко нему подобное изнамѣрило се спорядъ аналитическѣ-тѣ методъ: чрезъ *анализъ-ти на явленія-та* и чрезъ *наведение-то*. — Който слѣдователно се е научилъ да мисли, и който логически мисли, може и много да измисли и да изнамѣри . . . . .

Забѣлѣжка 29) Тукъ мы смы принудени пакъ да повторимъ и да спомнянемъ за голѣмо-то упорство на много отъ наши-тѣ Бѣлгари кѣмъ всичко ѿ е ново за тѣхъ, кое-то, мѣкаръ и да е най общеполезно затѣхъ, но отъ ненависть кѣмъ него, они се трудятъ да го потѣччатъ и уничтожатъ: — затварятъ слѣдователно врата-та на всяко едно благородно и общеполезно мислянѣ и измислянѣ; и — немилостиво гонятъ и мразятъ логическо-то истишно и добро! — Разумѣва се че они тѣй дѣйствовать безъ всяко едно сознаніе; понеже по многото єще сѫ необразованни!

Сравнение на синтетическа-та метода съ аналитическ-тъ и неизбѣжна-та тѣхна взаимна зависимостъ.

§. 72.

За да се развие една система и да се построе едно систематическо цѣло, неизбѣжно-нужни сѫ и дѣлътъ методи: синтетическа-та и аналитическа-та: мѣкаръ и по видимому онѣ да сѫ противоположни, и мѣкаръ да имать разны направления.

1) Синтетическа-та метода сирѣчъ не е въ состояніе да устрое и да нарѣди едно нѣщо систематически безъ аналитическ-тъ. Истина е че она твѣрдо полага основаніе то на всички-тъ познанія и на всички-тъ и всякакви произведенія: она ни представлява, то есть, първоначалн-тъ идея на всичко, кое-то мы сенѣ усовершенствовамы чрезъ аналитическ-тъ методъ и полагамы въ дѣйствіе. — Това става сѫщо тѣй, както мы посѣвамы едно сѣмѣ въ земѣтъ, която обаче трѣба да се пои и да се копае за да се развие това сѣмѣ и — да принесе плодъ. Но ако остане синтетическа-та метода сама съ идея-тъ си безъ аналитическ-тъ, ако, то есть едно сѣмѣ се посѣе въ една бесплодна и неработена земя или пѣкъ ако она не се пои, не се копае, и ако освенъ туй не ѝ доставатъ и други-тъ въздушни пріятни обстоятелства и съдѣйствія: — то нито първоначална-та, мѣкаръ и най благодѣтельна идея, ще се осѫществи; нито пѣкъ и сѣмѣ-то ще хване корень, ще цѣвне и — ще принесе плодъ. Спорядъ туй, колко високи и благородни идеи, колко прекрасни начала мрѣтъ и се погубватъ само и само, понеже не имъ доставатъ вещественни-тъ средства и благопріятни-тъ обстоятелства за да могатъ да се осѫществятъ! Колко священни огньотъ

угасватъ, мѣкаръ и да горятъ въ най драгоценни-тѣ кандали единственно, защото имъ недостава материя;... Колко философии сирѣчъ, въ такъвъ случаи, овцы и свине пасѣтъ!..

Синтетическа-та метода има цѣль и се стреми да произведе и да построе; сѫщимъ образомъ както и теплотворно-то слѣнце — да грѣе, да стопля и да образува органическ-тѣ формы. Но ако аналитическа-та метода не ѝ представи изъ област-тъ на познаніе-то нуждни-тѣ материали за построеніе-то и; то нейно-то стремленіе или ослабва и заглъхва, или пѣкъ иска хранъ за себе си тамъ, дѣто не е нужно да знаемъ, а само да чувствовамы. Таковимъ образомъ синтетическа-та и аналитическа-та метода се отличяватъ само въ свое-то направление, а въ свое-то развитіе онѣ се нуждаватъ една отъ друга. Синтезъ-тъ сирѣчъ безъ анализъ-тъ бы се скривалъ въ една бесплодна идея; а анализъ-тъ безъ синтезъ-тъ бы оставалъ вѣчно на безусловна-та поверхность на явленія-та. — За да се разбирае по ясно горѣзложенно-то прилагамы че синтетическа-та метода представлява намъ първоначалн-тъ идея едного предмета; а аналитическа-та — вещественни-тѣ средства за да развиемъ и осѫществимъ тѣзи идеи.

Забѣлежка 30) Тѣй сѫщо се случва че много отъ наши-тѣ млади и даровиты сътечественици въодушевляватъ и се распалятъ отъ свѣщеный огнь любви просвѣщенія; но понеже не имъ доставатъ вещественни-тѣ средства, или понеже имъ се полагатъ голѣми и непобѣдими негли препятствія отъ стриж-тѣ на родители-тѣ имъ: то — или священій онї огнь учасва за злѣ честь на окаянни-тѣ тѣе млади сътечественици, или пѣкъ они съ отворены гърди се борять съ раждивы-тѣ и немилостивы миѣнія на родители-тѣ си и съ злополучни-тѣ за тѣхъ обстоятелства; и — ако надвѣ лог.

такжъ единъ младъ человѣкъ, то онъ и чудесно успѣва въ науки-тѣ; а ако не, — то съ голѣмж сердечнѣ жиность сжне и вѣне доро немилостива та му орисница скжса конецъ-тъ на животъ-тъ му. — Такива примѣры смы видѣли, и много е жаль за такива млады Бѣлгарчeta! . . . . А други наши млади съотечественници се намиратъ, които наистинѣ сж также обдарени естественно съ голѣмы и благодѣтели умственни дорбы; но понеже они живѣятъ въ таково общество, дѣто не сѫществуватъ случаи за да имъ пробудятъ желаніе-то и любовь-тѣ къмъ просвѣщеніе-то, то и си оставатъ нихни-тѣ тія Божественни дарби заровени въ една вѣчна тѣмнina и за такива человѣцы се казва: че они мѣкаръ и естественно да сж философи, но вещественно овцы и свинье пасжть! . .

2) Подобно и аналитическа-та метода не е въ состояніе сама по себе си да развие цѣло-то и при негово-то развитіе, всякога предполага мисль-тѣ за цѣло-то или синтезъ-тѣ. — Тая метода разчленява явленія-та: то есть, иска часты-тѣ на едно цѣло, и спорядъ тиа явленія, и спорадъ тиа часты, труди се да упознае сѫщностъ-тѣ на основно-то цѣло. Слѣдователно мѣкаръ она и да се занимава съ явленія-та и съ часты-тѣ; но за да сполучи и упознае тиа часты, она е принудена неизбѣжно да предполага и цѣло-то; а това — е синтетическа работа; защото сѫщественно-то цѣло се упознава и се измѣря чрезъ ограниченія-та на основаніе-то. Но анализъ-тѣ, самъ по себе си, не е въ состояніе да отличи постоянно-то отъ случайно-то: — сѫщественно-то се явява само спорядъ синтетическо-то предположеніе человѣческаго духа; понеже, ако не сѫществуваше таково едно предположеніе; — то никога человѣкъ не бы можялъ да има сознаніе за иѣкой

предметъ, но бы живѣлъ само съ явленія-та, съ часты-тѣ, кое-то е невозможно. —

Въ всички-тѣ аналитически науки упознава се взаимно-то съдѣйствіе на анализъ-тѣ и синтезъ-тѣ. Той сѫщо и въ практическій животъ, всичко се вѣрши спорядъ синтетическ-тѣ и аналитическ-тѣ методъ. Естественна-та исторія напримѣръ описъва человѣцы-тѣ спорядъ явленія-та имъ различно: нравствено, веществено и проч: — това е *аналитически*; или пакъ она учреждава классотвореніе на различни-тѣ человѣци — това е *синтетически*. Подобно и единъ зидарь (дюлгеринъ) кога прави единъ кѣщж: дѣла дѣски, прави стѣни, врата, прозорци и проч: — това е *аналитически*; но да начертаетъ планъ-тѣ на кѣща-та и да дѣйствова спорядъ него при устройство-то на кѣща-та: — това е *синтетическа работа*. Вѣобще, толкова е трудно и невозможно почти да си представимъ анализъ-тѣ безъ синтезъ-тѣ и синтезъ-тѣ безъ анализъ-тѣ; колкото е удивително и безрасудно да употреблявамъ средства безъ никаквѣ цѣль или да дѣйствовамъ безъ никаквѣ побудителнѣ причинѣ.

За методическо-то разчленванье на една система.

§. 73.

До сега мы хортувахмы за системѣ-тѣ и за нейно-то построеніе вѣобще, но туй не е доволно; мы смы должни єще да разглѣдамъ: отъ що состои една система, кои сж нейни-тѣ членове, и какво отноженіе тѣ имашъ помежду си? — Когато сирѣчъ мы искамы да развiemъ идеи-тѣ едного предмета въ

едно систематическо цѣло: то, предъ всячко трѣба да ограничимъ понятіе-то за него: да покажемъ, то есть, чрезъ каквы черты мы го отдѣляемъ отъ другы-тѣ предметы и въ какво значеніе мы го приемвамъ? — Таково едно ограничванье на понятіе-то въ система-та: називава се *опредѣленіе на нейній основній предметъ*. — При всяко едно таково опредѣленіе на предметъ-тѣ, изиска се идея-та негова, която зависи всякога отъ онova, чрезъ кое-то ни е тя вѣзбудена. Това исканье се стреми да се изрази въ предметъ-тѣ чрезъ едно общо положеніе, или презъ едно общо правило, чрезъ кое-то обикновено се опредѣлява образъ-тѣ на мисли-тѣ единого человѣка за тойзи предметъ. — Таково едно положеніе мы назвахмы въ прилично-то му мѣсто *основаніе на силогизмъ-шъ*. Но когато се хортува за единъ цѣлъ рѣдъ на силогизми; когато сирѣчъ на това основаніе трѣба да се построе една пѣлна система на знанія извѣстнаго рода, тогава оно очевидно трѣба да е *основаніе на всички-шѣ основанія*, що се подъ него съдѣржатъ, и правило на всички-тѣ нему подчинени правила; по тѣзи причинѣ оно се и називава *систематическо начало*, или начало на всяка една наука.

Въ основаніе-то мы видимъ единъ единицъ но ёще не объяснена и не разглѣдана, којкто за да обѣяснимъ и да разглѣдамъ добрѣ длѣжни смы да іш разложимъ на много часты, да издиримъ онія що ї сѫ нужни и прилични; а ако нѣкои не доставатъ да гы тѣрсимъ, или пѣкъ ако нѣкон не сѫ съгласни съ духъ-тѣ на положенно-то основно начало, да гы отдалечимъ. Таковимъ образомъ това начало системы разлага се на часты; и тѣй, оно става основаніе за нейно-то дѣленіе. —

Всяка една часть системы е едно отдѣлно подвожданье на познанія извѣстнаго рода подъ нейно-то

начало, отъ кое-то да може да се изведе едно отдѣлно заключеніе за сѫщностъ-тѣ на предметъ-тѣ. Всички-тѣ же такива заключенія, що се извождатъ обикновено силлогистически, составляватъ заедно съ свои-тѣ посилки суммѣ-тѣ на доказателства-та въ една система.

И тѣй, всяко едно ученіе, систематически излагаемо, трѣба да се различава: — 1) съ опредѣленіе-то на предметъ-тѣ си; 2) да се ошира на едно извѣстно основно начало; 3) да се дѣли на едно извѣстно число частей, и 4) въ всяка една отъ тия часты да се разкрива оно посредствомъ достаточни доказателства.

I. За опредѣленіе-то на предметъ-тѣ въ системата-та.

§. 74.

Да опредѣлимъ предметъ-тѣ си добрѣ въ една система, ще каже, да ограничимъ понятіе-то за него; съ цѣлъ — да покажемъ различъ-тѣ му отъ другы-тѣ предметы, или да отдалечимъ всѣки единъ по-водъ за да не се смѣсятъ тѣ съ него. Слѣдователно, като опредѣля разумъ-тѣ единъ предметъ, отдава му такива бѣляци, спорядъ които онъ не е *то*, що-то сѫ *други-шѣ*, които иматъ сношеніе и соприкосновеніе съ него, или пѣкъ се разбираятъ най близо къмъ него. По тѣзи причинѣ, който опредѣля едно ишто, то онъ е длѣженъ: първо да покаже най близно-то висше понятіе, въ косто се съдѣржя негово-то опредѣляемо, второ — да причите всички-тѣ бѣляци, посредствомъ които онъ може да се различи отъ другы-тѣ понятія, що сѫ налиратъ въ сѫщій объемъ. Спорядъ туй, за да се опредѣли единъ пред-

метъ добрѣ, иска се: пѣрво родовій бѣлѣгъ; второ, видова-та разлика. Само чрезъ испѣлненіе-то на това исканье може да се отдалечи всѣки единъ по-водъ кѣмъ недоумѣнія, и прицiranія, които произ-лизатъ отъ неточно-то опредѣляніе единаго предмета. За по голѣмѣ ясностъ мы трѣба да вардимъ слѣду-ющы-тѣ правила:

1) Предѣли-тѣ въ които се описъва едно понятіе, не трѣба да сѫ ни по широки, ни по тѣсни отъ само-то това понятіе; опредѣляніе-то сирѣчъ единаго предмета трѣба да е равно на свое-то опре-дѣляемо. — Они се разпространяватъ по много отъ подлежаще-то, ако се вносятъ въ объемъ-тѣ му предмети що не принадлежатъ нему. Въ опредѣленіе-то напримѣръ: „человѣкъ е животно дву-крачно“ объемва се не само человѣческо-то есте-ство, но и онова на много други двуножни живо-тни. А кога понятіе-то се ограничива чрезъ тако-во едно висше родово понятіе, кое-то не объемва въ себе си всички-тѣ видове, еднородни съ него; или всички-тѣ свойства, що се въ него съдѣржатъ: то-гава опредѣленіе-то се разспостира и по малко отъ подлежаще-то. Въ опредѣленіе-то напримѣръ: „человѣкъ е сѫщество обдаренное съ образованъ умъ и съ добрѣ волѣ“, не могатъ да се вмѣстятъ всички-тѣ человѣци, понеже не всякъ человѣкъ е образо-ванъ и доброволенъ.

2) При опредѣленіе-то на единъ предметъ въ система-та, трѣба да се излагатъ не сѫществени-тѣ негови бѣлѣци, а оніе, що различаватъ сѫщес-твенно опредѣляемый предметъ отъ други-тѣ ед-нородни съ него иѣща. Возможно е слѣдователно да се ограничи въ опредѣленіе-то понятіе-то чрезъ тол-кова сказуемы, колко-то видове се представляватъ въ извѣстній родъ, отъ които трѣба да го разли-чимъ. —

Всичко слѣдователно, щото се казва въ опредѣ-леніе-то, быва обикновено относително, чрезъ кое-то не може да се опредѣли точно самостоятелно-то бытіе на опредѣляемій предметъ; както не можемъ да кажемъ и рѣшително да увѣримъ че единой че-ловѣкъ е богатъ, понеже онъ се обнося въ кѫща-си и по вѣнъ богато: — често се случава че та-квъ человѣкъ е натоваренъ до уши съ дѣлгове... Спорядъ туй, много по добрѣ е една система да се свѣрша съ опредѣленіе-то на предметъ-тѣ си, а не да забира съ него; но това може да бѫде само въ оніе случаи, когато предметъ-тѣ въ система-та се развива аналитически: когато сирѣчъ мы забирарамы отъ явленія-та и частности-тѣ. Напротивъ, кога тойзи предметъ се развива отъ самъ-тѣ идеи син-тетически; то въ таквъ случаи онъ трѣба да се опредѣли въ начало-то на система-та, а на краѣ-тѣ трѣба това систематическо издиранье да се свѣр-ши съ слѣдствието (результатъ-тѣ). И, таковимъ образомъ, това послѣднѣе-то ще показва не относи-телно-то, но самостоятелно-то бытіе и значеніе на предметъ-тѣ, ако и да се изрази также въ формата на опредѣленіе-то. —

3) Опредѣленіе-то на предметъ-тѣ въ система-та не трѣба да состои само отъ едни отрицателни бѣлѣци; зашото, ако сказуемо-то се относя кѣмъ подлежаще-то си отрицателно, то оно никакъ не го опредѣля. Мы смы наистинѣ принудени да допус-немъ едно отрицателно опредѣленіе, въ единствен-ній обаче случай, когато опредѣлямы безкрайно-то Сѫщество. Но и тукъ — понеже ніе смы сѫщества крайно-безкрайни (състоящи отъ тѣло и душѣ); — то мы, като въ едно оглѣдало на идея-та безкрай-наго: пѣрвенъ опредѣлямы сами себе си положител-но, а сеинъ — собственны-тѣ си свойства, които мы сравнително отдавамы безкрайному Сѫществу — Богу.

4) Метода-та на едно систематическо построение изисква ёще: да е определение-то на предметъ-тъ и късно. Първи-тъ сирѣч положението на коя да е наука, трѣба да съдѣржатъ и да отражаватъ отъ себе си, колкото е возможно по много единъ идеалъ простотъ; и, като се раждатъ естествено отъ нея единъ подиръ други, да могатъ да се разклоняватъ въ свое-то съдѣржанье. Въобще е забѣлежено, че който по живо е проникналъ въ идея-та на единъ предметъ, то онъ и по ясно го разбира; а който по ясно разбира единъ предметъ, то онъ и по на късно го опредѣля, и по точно го изражава. Слѣдователно, най добро-то определене въ това отношение било бы то, въ кое-то не е возможно ни да се изстѣрже, ни да се промѣни едно понятие. Онъя науки, що се развиватъ по синтетическъ-тъ методъ, иматъ относително къмъ определение-то, едно важно преимущество предъ опытны-тъ; а въ онъя науки, дѣто единъ предметъ се опредѣля спорядъ аналитическъ-тъ методъ; сирѣчъ, по явленія-та му, то таково едно определение, составляемо чрезъ опитъ-тъ, е едно само описание, кое-то, като нѣма основание за да отличи същественны-тъ бѣлици отъ случайны-тъ, объемва въ себе си постоянно-то и преминуто-то; не е слѣдователно въ состояніе да уварди къснѣкъ; освенъ туй, съникасанія-та надъ единъ предметъ могатъ съ време да се допълнятъ съ новы черты и да имъ се измѣни съдѣржанье-то, никога слѣдователно не ще достигнатъ до единъ съвѣршеннѣкъ точностъ. И тѣй, определение-то може да се назове едно синтетическо описание, а описание-то — едно аналитическо опредѣлянѣе.

П. За основно-то начало на систематическо-то построение.

§. 75.

Като опредѣлимъ добрѣ предметъ-тъ въ една система, за да не смѣсемъ въ него нищо чюадо: ние смыдлѣжни да развиемъ познанія-та си за тойзи предметъ. А за да сторимъ туй, трѣба да мислимъ, и наше-то мисленье трѣба да се основава на едно известно начало, спорядъ кое-то всичко да мислимъ и да развивамъ. — Начало-то въ система-та е слѣдователно първа-та истина, отъ коѧ-то непосредствено и посредствено произлизатъ всички-тъ познанія, що се относятъ къмъ известнѣкъ нѣкой предметъ и коя-то спорядъ туй и служи като тѣхна обща основа. —

Това основно начало въ една система, — въ рѣдъ-тъ сирѣчъ на познанія, може да се относя: или къмъ всички-тъ возможни познанія въ областъ-та на умственна-та дѣятельность на человѣка, или само къмъ единъ известенъ родъ на познанія. Въ първий случай, Логика-та го називава *самостоятелно*, или *безусловно начало*; а въ вторій — *относително*, или *условно начало*. Самостоятелно-то или безусловно начало не може съ нищо да се докаже и отъ нѣдѣ да се произведе: — оно трѣба да е непосредствено известно, да се опира на единъ святъ, несомнѣнѣкъ и спасителни за всички-тъ разумни същества *истинѣкъ*. Напротивъ, относително-то, или условно-то начало, произвожда се или отъ условия-та человѣческаго бытія, или се заемва отъ нѣкоѧ висшѣ областъ на знаніе-то. — Философія-та иска и полага начала-та първаго рода въ основаніе-то на свои-тъ системи; всички-тъ же други науки, синте-

тически построяеми, избиратъ начала-та втораго рода, които имъ служятъ като подпорка въ разви-
ванье-то на тѣхни-тѣ теоріи. —

Понеже философія-та разглѣдва всичко сѫщо-
въ пжлнїй неговъ составъ и въ съгласие-тому; то спо-
рядъ туй, она е и длїжна да намѣри начало-то на
всички-тѣ познанія за сѫщо-то; и — като извожда
отъ него частни истины, труди се да покаже въ тѣхъ
основны-тѣ положенія за другы-тѣ науки. Въ съ-
ображеніе на това, всѣки философъ сякаль, че прѣ-
то-то отъ него начало на система-та му, е една
безусловна истина и — всѣки се мѣчилъ да построи
на неї свѣзъно цѣло-шо. Но тіа безусловни начала
на системи-тѣ имъ, всякога били подъ условіе-то
личнаго небосклона на тѣхно-то сѫзиранье и всяко-
го зависѣли отъ частнѣ-тѣ боjk на идеи-тѣ имъ.
Спорядъ таково едно положеніе и оцѣненіе на истин-
ни-тѣ основни начала: философія-та зависѣла отъ
философи-тѣ; а философи-тѣ — отъ умственны-тѣ
и нравственны предрасположенія, що се скриватъ
задъ онія начала, които они сѫ положили въ систе-
ма-та си. Такива философски — мислители били сѫ
увѣрени и еще сѫ вѣрло убѣдени че основни-тѣ
истини на такива философи друго нищо не сѫ, освенъ
едни лжовни понятія за истинно-то и за добро-шо.
Сѫщо-то може да се каже и за начало-шо, кое-то
всѣки единъ человѣкъ си предполага за основа въ
негови-тѣ работи, въ негови-тѣ предпріятія да и въ
негови-тѣ мисли въ общественій свой животъ. —

И, мѣкаръ нѣкои да се трудятъ за да скріятъ
и потулятъ отъ другы-тѣ хора това основно начало
и искатъ да го представятъ въ други форми; но —

,,конецъ дѣла красишъ“ и сѫщо-то и истинно-по-
будително начало всякога се явява на свѣтъ.

Забѣлежка 31) Т旣 напримѣръ, нѣкои отъ наши-
тѣ Бѣлгари често полагатъ за основно начало на тѣхни-
тѣ дѣйствія сребролюбіе-то, интересы-тѣ си, славо-
любіе-то, или пжкъ упорство-то си (инатъ-тѣ си). А за
да покріятъ тѣхно-то туй неблагородно основно начало
облачать го въ форми-тѣ на родолюбіе-то, или на
общо-то доброжелателство; но — повторямы го, „конецъ
дѣла красишъ!“ — Истина-та сирѣчъ всякога излиза на
свѣтъ; впрочемъ всѣки не може да тѣ проумѣе, или
поне твѣрдѣ кїсно; но — какъ да е, рано или кїсно,
она ще излѣзе на свѣтъ, всѣки ще се оглѣда въ со-
бствено-то си оглѣдало; и — рано, или кїсно, всѣ-
киму ще се воздаде спорядъ работы-тѣ му! . . .

Условно-то начало не е еднакво и равновзначи-
телно съ относително-то. Първо-то е такава истина,
която нѣма нуждѣ отъ никакви доказателства, но е
возможна само подъ временни-тѣ и пространственни
обстоятелства на дѣятелност-та на разумъ-тѣ, и въ
тіа условія си исчерива съдѣржанье-то. Напротивъ,
второ-то е таково едно положеніе, кое-то мѣкаръ и
да служи за основаніе на всички-тѣ други познанія,
извѣстной науки, само обаче има нуждѣ въ основа-
ніе; и, като се развива въ форми-тѣ пространства и
времени, опира се на едно по високо начало. — У-
словно-то начало е свойственно на Математика-та и
се називава аксиома, а относително-то начало е
едно основно положеніе (теорема) на всяка една друга
частна синтетическа наука. Аксиоми-тѣ често сѫ се
приемвали за начала на познанія-та всякаго рода; и
тѣ сѫ се полагали даже за основаніе на цѣли фило-
софски системи; и — такива погрѣшки сѫ били отъ
най голѣмы-тѣ що сѫ се проявлявали въ област-та
на науки-тѣ.

Мы трѣба да гаѣдамы на аксіомы-тѣ, като на аналитически сужденія и като на прости и отвлеченны положенія, що служять като слѣдствіе на разложеніе-то готовой мислы въ умѣтъни. Тѣй напримѣръ: аксіома-та: „цѣло-то е равно на сумма-та своихъ частей“ — друго нищо не е, освенъ единъ анализъ на подлежаще-то — „цѣло-то“ и мы можемъ и безъ туй сужденіе сѫщо-то да разбираемъ въ едно-то и само подлежаще. Аксіома-та е едно коренно положеніе, единственно само въ объемъ-ть на математика-та; и, ако философскій синтезъ и дава нѣкогаждъ мѣсто въ една система; то го дава не като на начало, но като на едно общо сужденіе, що става една удобна форма на вещественно-то негово основаніе.

Основній-тѣ же положенія (теореми-тѣ) на относително-то начало служать като основа на всички-тѣ други познанія и като относителни — главни положенія на тѣй называеми-тѣ *теорii*. — Колкото по близо еж тія основни положенія катъ начало-то си, толкова, по ясно и по сознательно се извождатъ отъ тѣхъ заключенія-та; напротивъ, колкото еж тѣ по далечь отъ своимъ-тѣ подпоркѣ; толкова по тѣмни и по слаби быватъ заключенія-та имъ; а въ такжъ случаѣ разумѣ-ть често се обѣрква и пада въ заблужденіе и въ противорѣчія. Спорядъ туй често се случва че и най силни-тѣ умове кога развиватъ единъ наукъ, быватъ несъгласни сами съ себе си при разкритіе-то подробностей на теоріи-тѣ си; — по трудно е слѣдователно да се разбиратъ чистности-тѣ, а не общо-то.

Но ако ніе имамы предъ очи едно основно положеніе, на кое-то трѣба да се построе едно цѣло, ко-муто начало-то не сѫществува, или не се вижда: то въ такжъ случаѣ, това основно положеніе става *предположенie* (ипотеза, отъ грѣхеси). Предположен-

ніе-то се полага съ такжъ цѣль, за да можемъ чрезъ него по естествено и по удобно да объяснимъ нѣкое явленія, или нѣкое другы дѣла. Спорядъ такива предположенія, Христоффъ Коломбъ откри Америкѣ, Коперникъ основа своимъ-тѣ слънчевъ системъ и пр. и пр.

Забѣлежка 32) Сѫщо тѣй *предполага* наши-тѣ Бѣлгари въ сегашне-то время че ако имъ се позволи да си имать и они едно самостоятелно народно Духовенство, ще станутъ по образованіи, по про-свѣщенніи, слѣдователно и по добри Христіанни. — Дѣла-та же и явленія-та мы принуждаватъ да се увѣримъ че Бѣлгарн-тѣ имать право въ това тѣхно предположеніе. —

III. За дѣленіе-то на система-та.

Подлежаще-то, или понятіе-то единого предмета вещественно е една пълна мисль, що се разлага аналитически на много бѣляци. Количество-то на създѣржаніе-то единого понятія опредѣля се синтетично; понеже оно се условъва чрезъ неговъ-тѣ цѣлостъ и пълнинѣ; но чрезъ анализъ-тѣ оно се разчленява. Отъ тукъ — въ объемъ-ть на начало-то явяватъ се въ едно опредѣленно количество *членове-тѣ на дѣленіе-то* едной системы. И тѣй, дѣленіе-то на едно систематическо цѣло е разчленванье-то на веществено-то понятія, кое-то се прави спорядъ основаніе-то на положено-то начало и се извѣрща въ неговъ объемъ. Спорядъ показанны-тѣ условія на дѣленіе-то, мы намирамы че оно, при всички-тѣ

случай на свое-то образование, тръба да се опредѣли съ слѣдующы-тѣ правила :

Правило 1) *Всяко едно дѣленіе тръба да е равно своему дѣлению; сирѣчъ, всички-тѣ негови членове, зети заедно, не тръба да сѫ ни иб много, ни иб малко отъ цѣло-то.* Тѣй напримѣръ: ако нѣкой бы раздѣлилъ человѣцы-тѣ на живошны дѣукрачны и фѣрковаты, то това дѣленіе бы было иб много отъ свое-то дѣлению; понеже человѣци-тѣ нѣмать крила. — А ако нѣкой бы раздѣлилъ человѣцы-тѣ само на живошны дѣукрачны и сучащи самы рожбы-тѣ си; то таково едно дѣленіе бы было иб малко отъ свое-то дѣлению; понеже они сѫ и животни разумни и словесни.

Явно е че за да можемъ да вардимъ правила-та на равенство-то числа членовъ съ цѣло-то; то нie смы дѣлжни да сознавамы добрѣ само-то понятіе, отъ кое-то и всичко зависи; и, колкото по опредѣлено ще е понятіе-то за единъ извѣстенъ предметъ, толкова по вѣрно ще е и дѣленіе-то на веществово-то що се въ него съдѣржя; защото въ едно неопредѣленно нѣщо не може да съществува и една цѣлостъ, а безъ представление-то цѣлаго, не можемъ рѣши-телно да потвѣрдявамы че нie го дѣлимъ правилно на части и че не отпушчамы никој отъ тѣхъ. — Отъ тукъ проиехожда разностѣжно-то достойнство на синтетически-тѣ и аналитически дѣленія. Синте-тическо-то дѣленіе се извожда отъ вещественно-то понятіе, за кое-то се поручява идея-та на предметъ-тѣ, и кое-то, като вѣчъ намѣreno, развива се въ ска-зувомо-то на положенно-то начало. Тукъ е очевидно, че части-тѣ се тѣрсятъ въ готово-то цѣло, чрезъ опредѣляванье-то на кое-то оправдява ее количес-тво имъ. — Подобно и аналитическо-то дѣленіе се извличя отъ понятіе-то; но за туй понятіе, поручява

сѣ нѣ идея-та на предметъ-тѣ, а самій предметъ, чрезъ анализъ постигаелмъ: — тая порука обаче е твѣрдѣ недостаточна; защото анализъ-тѣ никога не свѣршива свое-то движение и чрезъ туй допълнія отъ време до време понятіе-то за разлагаемо-то нѣщо. — Никога слѣдователно не е возможно да се потвѣрди какъ намѣreno-то число частей на това нѣщо е равно цѣломъ, или че намѣрены-тѣ части сѫ дѣйстви-телно като сѫщи, но раздѣлени части.

Правило 2) Всяко едно дѣленіе тръба да се о-пира на *едно извѣстно основаніе* и да се дѣржи отъ него. Разглѣданье-то же на единъ предметъ отъ разны страни и издирванье-то на различни части въ него показвало бы че за основаніе на наше-то дѣле-ніе служи не само-то начало, а понятіе-то му. Тѣй напримѣръ, ако мы хортувамы за слѣнци-то, и ако положимъ за *основаніе* на наше-то издирванье слѣ-дующе-то израженіе: „*слѣнце-то тоали*“, то тукъ е явно, какъ чрезъ това наша-та мисль се ограничива въ единъ извѣстенъ небосклонъ и не можемъ да престѣшимъ тѣзи чертѣ. Возможно е впрочемъ да се разглѣдѣ единъ предметъ и отъ всяка една странъ, мѣкаръ и спорядъ правило-то да се ошира само на едно основаніе. Но туй не може изведеніїждъ да стане, а едно водиръ друго: и — отъ тукъ пакъ происхрѣда едно ново различие между дѣленія-та.

Ако основаніе-то на едно дѣленіе е положено, то въ него, като въ общи или родовій объемъ разлага се съдѣржанье-то подлежащаго на нѣколко видовы понятія. Тія понятія се намиратъ между себе си са-мо въ едно формално отношеніе, — и, като се извождатъ формално отъ родовій неговъ объемъ ста-вать една, нему равна сумма членовъ дѣленія. По тѣзи причинѣ дѣленіе-то се явва въ такжъ случаѣ формално и се називава собственно *дѣленіе*. Тѣй на-

примѣръ человѣци-тѣ се раздѣлятъ формально на породы: кавказскѣ, монголскѣ, малайскѣ, етіонскѣ и американскѣ.

Но когато основаніе-то дѣленія не е положено, то въ такжъ случаѣ, мисль-та естественно си иска всичкѣ-тѣ подпоркѣ въ съдѣржаніе-то на понятіето и забира да го дѣли на вещественни бѣляцы. Чрезъ туй, дѣленіе-то се показва вещественно и се називава разчленванье. —

Напримѣръ: человѣкъ состои отъ душѣ и тѣло. — Формално-то дѣленіе всякоага се учреждава *синтетически*; вещественно-то же — *аналитически*.

Правило 3) Въ всяко едно дѣленіе членове-тѣ му трѣба да сѫ взаимно-противоположни, или да се мислятъ единъ вѣнъ отъ другий. Мы смы принудени да вардимъ това правило по това, защото дѣленіе-то трѣба да се утвѣрдява на основаніе-то, а основаніе-то трѣба да се съдѣржя въ сказуемо-то на основно-то положеніе; въ кое-то, като въ объемъ на съдѣржаніе-то подлежащаго, явява се като съчинено, или, само за себе си мислимо. Напримѣръ: единъ народъ спорядъ средства-та и сношенія-та му быва: или образованъ, проевѣщенъ и добродѣтеленъ; или необразованъ, прости и злоторенъ. — Слѣнцето или тошли, свѣти и оживотворява, или пожъ гори, изсушава и сѣсива. —

Въ вещественни-тѣ дѣленія често се срѣщатъ погрѣшки противъ туй правило; и — който не се клони между основанія-та и не е сомнителенъ, но се дѣржи твѣрдо отъ прѣтѣ-тѣ вѣчъ точкѣ на зрѣніето му: у него цѣло-то всякоага ще се дѣли на часты, които ще се мислятъ една вѣнъ отъ другъ — у него ще е слѣдователно и дѣленіе-то правилно.

А за да не могатъ въ вещественни-тѣ дѣленія да ставатъ погрѣшки противъ това правило, трѣба да

се трудимъ, щото всякога да варви напредяїмъ единъ подробенъ анализъ на предметъ-тѣ и да обозначава точно и ясно същественни-тѣ разлики на негови-тѣ страни.

Правило 4) Членове-тѣ на дѣленіе-то трѣба да принадлежатъ къмъ единъ само рѣдъ; или, що е все едно, — членове-тѣ на по високѣй рѣдъ не трѣба да се смѣсватъ съ членове-тѣ на по низкѣй рѣдъ. Това правило изтича отъ туй, че въ сказуемо-то на основно-то положеніе, като въ родовѣй объемъ подлежащаго, съдѣржать се такива съчинени видови понятія, които служатъ за себе си като объеми на по низки видове, що се въ тѣхъ съдѣржатъ.

Спорядъ това, возможно е на сѫщо-то и едно основаніе не само дѣленіе-то цѣлаго на часты, но и подраздѣленіе-то на всяка една отъ часты-тѣ на особынни, по низки часты. Това правило изисква: всички-тѣ членове на дѣленіе-то да сѫ равносѣжани т. е. видове-тѣ по високаго рода да се не смѣсватъ съ видове-тѣ по низкаго рода: но да слѣдоватъ пѣрвѣнъ единъ, сеитнѣ други, що сѫ къмъ тѣхъ найблизки. Въ противенъ же случаѣ, можяше да се изгуби свѣзъ-та между дѣленія-та и подраздѣленіята; и тѣй — да произлѣзе едно прискачанье (*saltus* или *hiatus*). Тѣй напримѣръ вѣроисповѣдно-то раздѣленіе на жители-тѣ въ Европейска Турція що правяха до сега нѣкои списатели, даже и ёще нѣкои правятъ на Отоманы, Гѣрцы (сирѣчъ Православны) и проч: не е совсѣмъ логически право; понеже Православни-тѣ въ Турско се раздѣлятъ на Гѣрцы, Бѣмары, Сѣрбы, Власы, Арнауты и пр:

Забѣлѣжка 33) Спорядъ тѣзи логическѣ погрѣшки, по много-то отъ европейски-тѣ географи и историци

лог.

13

като описъвахъ географически Турско-то царство, или приказвахъ за него, поменувахъ само за Гърци (православни), а Българи-тѣ прискачахъ и никакъ не поменувахъ за тѣхъ; и, по неизвѣстни причины, даже и днесъ печати-тѣ на чисто-Български села носятъ надпись: *Гръцки народъ! . . . — Славолюбиви-тѣ же богати а особено иѣкои учени Българи за да се прославятъ малко*, оставахъ спорядъ това, и презирахъ народностъ-тѣ си и се казвахъ *Гърци*, даже иѣкои и днесъ єще тай се казватъ . . . .

При това, трѣба да забѣлежимъ че колко и послѣдователно да изтичатъ рѣдове-тѣ на подраздѣлнія-та отъ основаніе-то; но тукъ като не увардимъ въ тѣхъ мѣркы и се вѣдадемъ въ непотребни тѣнкости, то наша-та система ще се преобѣрне въ паяженія тѣккѣнъ и ще стане едно сухо и непріятно построение. — Справедливо и нуждно е слѣдователно да владѣе въ едно синтетическо развитіе на цѣло-то строителностъ (синтезъ); а анализъ-тѣ второстѣпенно да слѣдова.

IV. За доказателства-та на систематически излагаемо-то ученіе.

§. 77.

Всичко горѣзложеное при разчлененіе-то на система-та: — опредѣленіе-то сирѣчъ на предметъ-тѣ, основно-то начало, и дѣленіе-то на система-та, друго нищо дѣйствително не ны поучавать, освенъ: какъ да расположимъ вжрешно начъ-тѣ постройкѣ систематически. Въ систематика-та това се називава *разкриване* или *излаганье на доказателства-та*. *Доказателство-то* слѣдова-

телно е единъ рѣдъ па тѣсно-свѣрзани между себе си и послѣдователно идѣщи мисли, които се опиратъ на положенно-то начало и които се направляватъ, чрезъ свое-то развитіе кѫмъ осъществленіето на идея-та построяемаго предмета. Спорядъ туй, за доказателства-та се иска:

1) *Употребление на материали-тѣ* (вещества-та) или *на придобыти-тѣ познанія* за предметъ-тѣ.

2) *Тѣхно-то привожданье въ единъ приличнѣй формѣ* или *тѣхно-то съотношеніе*; и —

3) *Да имъ съобщимъ*, чрезъ сродяваніе-то въ тѣхъ на начало-то на система-та съ цѣль-тѣ на развитіе-то и *единъ силѣ*.

Мы ще разглѣдамъ доказателства-та отъ кѫмъ трѣ-тѣ тъя страны, и сенѣ ще заключимъ изслѣдованіе-то си съ общы правила, опредѣляющія тѣхно-то развитіе.

1) Мы казахмы (въ §. 59) че вещества-та за построеніе-то на една система сѫ: *опытни-тѣ* и *умственни-тѣ* познанія за нейнѣй предметъ. Спорядъ туй различие на источники-тѣ, отъ които се изчерпватъ тія вещества, иѣкои Списатели на Логика-та дѣлятъ также и самы-тѣ доказателства на *опытни* и *умственни*. Това дѣление обаче совсѣмъ не е право и мы не намирамъ никакво основаніе за да гы дѣлимъ тай; понеже всичка-та логическа дѣятельность на разумъ-тѣ свѣршва се въ форми-тѣ пространства и временъ, и умъ-тѣ и човество-то имать вліяніе на тѣхно-то развитіе. — Умъ-тѣ чрезъ идеи-тѣ на безкрайно-то; а човество-то — чрезъ ежизираче-то на крайности-тѣ, които ту отхождатъ въ безпредѣлностъ, ту се посрещатъ въ безбройни предѣли; и, като отхвѣрлямы туй дѣление, завардямъ се отъ

напредъ отъ всички-тѣ случаи на *антиномически-тѣ столкновенія* на доказателства-та. *Антиномії* же се називавать такива логически обраци, въ които заключеніе-то за единъ и сѫщый предметъ противорѣчи на заключеніе-то другаго. — Въ Логика-та бѣли неизбѣжни такива противозаконія, ако мы бы се съгласили и пріели че опытило-то доказателство е возможно безъ участіе-то на умъ-тѣ, или умствено-то — безъ участіе-то на опытъ-тѣ. Не бы было слѣдователно совсѣмъ логически право, ако разумъ-тѣ слушаше само умъ-ть; и — таковимъ образомъ се трудяше напримѣръ да доказва: че свѣтъ е безкраенъ по пространство и време. Тѣй сѫщо не бы было право ако онъ слушаше само чувство-то и доказаваше че сѫщій тойзъ свѣтъ по време-то има начало, а по пространство-то е ограниченъ. Такива же противорѣчія не могуть да произлѣзжатъ само въ тоя случай, когато умозрѣніе-то и опытъ-тѣ не ще доказватъ *всѣки свое-то*; но и двѣ-тѣ заедно да доказватъ *общо-то*, кое-то изиска идея-та на предметъ-тѣ, и кое-то се полага за начало на наука-та; и — само таковимъ образомъ и подъ туй условие разумъ-тѣ ще е въ состояніе да мисли *едно* и *сѫщо* за *единъ и сѫщый* предметъ.

Задѣлка 34) Подобни логически погрѣшки и противозаконія се правятъ отъ всички-тѣ почти наши съотечественици; защото по стари-тѣ отъ тѣхъ като не имали въ младостъ-та си време-то и средства-та за да си образуватъ умъ-тѣ и да се просвѣтятъ, а сеинѣ като дошли на вржѣ, имали случаи, като градоначалици, или пѣрвенци, или каквито и да сѣ, да придобиятъ въ разстояніе-то на едно джлго време *опытины познанія*. Спорядъ сегашни-тѣ же времена и средства много млади Бѣлгарчета се изучватъ и умственно се

образуватъ и просвѣтятъ или въ отечество-то си, или въ чюзди учебни заведенія; и, като свѣршатъ ученіето си забиратъ и тѣ да дѣйствоватъ спорядъ званіе-то си, като граждане а особенно и като отъ стары-тѣ по просвѣтени человѣци. — *Що* става сега? — стари-тѣ вмѣсто да се возползоватъ отъ *умственни-тѣ познанія* на млади-тѣ, они, подбудени отъ едно непростително упорство (иначъ) и отъ единъ егомъ презиратъ и потжикватъ спасителни-тѣ и общеполезни тѣхни *умственни съѣѣти* и нерѣдко даже употребляватъ неблагородни и низки средства за да ги накаржатъ да мѣжкятъ. — Наротивъ, нѣкои отъ єще *неопытни-тѣ*, но умственно просвѣтены млади Бѣлгарчета, вмѣсто до послушатъ *опытины-тѣ* (но разумѣва се добры и общеполезни) *съѣѣти* на по стари-тѣ, они ги также презиратъ. И, — пыта се сега, чо произлiza отъ туй? — зло за стари-тѣ, зло и за млады-тѣ! . . . — А колко бы было добрѣ и спасително ако они дѣйствоважъ не *всѣки спорядъ свое-то* но — заедно, съгласно и общо . . . . Такъ обаче ніе смы должны отъ любовъ къмъ истина-та да забѣлежимъ че въ по много случаи, стари-тѣ сѫ по упорни въ мнѣнія-та си и по егости отъ млады-тѣ. — Спорядъ такива же *противозаконія*, училища-та никакъ не успѣватъ но все назадъ *варвашъ*, нерѣдко даже и се затварятъ и опустяватъ! . . .

2) Приличина-та форма на една система се учреждава, както е извѣстно (§. 68) чрезъ методъ-тѣ; а метода-та быва или *синтетическа*, или *аналитическа*; по тѣзи причини и доказателства-та често се дѣлятъ по формалнѣ-тѣ си странѣ на *синтетически* и *аналитически*. Но таково едно раздѣление на доказателства-та е толкова несъобразно съ условія-та на едно систематическо развитіе на пред-

метътъ, както и по предне-то, (на опитни и умственни).

Като разглѣдамы сирѣч туй раздѣлянѣе, мы тутакси забѣлежвамы че синтетическо-то доказателство безъ анализъ-тѣ *доказва*, но нищо *не показва*; а аналитическо-то доказателство безъ синтезъ-тѣ *показва*, но нищо *не доказва*. И наистинѣ, синтезъ-тѣ построява едно на друго; а това е и само-то синтетическо доказателство: но съ що друго можемъ ние да обяснимъ вещество-то (матерій-тѣ) на построяемо-то цѣло и да изложимъ ясно, че оно трѣбalo тѣй, а не инжѣкъ да се построе, освенъ съ анализъ-тѣ? А ако въ една система исклучително владѣе единъ синтезъ, не щели е она тѣмна и толкова по тѣмна, колкото по много владѣе синтезъ-тѣ? — Примѣры на туй имамы много въ областѣ-та на философія-та а особенно у Нѣмци-тѣ, и у нѣкои отъ тѣхны-тѣ послѣдователы — Русси. — А отъ другъ странѣ анализъ-тѣ просто разкрива явленія-та, и — въ предѣли-тѣ на негови-тѣ издирванія, всичко е ясно изложено. Но що може да ни покаже причины-тѣ на тїа разкрити явленія, и да имъ опредѣли значеніе-то въ цѣло-то за да могатъ тие опитни факти да получатъ достойнство-то на познанія, освенъ синтезъ-тѣ? — Напримеръ: физика-та, химія-та, зоологія-та, минералогія-та и др. т. и. съ аналитически науки но безъ синтезъ-тѣ не могатъ да представлятъ нищо цѣло.

Забѣлежка 35) Сѫщо-то се случява и между чоловѣцы-тѣ въ дѣла-та на практическій имъ животъ. — Често се случява сирѣчъ да видимъ че твѣрдѣ умни хора (съ синтезъ обдарени) правятъ най голѣмы-тѣ глупости и че напротивъ, нѣкои не толкова по среднимъ очразомъ умни (а съ анализъ обдарени) правядъ и произвождатъ прекрасни и чудесни дѣла; и — наопа-

ки. — Тѣй сѫщо и наши-тѣ стари по простодушни⁷ и искренни, мжкаръ неучени Бѫлгари сѫ по нѣкога въ состояніе, чрезъ опитни-тѣ си и аналитическо дарбы, да извѣршватъ истинно много добры и общеполезни работы; а пай учени-тѣ, и ушъ пай умни-тѣ, правятъ по нѣкога пай глупавы-тѣ и пай вредителни работы; и — наопаки. —

И тѣй, мы имамы причинѣ да отхвѣрлемъ раздѣлянѣе-то на доказателства-та на синтетически и аналитически; а за да можемъ да гы различавамы, не намирамы основаніе въ самій способъ на логическо-то имъ построеніе и въ силлогизмъ-тѣ. — Доказателство-то по формѣ-тѣ си друго нищо не е, освенъ единъ рѣдъ на силлогизми, отъ които общо-то израженіе на само-то начало на система-та быва въ първій (силлогизъмъ) висша-та му посилка. Но силлогизмъ-тѣ обикновенно се раздѣлятъ: на категорически, раздѣлителни и условни (§. 49). Ако положимъ спорядъ това, че всяко доказателство состои отъ еднородни силлогизми; — то и всяко едно ще бѫде: или категорическо, или раздѣлително, или условно. Първо-то се називава въ Логика-та *право*, второ-то — косвенно, третъ-то — предположително (ипотетическо).

а) *Право-то доказателство* е то, кое-то прои-
зтича право, или непосредствено отъ положено-то си начало, и кое-то варви кѫмъ свої-тѣ цѣль категорически. — Неговій варвежъ е твѣрдѣ, и въобщѣ таково доказателство е едно израженіе на задлѣживателна-та сила на законъ-тѣ и едно логическо орудіе на догматизъ-тѣ. Посему подобни доказателства употребляватъ се особенно тамъ, дѣто достойнство-то на лица-та и важностъ-та имъ не восприемватъ никакво логическо изковерканье на мисли-тѣ.

б) Косвенно-то доказателство е то, кое-то, като

се варти въ сfera-ta на раздѣлителнїй силлогизъмъ, доказва истинностъ-тѣ на полагаемій членъ на дѣление-то, чрезъ предположеніе-то на мислима-та истинностъ на отрицаемо-то. Това доказателство слѣдователно варви кѣмъ свої-тѣ цѣль не отъ основаніе-то, отъ кое-то право произхожда полагаемій членъ; но отъ лжиковностъ-тѣ на онова, що е противно на полагаемо-то. То ще каже, че оно подкрайни полагаемо-то не вѣтрено, а вѣнчино като доказва че противното нему не е возможно. Такива косвенни доказателства често употребляватъ нѣкои родители за да докажатъ любовъ-тѣ кѣмъ чада-та си: — они гы често мѣмрѣть и біятъ, подбудени отъ любовъ кѣмъ тѣхъ. Косвенно-то доказателство се употреблява особено при методическо-то опроверганіе на лжиковни-тѣ положенія.

в) Предположително-то доказателство е то, кое-то ако и да утверждава, подобно правому, нѣкоѣ извѣстнѣ мисль, като се полага на едно основаніе, показва обаче и едно недоумѣніе за точностъ-тѣ и извѣстносъ-тѣ на само-то основаніе; и по тѣзи причинѣ зема го условно, или предположително (ипотетически); — основава се слѣдователно на едно предположеніе (ипотеза). — Спорядъ правила-та условнаго силлогизма (§. 51) оно може да се развие или положително, когато варви отъ основаніе-то кѣмъ слѣдствието, или отрицателно, когато варви отъ слѣдствието кѣмъ основаніе-то; и, който таковимъ образомъ доказва, всякога изражава единъ недовѣрчивостъ кѣмъ собственнѣй образъ на мисли-тѣ си. Тѣй напримѣръ, много тѣрговци има, които се опиратъ на *едно извѣстно предположеніе*, спорядъ кое-то единой тѣрговецъ изничелилъ много пиръ отъ единокъ стокъ, или отъ единокъ тѣрговиѣ: предпремватъ и тѣ сѫщѣ-тѣ тѣрговиѣ; но спорядъ нѣкои имъ непознаты обстоятелства често изгубватъ, нѣкога даже и се сѣсип-

ватъ; — на това имамы доволно примѣры (бубено съме).

3) Ни вещество-то, ни форма-та едного предмета не могатъ да вдѣхнатъ на оногова, който доказва за него единъ такавъ силъ, спорядъ кои то онъ да може тѣй да расположи мисли-тѣ си, и да имъ даде таково едно направление, що въ тѣхъ ясно да се види идея-та на предметъ-тѣ; и като съ едно неизмѣнно натикванье да се прилива въ душъ-тѣ на читатель-тѣ, или на слушатель-тѣ. Логика-та, собственно да кажемъ, никога и никому не може да даде правила, спорядъ които да може нѣкой да съобщи на доказателства-та си приличнѣ-тѣ имъ силъ: за това онъ трѣба да има единъ особенъ душевенъ даръ — да хортута *увлекашелно* и да доказва *побѣдоносно*. Наистинѣ, които умѣе да се ползова отъ веществото на предметъ-тѣ и се е навикналъ да владѣе добрѣ формы-тѣ на мислишѣ-то: — то онъ се улеснява доволно чрезъ това за да изрази силъ-тѣ на доказателства-та си. — Само такжвъ единъ человѣкъ е въ состояніе да доказва *истинѣ-тѣ и добро-то*; понеже онъ е дѣлбоко проникналъ въ идеи-тѣ имъ и добрѣ тѣ сознава. Тукъ слѣдователно се изисква по много сѫрдце и волъж а не разумъ. Спорядъ това, краснорѣчивѣй Цицеронъ когато хортута за силъ-тѣ на доказателства-та казва: „чe никoй не може да бѣде добrѣ риторъ освенъ единъ добrѣ человѣкѣ“. — Логика-та отдавно е учредила едно неважно даже и невѣрно различие между доказателства-та на *истина-та* за самѣ-тѣ *истинѣ* и доказателства-та на *истина-та* за *человѣкѣ*. Първо-то доказва истинѣ-тѣ общо за всички-тѣ хора, опира се слѣдователно на едно всеобщо основаніе и заемва това основаніе въ сама-та идея на предметъ-тѣ, второ-то же има предъ очи — да убѣди едно извѣстно Лице, или едно Общество, и за него често се осѣнчява, даже нѣкога и

совѣмъ се покрива всеобщо-то основаніе на истина-та съ понятія-то за това Лице, или за това Общество. Но, при такавѣ еднѣ разлика на доказателства-та, трѣба да забѣлежимъ че мисль-та и вѣтрено-то сознаніе на оногова, когото искамы да убѣдимъ: или сѫ съгласни съ всеобщо-то начало на истина-та, или не сѫ съгласни. Ако мисли-тѣ и сознаніе-то на единъ человѣкъ не сѫ съгласни съ туй начало, то мы, като се отнесемъ кѣмъ него съ свое-то доказателство, при-нуждавамы се да жертвовамы всеобщѣ-тѣ истинѣ и да употребимъ доказателство-то като орудіе на лжия и на изгабосьванье. За да можемъ сирѣчъ да вселимъ истина-тѣ въ еднѣ кои да е душѣ, която е просла и облѣчена съ покривы-тѣ на страсти-тѣ, на отвращителни представленія и на предрасудци; — то быва по нѣкогаждь нужно да и ю забулимъ: — инакъ, такъвъ единъ человѣкъ се страхува, трепери и бѣга като виде зарно-то лице на чиста-та и Божественна истина . . . . Когато же една душа пріемне истина-тѣ и уѣсти сладость-тѣ и; тогава она сама ще отхвѣрли калны-тѣ и гнусны-тѣ рѣчени свои по-кровы. То есть, истина-та, добро-то и прекрасно-то быватъ у разумно-свободни-тѣ человѣци непосред-ствененъ плодъ на духовно-то имъ расположение, а не на вѣнчни вліянія и ограничванія. А когато мисли-тѣ и вѣтрено-то сознаніе единого человѣка сѫ съгласни съ начало-то на истина-та; то намъ е много лесно да му ю докажемъ и внушимъ и никакъ не смы-принудени да жертвовамы всеобщѣ-тѣ истинѣ, трѣ-ба само да земамы въ вниманіе врѣсть-тѣ и родѣ-тѣ на лице-то, комуто доказвамы, но спорядъ туй, не трѣба и не е логически вѣрно да се дѣлятъ доказа-телства-та въ отношеніе-то кѣмъ тѣхни-тѣ силѣ: тѣй щото, въ такъвъ случаѣ, всяко едно наше до-казателство трѣба да е доказателство на истина-та

за человѣкъ, спорядъ кое-то мы можемъ да придобы-емъ велика една силѣ.

Забѣлежка 36) Понеже наши-тѣ съотечественици сѫ єще въ пелени-тѣ на возражаемо-то между тѣхъ просвѣщеніе, и понеже сега имать твѣрдѣ малко, а отъ по преди, и совѣмъ нѣмали такива високи — учебны завѣденія, дѣто да могътъ добрѣ и сознателно да се просвѣтятъ; — то по многото отъ тѣхъ называемы-тѣ учены Бѣлгары (освенъ нѣкон просвѣщены учители, и други твѣрдѣ малко) сѫ, разумѣва се, полвина-учени, или четверти-учени. Въ слѣдствіе на туй, нѣкон, като се сакатъ че „всичко знаишъ“, а като не могли да сознаватъ въ младостъ-та си истина-тѣ, добро-то и прекрасно-то; облѣченъ же, спорядъ отвратително-то имъ духовно расположение, съ дебели покровы на стра-сти-тѣ и на предрасудци-тѣ си: страхуватъ се и тре-перять отъ кротко-то и мило лице на Божія-та истина, на добро-то, и на прекрасно-то. А най зло-то и лошо-то е, че ако такива лица, по злонолучію, сѫ пѣрви народни представители въ нѣкои Общности, или въ общ-полезни работи: то они не само не допущатъ и не слу-шатъ спасителій гласъ на истина-та; но често, спорядъ свое-то неученіе, и спорядъ свои-тѣ страсти хвѣрлять въ една злополученѣ ямѣ и себе си, и цѣлѣ-тѣ Общности. —

Общи-тѣ правила чрезъ които се опредѣля вещественно-то и формално-то достойнство на доказателства-та сѫ слѣдующи-тѣ:

Правило 1) Всяко едно доказателство трѣба да се опира на таково основаніе, кое-то да не бы да е предзето; сирѣчъ да не бы да се осѣнчива и покрива отъ частно-то предрасположение на доказывающе-то лице; но да назначава истина-тѣ отъ всички при-нимаемъ. Въ противенъ случаѣ, она не може да бѣде

обща за всѣкиго, но — ще е испросена и това се зове въ логика-та испросено начало.

Доказателства-та на истина-та при нейно-то систематическо изложение, тогава само могѫтъ да бѫдѫтъ свободни отъ такива требование, когато основанието имъ се приближатъ кѫмъ сознательно-то общо начало на истина-та и на добро-то и тогава слѣдователно ще иматъ право да искатъ съгласие-то на всички-тѣ разумни същества. Но ако они, мислими въ форми-тѣ пространства и времени, не могѫтъ да представятъ точни-тѣ и същи понятия: то трѣба негли да носятъ народни-тѣ отсѣнки и — да служатъ като едно общо изражение на нѣкое народно чувство.

Въ такъвъ случай, никой не може да ги нарѣче испросени; понеже: „глазъ народенъ, глазъ Божій“ и — не бѣ было слѣдователно потребно да се испроща съгласие-то на това у нѣкого.

Забѣлежка 37) Таково народно право иматъ наши-тѣ съотечественици да искажатъ и да иматъ едно народно висше Духовенство за да имъ проповида Слово-то Божие на язикъ-тѣ имъ; и ако они дѣйствоватъ логически и ако они съгласно, разумно, краткимъ и благороднимъ образомъ представляватъ ясно и логически това си народно Право на Пречестно-то Правителство; то Оно єще отдавна щѣше да имъ го даде, и щѣше да имъ позволи да сполучатъ желаніе-то си. —

Правило 2) Кога нѣкой доказва едно нѣщо, то онъ е длѣженъ да слѣдова постостоянно едно-то и също направление, и да има всякога предъ очи единъ-тѣ и същъ цѣль. Въ противенъ случаѣ, и не бѣ извѣстно, кѫмъ що именно се относятъ доказателства-та му, и — като онъ не го докаже добрѣ, то се разумѣва че и онзи, кому-то расправя, не ще

даде особено вниманіе на доказателства-та му, не ще го разбира, и — не ще го и повѣрва.

Забѣлежка 38) Тѣй напримѣръ, Грѣцко-то висше Духовенство представляваше и єще представлява оные Бѫлгары като зломисленници на Пречестно-то Правителство, които бы дерзили да пожелаятъ и да имать свої-тѣ народни Јерархии, въ слѣдствіе на туй, много и бѣдствоватъ. Но като они забрахъ отъ три години насамъ да постоянствоватъ въ доказателства-та и желанія-та си; то и Пречестно-то Правителство ги разбра добре, увѣри се съ справедливи-тѣ имъ оплакванія и даде вниманіе на желанія-та имъ. —

Такива єще пogrѣшки струватъ въ доказателства-та си особено оніе хора, които нарочно (макусъ) се трудятъ да отбѣгнатъ правый отвѣтъ на вопросъ-тѣ що имъ се предлага и хортутъ не то, за кое-то се пытатъ. Такива человѣци иматъ една особенѣкъ наклонностъ да струватъ подобни пogrѣшки; понеже въ тѣхъ не съществува или не е созната истина-та; но они се водятъ отъ злобѣ-тѣ и упорство-то си. И, ако нѣкой отъ тѣхъ и да сознавашъ това, но отъ упорство никога и на нищо добро не се склоняватъ, кога имъ го други-тѣ доказватъ. Трѣба єще да забѣлежимъ че между полгинъ-ученитѣ человѣци особено се намиратъ такива упорни и злобни хора. —

Въ съображеніе на туй, нова доказателство само може да бѫде добрѣ и право изложено, въ което ни една мисль не се казва безъ цѣль и безъ отношение кѫмъ цѣло-то; подобно на това, както въ единъ здравъ устрой (организмъ), въ всяка една добра машина и най малка-та частица си има място-то и предназначеніе-то. —

Правило 3) При доказванье-то на единъ предметъ трѣба всяка една мисль да се опира на друга

по високѣ; а тая — на другѣ ёще по високѣ. Въ противенъ случаѣ, едно-то и сѫщо-то положеніе бы было начало и слѣдствіе на друго-то; и туй се називава въ логика-та логически кругъ. —

При развитіе-то на силлогизми-тѣ що составляватъ доказателство-то не трѣба да испущамы никоѣ среднѣ мисль, но съобразно съ изложены-тѣ логически законы на силлогизми-тѣ, не трѣба да се изпушта ни единъ отъ термины-тѣ. Такава погрѣшка произлиза въ доказателства-та обикновенно чрезъ изпуштанье-то на средній терминъ; и — отъ таково едно изпуштанье всякога се доказва или *твѣрдѣ малко*, или *твѣрдѣ много*. — Тѣй напримѣръ, не трѣба отъ одного, или двама развращенны человѣцы да се заключава за единъ цѣлъ народъ и да се мисли че и онъ е такжвъ (тукъ се доказва *твѣрдѣ много*). Сѫщимъ образомъ, не е логически право, ако нѣкой се гордѣ и хвали съ славны-тѣ добродѣтелни свои предки, а онъ да лѣжи въ разврата и мѣрзость (тукъ се доказва *твѣрдѣ малко*). —

Задѣлка 39) Спорядъ това, не е логически право, ако каже нѣкой: „понеже тойзи Бѣлгаринъ е развращенъ и неудѣланъ (*χουδρός*), то и всички-тѣ Бѣлгари трѣба да еж такива.“ — Тѣй сѫщо не е логически право, ако каже нѣкон: „понеже баша ми или еднокой ми роднина е богатъ: то и не ми трѣба да се трѣпиж и да се трудїж за да се учїж въ училища-та или нѣкое друго художество“ — Такива ушъ богати синове и роднини често дохождатъ до таково едно бѣдно состояніе, щото нѣматъ и насущный си хлѣбъ . . . . А за да струва всѣки единъ младъ человѣкъ, а особенно отъ милинѣ и съотечественници, такавж еднѣ логическѣ по-грѣшки: — то онъ трѣба, всякога да има предъ очи, и всякога да мисли че: „всичко на тойзи свѣтъ е непо-

стоянно;“ и — за всѣкы единъ случай, да е долженъ доро е младъ да се изучи въ училища-та до колкото ще му е возможно, въ нѣцо добро и полезно; и да глѣдѣ да не си туби злато-то и скжно време, но да си изтѣче отъ него единъ прекрасенъ и драгоцененъ платъ, който ще да му служи за облѣкло и примянѣ въ бѣднѣй му мжки, а особенно старъ животъ . . . . — Таково едно размислянѣе, таково едно доказателство е твѣрдѣ право и логическо.

Край.

— ониями же зданиемъ въ
Софии

102

записъл сър. Абогадинъ книга и също този години
они стоятъ сър. Абогадинъ и също този години
харбът и градът и всичко има във възможността
да има по-малко отъ това и същото също по-малко
отъ това и също този години и същото също този години
да има по-малко отъ това и същото също този години
да има по-малко отъ това и същото също този години

ОБЪЯВЛЕНИЕ.

Негова милост Господинъ Иванчо Д. Гешоглу
пожела да подари по нѣколко тѣла отъ това съчиненіе
на слѣдующи-тѣ по значителни училища въ Българія,
Тракія и Македонія. — Негова милост подарява тъя
книги въ име-то и за поменъ на покойній си братъ
ХРИСТА Д. ГЕШОГЛУ. Моли за това временны-тѣ
настоятели на тія училища да се погрижатъ и да си
прибератъ тъя книги: отъ Търново, за въ Българія и
отъ същій Г. Иванчо Д. Гешоглу; Отъ Пловдивъ, за въ
Тракія и отъ Г. Г. Братія Ив. Гешоглу; Отъ Софія, за
въ Македонія и отъ Господина Захарія Х. Христова.

Тія училица сѫ именно: —

1) Въ Българія.

	тѣла
Въ Търново, ище пріемне.....	20
„ Свищовъ	10
„ Русчукъ	10
„ Силистра	5
„ Разградъ	5
„ Ески-Джумая	5
„ Тулча	10
„ Пазарджикъ	3
„ Бълджикъ	3
„ Варна	5
„ Шуменъ	10
„ Правадія	3

	тѣла
Въ Преслава (Ески-Стамболъ)	3
„ Котелъ	10
„ Жеравна	3
„ Градецъ	3
„ Елена	5
„ Бебрево	5
„ Златарница	3
„ Лясковица	5
„ Горна — Раховица	5
„ Габрово	5
„ Трявна	5
„ Троянъ	3
„ Тетевенъ	3
„ Севлиево	5
„ Ловищъ	5
„ Плѣвенъ	5
„ Никополь	3
„ Рахово	3
„ Ломъ-Паланка	5
„ Видинъ	10
„ Бълградчикъ	5
„ Нишъ	5
„ Враца	5
„ Софія	10
„ Дупница	5
„ Самоковъ	5

За училица-та въ Българія ще се раздадутъ 218

	тѣла
2) Въ Тракія.	2
Въ Сливенъ	10
„ Янболъ	5
„ Ени-Заара	3
„ Казанлѣкъ	5
„ Ески-Заара (Желѣзникъ)	10
„ Чирпанъ	5
„ Калоферъ	10
„ Карнобадъ	5
„ Карлово	5
„ Габарево	5
„ Сопотъ	5

лог. 14

210

стр.	рѣдъ	тѣла
		5
„	Копривница	(ко́пры́вница)
„	Татаръ-Пазарджикъ	та́таръ-па́зарджи́къ
„	Панигирище	па́нигири́ще
„	Пловдивъ (Филибе)	по́луди́въ
„	Хаскую	ха́скую
„	Клисура	кли́сура
„	Хаджаръ	ха́джаръ
„	Пещера	пе́штера
„	Карклис	ка́рклис
„	Едрине	е́дрине
„	Цариградъ	ца́риградъ
За училища-та въ Тракія ще се раздаджатъ	166	

3) Въ Македонія.

стр.	рѣдъ	тѣла
		5
„	Кюстендилъ	ку́стенди́лъ
„	Скопія	ско́пиа
„	Велесъ	ве́лесъ
„	Прилепъ	приле́пъ
„	Битоля (Манастиръ)	би́тола (ма́настиръ)
„	Охрида	охри́да
„	Солунъ	со́лунъ
„	Кукушъ (Авреть-Хисаръ)	куку́шъ (а́реть-хи́саръ)
За училища-та въ Македонія ще се раздаджатъ	45	

Съчинитель.

819

По главни типографически погрѣшки:

стр.	рѣдъ	вмѣсто	чети
3	2	сѫшо	сѫщо
4	9	Божественнѣ-тѣ	Божественнѣ-тѣ
—	10	тѣзу	тѣзи
—	27	Гржукое	Грѣцкое
5	14	животни	животни
5	17	еъ	еъ
5	19	тѣу фѹхъу ѿ тѣу уобу	тѣу фѹхъу хал тѣу уобу
6	3	дѣяелность	дѣятельность
8	9	законы Божественнаго	законы Божественнаго
9	13	разсїжда	разсїжда
12	12	19	9
13	12	познанія	познанія

114

211

стр.	рѣдъ	вмѣсто	чети
15	1	ua	на
16	25	ило	или
19	7	естатвень	естественъ
—	19	способности	способности
20	23	есшество-то	е́стество-то
25	22	наиредъ	наиредъ
26	36	внимание-то	внимание-то
27	33	че. — Вниманіе-то;	че: — внимание-то
37	12	когото-той	когото той
—	19	начала	начала
—	31	едо	едно
38	4	сс	се
—	29	формъ-тѣ	формы-тѣ
39	19	прилично	прилично
41	2	голѣми-тѣ --- кавги	голѣми-тѣ кавги
—	7	помеждъ	помежду
42	12	онратъ	опратъ
—	14	нике	никое
—	21	явное	явио е
—	35	Мжченищи	Мжченици
43	12	чрезъ,	чрезъ
—	21	бѣлыци	бѣляци
44	11	количественни	количественни
—	12	угодноста	угодность
—	18	бѣлыци	бѣляци
45	14	просранства	пространство
48	10	можде	може
49	20	све то	свое-то
50	2	бѣлгъ	бѣлять
—	11	умозаключеніе	умозаключеніе
—	14	исвѣстны-тѣ	извѣстны-тѣ
51	4	единство	единство
—	8	дя	да
—	18	принчина	причина
52	11	даволно	доволно
54	21	такава,	такава
55	7	частин	частни
—	31	отнощеніе	отношеніе
56	9	видошвороніе	видошвореніе
57	7	тыя:	тыя
58	23	понятія-та.	понятія-та
—	26	тѣхнѣ-тѣ,	тѣхнѣ-тѣ

14 *

212

стр.	рѣдъ	вмѣсто	чети
59	11	ограничива,	ограничива
61	1	можежду	помежду
—	31	нессо	него
63	12	Синтетическо	Синтетическо
—	22	синтетическо-то-то	синтетическо-то
—	25	неми	нему
—	30	вмѣсто	вмѣсто
64	20	вещевство	вещество
65	1	трѣба	трѣба
66	16	нѣшо	нѣшо
73	16	у Гржци-тѣ	и Гржци-тѣ
—	30	плѣфдѣ (ба	плѣс) трѣба
77	5	видвмъ	видимъ
80	21	хара	хора
83	26	слѣдующи-тѣ	слѣдующи-тѣ
84	22	немоше	неможе
93	35	общи	общи
94	26	бѣлзгъ	бѣлягъ
95	19	Димитъ	Димитръ
97	25	противоположны	противоположны
98	26	упричъванье	уприличъванье
99	34	дѣйстые	дѣйствіе
105	13	такова	толкова
115	23	противоположны-тѣ	противоположны
—	28	отрезва	отреква
117	30	умочаключеніе-то	умозаключеніе-то
123	18	послики-тѣ	посилки-тѣ
129	11	устероени	устройеніи
141	7	ще ж	ще іж
149	36	неоннпремѣ	непремѣнно
174	2	направлени	направленіе
178	9	дорбы	дарбы
179	30	отноженіе	отношеніе
180	12	презъ	чрезъ
184	13	опредѣленіе	определѣніе
191	2	постигаелмї	постигаемій
193	32	Бжмары	Бжлгры
196	3	образн	образцн
198	34	очразомъ	образомъ
200	33	пиры	пары
206	30	да струва	да не струва.